

University of Groningen

Portaal tot het parlement

Voerman, Gerrit; Lucardie, Anthonie; Marchand, Arjan

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2004

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Voerman, G., Lucardie, A., & Marchand, A. (2004). *Portaal tot het parlement: Kandidaatstelling binnen politieke partijen in acht Westerse landen*. Den Haag/Groningen: BZK/DNPP.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

PORTAAL TOT HET PARLEMENT

Kandidaatstelling binnen politieke partijen in acht Westerse landen

Paul Lucardie en Gerrit Voerman

met medewerking van Arjan Marchand

Den Haag/Groningen, 2004

De auteurs zijn verbonden aan het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen van de Rijksuniversiteit Groningen.

Voorwoord

In het in mei 2003 totstandgekomen ‘hoofdlijnenakkoord’ van het tweede kabinet-Balkenende werd aangekondigd dat het kiesstelsel ingrijpend zou worden gewijzigd. In november verscheen *Naar een sterker parlement. Hoofdlijnennotitie nieuw kiesstelsel*, waarin deze voornemens nader werden uitgewerkt. Doel is om de band tussen kiezer en gekozene te verstevigen door het persoonlijke mandaat van het individuele Tweede-Kamerlid te versterken. Naast het bestaande principe van proportionele representatie wil het kabinet het beginsel van districtsgebonden vertegenwoordiging introduceren. Maximaal 75 volksvertegenwoordigers zullen door de kiezers in de districten worden aangewezen en minimaal 75 via de landelijke kandidatenlijsten van partijen. In dit gemengde stelsel (dat doet denken aan het Duitse kiessysteem) krijgt iedere kiezer twee stemmen, één voor de landelijke lijst en één voor de districtskandidaat. Het totale aantal in het gehele land uitgebrachte stemmen per partij is bepalend voor het aantal zetels dat de partijen in de Tweede Kamer krijgen.

Niet alleen voor de kiezers verandert er in deze voorstellen het nodige, maar ook voor de partijen. “De partijen stellen, binnen zelfgekozen procedures, kandidaten voor de meervoudige districten”, aldus het hoofdlijnenakkoord. In de later verschenen hoofdlijnennotitie staat “dat het aan de partijen blijft hoe zij intern de kandidaatstellingsprocedure regelen”. Op het moment van schrijven is het nog onduidelijk of het nieuwe kiesstelsel zal zijn gebaseerd op meervoudige of enkelvoudige districten. Voor de kandidaatstelling binnen de Nederlandse partijen maakt dit aantal echter weinig uit: zij hebben immers geen ervaring met de aanwijzing van kandidaten voor kiesdistricten. Het is al bijna negentig jaar geleden dat het districtenstelsel in 1918 werd ingeruild voor het systeem van evenredige vertegenwoordiging. De achttien kieskringen waarin Nederland destijds werd verdeeld (sinds Flevoland in 1986 een provincie werd zijn het er negentien) hadden voornamelijk in electoraal-administratief opzicht betekenis; feitelijk werd het hele land één groot kiesdistrict. Wanneer het nieuwe kiesstelsel wordt ingevoerd, zullen de partijen dus nieuwe procedures moeten opstellen voor de rekrutering en selectie van hun kandidaten in de districten. Daarbij kunnen partijen in landen met kiesstelsels die geheel of gedeeltelijk op districten zijn gebaseerd als model of juist als tegenvoorbeeld dienen.

Dit rapport beoogt een overzicht te geven van de kandidaatstellingswijzen in een aantal partijen die in een dergelijke formeel-electorale context opereren. In de inleiding zal eerst het belang van de kandidaatstelling voor de politieke partijen worden uiteengezet en ingegaan op de criteria die bij de selectie van de nationale kiesstelsels zijn gehanteerd. In de daaropvolgende hoofdstukken komen de verschillende landen aan bod, waarbij na een doorgaans beknopte weergave van het kies- en partijstelsel de selectieprocedures per partij worden beschreven, voor zover mogelijk met aanvullende informatie betreffende de participatie van de leden in deze procedures. In het slot worden alle partijen die de revue zijn gepasseerd, in een vergelijkende analyse bijeengebracht. Daarbij zullen tevens twee hoofdmodellen van kandidaatstelling worden gepresenteerd: *grosso modo* de Angelsaksische, tamelijk centralistische variant en de Duitse wijze met meer ledeninvloed. In de bijlagen zijn de relevante delen uit de kandidaatstellingsreglementen en/of statuten per partij per land opgenomen. Deze bijlagen zijn te vinden op www.kiesstelsel.nl.

De auteurs willen hier Arjan Marchand bijzonder bedanken voor het verzamelen van de statuten en kandidaatstellingsreglementen van de buitenlandse partijen. Wanneer de zoektocht langs de websites niets opleverde, lukte het vaak wel om per e-mail de partijen te bewegen de gevraagde informatie (digitaal of per post) op te sturen. Dank geldt ook voor Galina Lazarov, die heeft geprobeerd de statuten van de Russische en Bulgaarse partijen te verwerven. Dat haar inspanningen weinig resultaat opleverden, kan niet haar, maar uitsluitend deze partijen aangerekend worden. Tot slot zijn de auteurs erkentelijkheid verschuldigd aan de medewerkers van partijbureaus in het buitenland en in het bijzonder ook die in Nederland, die bereid waren om informatie te verstrekken (zie voor een overzicht bijlage 1).

Paul Lucardie en Gerrit Voerman
Groningen, juni 2004

INHOUD

Voorwoord	3
Inhoud	5
1. Inleiding	6
2. Groot-Brittannië	9
3. Duitsland	17
4. Italië	25
5. Nieuw-Zeeland	33
6. Schotland	46
7. Oostenrijk	55
8. België	62
9. Nederland	73
Conclusie	89
Literatuur	93
Bronnen	100
Bijlagen:	
1. Overzicht verleende medewerking	
2. Groot-Brittannië	
3. Duitsland	
4. Italië	
5. Nieuw-Zeeland	
6. Schotland	
7. Oostenrijk	
8. België	
9. Nederland	

1. Inleiding

Selectie van kandidaten voor een politiek bestuur of volksvertegenwoordiging wordt vaak gezien als de belangrijkste taak van een politieke partij. Op zijn minst is het één van de belangrijkste functies die een partij vervult, naast de afweging en behartiging van belangen en de vorming van een regering. Politicologen van verschillende herkomst zoals de in Nederland werkzame Ier Mair, de Italiaan Sartori, de (Franse) Zwitser Seiler en de Israëli Yanai zijn het in elk geval daarover eens.¹

Indien partijen meer leden bij het kandidaatstellingsproces betrekken, zal dit het partijleven als zodanig dus ook een krachtige impuls kunnen geven. Dit is één van de doelstellingen die het tweede kabinet-Balkenende nastreeft met de voorgenomen herziening van het Nederlandse kiesstelsel.² Het kabinet wil dit doel niet bereiken door de kandidaatstelling zelf wettelijk te regelen, maar indirect, via invoering van een gemengd kiesstelsel waarbij een deel van de Tweede Kamer via districten gekozen zal worden. Partijen blijven vrij zelf hun kandidaatstellingsprocedures te regelen, maar zullen naar het kabinet verwacht meer leden daarbij betrekken en activeren.³

In dit kader is het van belang om na te gaan hoe partijen in gemengde kiesstelsels hun kandidaten selecteren. Daartoe dient een inventarisatie van de verschillende selectieprocedures, waarbij de vraag centraal staat welke rol gewone leden spelen, zowel formeel (volgens statuten en reglementen) als materieel (volgens empirisch onderzoek, indien beschikbaar). Daarbij moet men zoveel mogelijk de invloed van het kiesstelsel isoleren van die van andere factoren zoals de politieke tradities en cultuur van een land, de ideologie van de partijen en de politieke conjunctuur, ook wel tijdgeest of politieke mode genoemd. Dat is althans de bedoeling van het onderzoek waarvan hier verslag wordt gedaan.

Het onderzoek richtte zich in de eerste plaats op landen met een gemengd kiesstelsel. Hiervan bestaan verschillende varianten, afhankelijk van de verhouding tussen de twee elementen die gemengd worden – de verkiezing van individuele kandidaten in districten en de verkiezing van kandidaten via een partijlijst. Zo houden de twee elementen elkaar in Duitsland precies in evenwicht, terwijl Nieuw-Zeeland, Italië en Schotland elk op een eigen manier meer gewicht toekennen aan de districten. Deze vier varianten worden hieronder nader beschouwd. Er is nog een aantal andere landen in de wereld met een gemengd kiesstelsel, zoals Armenië, Bolivia, Hongarije, Japan en de Russische Federatie. Voornamelijk om praktische redenen zijn deze niet in het onderzoek betrokken – al is dat in een enkel geval wel geprobeerd.⁴

¹ P. Mair, 'Political parties, popular legitimacy and public privilege', in: *West European politics*, 18 (1995), no. 3, 40-57; P. Mair, 'De toekomstmogelijkheden van politieke partijen, links en de democratie', in: *Socialisme en democratie*, 57/58 (2000/2001), 12/1 (dec./jan.), 554-564; G. Sartori, *Parties and party systems*, Cambridge, 1976, 64; D.L. Seiler, *Les partis politiques*, Parijs, 1993, 28-33; N. Yanai, 'Why do political parties survive? An analytical discussion', in: *Party politics*, 5 (1999), 1 (jan.), 5-17.

² *Naar een sterker parlement. Hoofdlignennotitie nieuw kiesstelsel*, z.pl. [Den Haag], z.j. [2003], 12.

³ Zie voor de mogelijke effecten van een eventuele kiesstelselwijziging op de politieke partijen: G. Voerman, 'De gevolgen van het nieuwe kiesstelsel voor de politieke partijen', in: *Nieuw kiesstelsel. Verslag van de discussiebijeenkomst over de hoofdlignennotitie 'Naar een sterker parlement'*, Den Haag, 2004, 27-37.

⁴ Dankzij de hulp van Galina Lazarov zijn verschillende Russische partijen benaderd om informatie, echter zonder enig succes. Voor een overzicht van de kiesstelsels in deze landen

Daarnaast figureren drie landen met een ander kiesstelsel in het onderzoek als vergelijkingsmateriaal. Aan de ene kant leek Groot-Brittannië als model van het pure *first past the post*-districtenstelsel van belang, om na te gaan of hier de kandidaatstelling wezenlijk anders verloopt dan in de onderzochte gemengde stelsels. Aan de andere kant figureren Oostenrijk en België – of beter: Vlaanderen – als voorbeelden van een kiesstelsel waarin de zetels weliswaar puur volgens evenredige vertegenwoordiging worden verdeeld, maar binnen (vrij grote) districten, zodat het effect toch enigszins vergelijkbaar is met dat van een gemengd stelsel. In Oostenrijk worden de zetels op verschillende niveaus (district, deelstaat en bondsstaat) verdeeld. De politicologen Shugart en Wattenberg rekenen dit land dan ook tot de ‘multiple tier electoral systems’, een brede categorie waartoe ook de gemengde stelsels (*mixed member systems*) behoren.⁵ In België vindt de verdeling uitsluitend op één niveau (dat van de provincie) plaats. En ten slotte dient een actueel overzicht van de kandidaatstelling in Nederland natuurlijk als uitgangspunt en toetssteen voor de vergelijking.

De onderzochte landen behoren weliswaar alle tot het ‘westerse’, economisch meest ontwikkelde deel van de wereld, maar vertonen een brede spreiding met betrekking tot politieke tradities en culturen, partijtypen en ideologiën. Zodoende kan men een indruk krijgen van de invloed van deze factoren en van de verschillende kiesstelsels op de kandidaatstellingsprocedure. Het is echter niet veel meer dan een indruk; voor een ‘harde’, wetenschappelijk verantwoorde en gekwantificeerde causale analyse waren de vergaarde gegevens te vaag en te onvolledig. Die gegevens bestonden voornamelijk uit statuten en reglementen van de verschillende partijen, die ofwel van hun websites gehaald konden worden ofwel per e-mail of post werden opgestuurd. Niet alle partijen bleken echter in staat of bereid de relevante documenten ter beschikking te stellen. Daarnaast is gezocht naar wetenschappelijke publicaties over kandidaatstellingsprocessen, om na te gaan in hoeverre de praktijk overeenkwam met de voorgeschreven procedures. Dergelijke studies bleken over het algemeen vrij schaars te zijn – wellicht vinden veel politieke wetenschappers het onderwerp niet interessant genoeg.

De indeling van dit rapport is als volgt. De zeven landenstudies worden gepresenteerd in een volgorde van puur districtenstelsel (Groot-Brittannië) via gemengde stelsels (Duitsland, Italië, Nieuw-Zeeland en Schotland) naar evenredigheidsstelsels (Oostenrijk, België/Vlaanderen en ten slotte Nederland).⁶ In elk hoofdstuk wordt eerst een be-

zie: M.S. Shugart en M.P. Wattenberg, red., *Mixed-member electoral systems. The best of both worlds?*, Oxford, 2003.

⁵ M.S. Shugart en M.P. Wattenberg, ‘Mixed-member electoral systems: A definition and typology’, in: Shugart en Wattenberg, *op.cit.*, 9-24.

⁶ Binnen het blok van gemengde stelsels is de volgorde bepaald door de chronologische volgorde van invoering van het stelsel: het eerst in Duitsland (1949-1953), dat vervolgens als model gold voor Italië (verkiezingen in 1994), Nieuw Zeeland (1996), en Schotland (1999).

knopt overzicht geboden van het kiesstelsel en het partijstelsel, daarna wordt de kandidaatstelling binnen de in het nationale parlement vertegenwoordigde partijen onder de loep genomen – in volgorde van de grootte van die partijen (op basis van de percentages behaalde stemmen). Partijen die geen eigen fractie vormen in het parlement zijn over het algemeen buiten beschouwing gelaten. Elk hoofdstuk wordt afgesloten met een korte evaluerende conclusie. In het slothoofdstuk wordt getracht door middel van een typologie van partijen inzicht te krijgen in de verschillende factoren die het kandidaatstellingsproces beïnvloeden.

2. GROOT-BRITTANNIË

2.1. Kiesstelsel

Groot-Brittannië is de bakermat van het *first past the post*-enkelvoudige districtenstelsel. Het land is verdeeld in 659 districten, die elk een lid van het Lagerhuis (*House of Commons*) kiezen. De kandidaat die een relatieve meerderheid van stemmen haalt, mag de zetel bezetten. Het kiesstelsel is geregeld in de *Representation of the People Act* (1983, sindsdien herhaaldelijk gewijzigd), de *Parliamentary Constituencies Act* (1986), en nog enkele wetten en conventies. De wetgeving regelt echter niet de kandidaatstelling binnen partijen.¹

2.2 Partijstelsel

Twee partijen domineren het Britse bestel sinds de jaren twintig: de sociaal-democratische *Labour Party* (Partij van de Arbeid) en de *Conservatives* (Conservatieven; voluit: *Conservative and Unionist Party*, bijgenaamd de *Tories*), waarbij de scheidslijn voornamelijk sociaal-economisch is, ook al behartigen de partijen niet meer de belangen van één klasse (arbeiders versus grootgrondbezitters en industriëlen). Met de opkomst van *New Labour* binnen Labour zijn de sociaal-economische verschillen met de Conservatieven kleiner geworden, maar niet verdwenen.² De Liberalen, die in de negentiende eeuw de Conservatieven de macht betwistten maar in de twintigste eeuw door Labour verdrongen werden, nemen op de sociaal-economische dimensie een middenpositie in, maar vertolken daarnaast vaak post-materialistische opvattingen over milieu, democratisering en decentralisatie. In 1988 fuseerde de Liberale Partij met de *Social Democratic Party* (SDP; Sociaal-Democratische Partij) – een gematigde afsplitsing van de Labour Party. De nieuwe partij, nu *Liberal Democrats* geheten, draagt toch vooral het ideologisch stempel van de Liberalen, ook al lijkt het meer op het sociale en radicaal-democratische liberalisme van D66 dan het meer klassieke liberalisme van de VVD.³

Minder belangrijk maar toch van invloed is de tegenstelling centrum-periferie, waarbij ook etnische verschillen een rol spelen. In Schotland ijvert de *Scottish National Party* (SNP; Schotse Nationale Partij) voor een onafhankelijke staat, in Wales streeft *Plaid Cymru* (in de Keltische taal van Wales: Partij van Wales) vooral naar culturele autonomie.⁴ Noord-Ierland heeft in feite zijn eigen partijstelsel, waarin etnische en godsdienstige verschillen sociaal-economische tegenstellingen overschaduwden. Het behoort strikt genomen niet tot Groot-Brittannië – wel tot het Verenigd Koninkrijk – en blijft daarom hier verder buiten beschouwing.

¹ Zie G. Schuster, 'Kandidatenaufstellung und Wahlprüfung in Grossbritannien und Nordirland', in: R. Wolfrum en G. Schuster, red., *Verfahren der Kandidatenaufstellung und der Wahlprüfung im europäischen Vergleich*, Baden-Baden, 1994, 90-115; 90-94.

² I. Budge en J. Bara, 'Finally! Comparative over-time mapping of party policy movement', in: I. Budge e.a., red., *Mapping policy preferences. Estimates for parties, electors, and governments 1945-1998*, Oxford, 2001, 19-50; 25-26.

³ Zie J. Stevenson, *Third party politics since 1945. Liberals, Alliance and Liberal Democrats*, Oxford, 1993, 74-125; voorts: M. Garnett, *Principles and politics in contemporary Britain*, Londen/New York, 1996, 54-73.

⁴ Garnett, *op.cit.*, 120-127.

Vanwege het kiesstelsel komen coalities in Groot-Brittannië zelden of nooit voor. In 1997 won Labour met een overweldigende meerderheid de regeringsmacht, die in de verkiezingen van 2001 ruimschoots werd gehandhaafd (zie tabel 2.1).

Tabel 2.1. Zetelverdeling in het Lagerhuis, 2001

	%	zetels
Labour Party	40,7	412
Conservatives	31,7	166
Liberal Democrats	18,3	52
Scottish National Party (SNP)	1,8	5
Plaid Cymru (PC)	0,7	4
Noord-Ierse partijen*	2,8	18
overigen	4,0	2
totaal	100,0	659

*) Het betreft hier voornamelijk de Protestantse *Ulster Unionist Party* en de nog iets radicalere *Democratic Unionist Party*, de katholieke (en gematigd linkse) *Social Democratic & Labour Party* en de op aansluiting bij de Ierse Republiek gerichte *Sinn Fein*.

Bron: J. Fisher, 'United Kingdom', in: *Political data yearbook 2001*. Themanummer *European journal of political research*, 41 (2002), 7/8 (dec.), 1101-1110; 1102.

2.3 Kandidaatstelling afzonderlijke partijen

Zoals reeds vermeld, bestaan er geen wetten die specifiek de kandidaatstelling binnen partijen bepalen. De partijen regelen dit zelf in hun statuten en reglementen – vaak zeer gedetailleerd. Niet alle details zullen hieronder de revue passeren, het gaat om de hoofdlijnen.

2.3.1 The Labour Party

De partijreglementen van Labour bevatten uitvoerige voorschriften voor de kandidaatstelling op elk niveau (zie bijlage 2.1).

kandidaatstelling

Sinds 1993 verloopt het proces in vier fasen. In de eerste fase stelt het partijbestuur (*National Executive Committee*) – dat grotendeels gekozen wordt door het partijcongres⁵ – een lijst op van geschikte kandidaten, het *national parliamentary panel*.⁶

⁵ *The Labour Party rule book 2003*, Londen, 2003, 1.VIII.1 en 4.C.2a. Van de 33 leden van het partijbestuur worden er 24 gekozen door het partijcongres, verdeeld over verschillende categorieën (twaalf leden gekozen door de aangesloten vakbonden, zes door de districtsafdelingen, drie door de parlementaire fractie, twee door de vereniging van gemeenteraadsleden en één door de aangesloten coöperaties en socialistische (studie)genootschappen; de overige negen leden zijn de partijleider en zijn vervanger, de penningmeester, drie leden van het (schaduw)kabinet, een afgevaardigde van de jongerenorganisatie en een afgevaardigde van de *Labour Party black socialist society*.

Aanbevelingen van verwante organisaties – onder meer vakbonden – garanderen een kandidaat een plaats op de lijst. Het is echter een advieslijst; ook partijleden die niet op de lijst staan kunnen uiteindelijk voorgedragen worden als districtskandidaat – al moeten ze daartoe wel de goedkeuring van het partijbestuur vragen. Een formele voorwaarde voor alle kandidaten is het lidmaatschap van een erkende vakbond (aangesloten bij de vakcentrale *Trade Union Congress* of door het partijbestuur erkend).

In de tweede fase solliciteren de kandidaten (al dan niet behorend tot het *national parliamentary panel*) bij de districtsafdeling (*Constituency Labour Party*; CLP) waar zij gekozen willen worden. Vervolgens kunnen ze zich presenteren op een vergadering van het bestuur van de districtsafdeling, uitgebreid met vertegenwoordigers van lokale afdelingen en verwante organisaties. Dit gebeurt overigens niet wanneer het zittende parlementslid voldoende steun geniet van zijn of haar achterban, wat moet blijken uit een stemming op de ledenvergadering (*trigger ballot*). Indien het zittende parlementslid onvoldoende steun krijgt of zelf afziet van herverkiezing, stelt een selectiecommissie na de presentatievergadering een lijst van aanbevolen kandidaten op (*shortlist*); daarop kan ook het zittende parlementslid staan wanneer hij de *trigger ballot* verloren heeft. Deze lijst moet minstens even veel vrouwen als mannen tellen, en zo mogelijk ook partijleden van etnische minderheden. In bepaalde districten mag de lijst uitsluitend uit vrouwen bestaan.

De derde fase bestaat uit een stemming door de leden van de CLP op een ledenvergadering (*hustings meeting*). Slechts leden die vanwege dringende redenen zoals ziekte, werk of zorgplichten niet op de vergadering aanwezig konden zijn, mogen per post hun stem uitbrengen. De stemming kan in verschillende rondes plaatsvinden, net zo lang tot één kandidaat meer dan 50% van de stemmen heeft vergaard.

Ten slotte behoeft de winnende kandidaat nu nog de toestemming van het partijbestuur. Indien hij niet tot het *national parliamentary panel* behoort, moet hij daarvoor nog een gesprek hebben met een lid van het partijbestuur. Spreekt het partijbestuur een veto uit, dan moet de procedure opnieuw van start gaan.

evaluatie

Het kandidaatstellingsproces is in de Labour Party in de jaren tachtig en negentig ingrijpend veranderd, waarbij de invloed van de individuele leden lijkt te zijn toegenomen, ten koste van die van de vakbonden.⁷ De invloed van de individuele partijleden wordt echter nog steeds beperkt door het veto dat de partijtop kan uitspreken over verkozen districtskandidaten. Bovendien oefent het partijbestuur invloed uit door een advieslijst van geschikte kandidaten op te stellen, en door afdelingen die buiten die lijst om kandidaten werven daarvoor toestemming te kunnen onthouden. Kandidaten die kritiek hebben op New Labour en radicalere opvattingen verkondigen, zijn soms door het partijbestuur geschrapt.⁸

⁶ Zie ook: *Labour's future. NEC guidelines for selection of parliamentary candidates 2003*, Londen, 2003, 70-79.

⁷ P. Norris en J. Lovenduski, *Political recruitment. Gender, race and class in the British parliament*, Cambridge, 1995, 53-76; zie ook D. Denver, 'Britain: centralized parties with decentralized selection', in: M. Gallagher en M. Marsh, red., *Candidate selection in comparative perspective. The secret garden of politics*, Londen, 1988, 47-71.

⁸ Voor voorbeelden zie J. Hopkin, 'Bringing the members back in? Democratizing candidate selection in Britain and Spain', in: *Party politics*, 7 (2001), 3 (mei), 343-361; 352. Helaas ontbreken nauwkeurige gegevens over de frequentie van een dergelijk ingrijpen.

2.3.2 The Conservative and Unionist Party

De kandidaatstelling van de Conservatieven is (eveneens uitvoerig) geregeld in het statuut (*constitution*) van de partij (zie bijlage 2.2).

kandidaatstelling

De Conservatieven hanteren een vergelijkbare procedure als hun sociaal-democratische concurrent, maar zetten daarbij andere accenten. De eerste fase heeft meer gewicht. Alleen leden die op de *Approved List of Candidates* van het partijbestuur staan, mogen kandidaat gesteld worden voor het parlement. Het bestuur (*The Board*) delegeert de opstelling van deze lijst aan een speciale commissie (*Committee on Candidates*). De commissie, waarin tenminste twee bestuursleden zitting moeten hebben, gaat daarbij niet over één nacht ijs.⁹ De partijleden die zich aanmelden voor de lijst ondergaan een selectieprocedure vergelijkbaar (volgens de politicologen Norris en Lovenduski) met de officierskeuring in het Britse leger. Daartoe behoort niet alleen een gesprek met de commissie, maar ook een weekend waarin hun politieke en sociale vaardigheden op verschillende manieren getest worden, onder meer in debatten, groepsdiscussies en vraaggesprekken met ‘lastige journalisten’.

De overgebleven kandidaten kunnen solliciteren bij de afdeling (*Constituency Association*) van het district dat zij in het parlement zouden willen vertegenwoordigen. Ze komen echter alleen in aanmerking indien het zittende parlamentslid zich niet herkiesbaar stelt dan wel door het afdelingsbestuur niet voorgedragen wordt en evenmin in een bijzondere ledenvergadering of poststemming het vertrouwen van de leden kon (her)winnen. Het afdelingsbestuur benoemt dan een selectiecommissie (*Candidate Selection Committee*) waarin altijd de afdelingsvoorzitter plaats neemt, en waarin het partijbestuur een adviserend lid kan benoemen. Deze selectiecommissie voert vervolgens gesprekken met de belangstellende kandidaten en stelt een lijst op van minstens drie aanbevolen kandidaten (*recommended list*), waaruit het afdelingsbestuur vervolgens na gesprekken er tenminste twee aan de leden aanbeveelt. Hieronder kan ook het zittende parlamentslid zijn, indien deze niet in een eerder stadium werd voorgedragen dan wel het vertrouwen van de leden had gewonnen. Worden er door het afdelingsbestuur twee of meer kandidaten aanbevolen, dan mogen de leden op een algemene vergadering een keuze maken. Anders dan bij Labour kan het Conservatieve partijbestuur daarna geen veto meer uitspreken.

evaluatie

Ook bij de Conservatieven hebben de gewone leden een belangrijke stem, binnen de randvoorwaarden die de partijtop stelt in de vorm van een lijst van geschikt bevonden kandidaten. Het is moeilijk vast te stellen of zij in de praktijk meer of minder invloed

⁹ *Constitution of the Conservative Party*, Londen, 2002, IV.12 en IV.19.2; om precies te zijn moet in de commissie één door de partijraad gekozen bestuurslid en één door de partijleider benoemd lid zitting hebben; van het bestuur worden vijf leden gekozen door de partijraad (*National Conservative Convention*) – voornamelijk voorzitters van afdelingen – en drie tot vier leden (waaronder de voorzitter) benoemd door de partijleider; daarnaast maken een vertegenwoordiger van het partijbureau (*Central Office*) en vijf partijfunctionarissen *qualitate qua* deel uit van het bestuur.

uitoefenen dan de leden van Labour. Mogelijk varieert dit ook met de politieke conjunctuur. Wanneer de Conservatieven meer zetels dreigen te verliezen dan te winnen en daarbij hun zittende kandidaten niet willen vervangen, hebben de leden feitelijk weinig te kiezen. Volgens Norris en Lovenduski blijft in veel districten voorafgaand aan de ledenvergadering slechts één kandidaat over; het lijkt bijna onmogelijk die dan alsnog weg te stemmen.¹⁰ In de aanloop naar de verkiezingen van 1992 viel in de voorselectie door het *Committee on Candidates* bijna de helft van de kandidaten af (circa 400 van de 900). Uiteindelijk werden ongeveer 330 van de 500 *approved candidates* daadwerkelijk kandidaat gesteld in een district. Meestal waren dat echter *safe seats* voor een andere partij: slechts 61 van de 330 slaagden erin de zetel te veroveren.¹¹

2.3.3 Liberal Democrats

De partij van de Liberal Democrats is federaal opgebouwd. De kandidaatstelling voor het Lagerhuis wordt voor een deel geregeld in het statuut van de federale (Britse) partij en voor een deel in de statuten van de Engelse, Schotse en Welse *State Parties* (zie bijlage 2.3).

kandidaatstelling

De kandidaatstellingsprocedure van de Liberal Democrats lijkt erg op die van de Conservatieven. Een kandidatencommissie (*Candidates Committee*) houdt een lijst bij van geschikt bevonden kandidaten. De statuten schrijven niet precies voor hoe de commissie tot stand komt. De partijorganisaties van de drie landsdelen – Engeland, Schotland en Wales – kunnen dit zelf regelen, zoals past bij de federale structuur van de Liberal Democrats. In Engeland bestaat de kandidatencommissie uit zes door de partijraad (*English Council*) gekozen leden, benevens de voorzitters van de kandidatencommissies van de regionale afdelingen, een lid van het parlement en een vertegenwoordiger van de vereniging van parlementskandidaten (*Parliamentary Candidates Association*). Een *Joint Candidates Committee* coördineert de werkzaamheden van de drie commissies.

Sollicitanten kunnen zich vervolgens presenteren in een vergadering van het door hen uitverkoren district, waarna het bestuur van de districtsafdeling (*Constituency Association*) of een door hem ingestelde commissie een groslijst opstelt. Dit gebeurt alleen indien het zittende parlementslid niet door een ledenvergadering of poststemming opnieuw is voorgedragen. Een groslijst van twee tot vier personen moet minstens één vrouw en één man tellen, een lijst van vijf of meer moet tenminste twee vrouwen en twee mannen bevatten. Bovendien dient men rekening te houden met etnische minderheden. Indien er voldoende kandidaten zijn, kiezen de leden op een ledenvergadering of via een poststemming één van de kandidaten uit. Voorwaarde is wel dat de districtsafdeling minstens dertig leden telt – zo niet, dan kan de afdeling een andere regeling treffen.¹² Evenals bij de Conservatieven kan het partijbestuur hierna geen veto meer uitspreken.

¹⁰ Norris en Lovenduski, *op.cit.*, 45.

¹¹ *Ibidem*, 34-52.

¹² *The constitutions of the Liberal Democrats: the Federal Party*, z.pl., 2004, artikel 4.3.a.

evaluatie

Formeel lijkt de invloed van de partijtop bij de Liberal Democrats even groot als bij de Tories, maar in de praktijk is deze waarschijnlijk kleiner, gezien het geringere aantal beschikbare kandidaten. Dat betekent overigens ook dat de partijleden minder te kiezen hebben en vaker genoeg moeten nemen met de enige kandidaat die zich aanbiedt – vooral in de talrijke districten waar de partij toch weinig kans maakt op een zetel. Valt er wel iets te kiezen, dan blijkt ruwweg de helft van de leden de beslissende vergaderingen te bezoeken.¹³

2.3.4 The Scottish National Party

De Schotse Nationalisten hebben de kandidaatstelling voor Lagerhuis en het Schotse parlement geregeld in hun statuten en reglementen (*Party constitution and rules*) (zie bijlage 2.4).

kandidaatstelling

De SNP combineert elementen van de twee grote partijen in haar selectieprocedure. Kandidaten kunnen worden voorgedragen door lokale afdelingen en districtsafdelingen (*branches* respectievelijk *constituency associations*), maar behoeven daarbij goedkeuring van het partijbestuur. Dit orgaan kan daartoe een commissie instellen die kandidaten selecteert en een lijst van goedgekeurde kandidaten opstelt. Vervolgens kunnen districtsafdelingen (goedgekeurde) kandidaten kiezen, al dan niet op grond van aanbevelingen van hun bestuur. Het partijbestuur behoudt echter een recht van veto. Zodoende kan het nog meer invloed uitoefenen dan de besturen van Labour en Conservatieven. Het partijbestuur wordt overigens wel grotendeels gekozen door het partijcongres.¹⁴

evaluatie

Kleine partijen gunnen hun leden vaak meer invloed dan grote, maar dat gaat niet op voor de selectie van kandidaten binnen de SNP. Gewone leden mogen weliswaar in hun districten een kandidaat kiezen, maar het partijbestuur kan veel invloed uitoefenen door de keuze te beperken tot de door hem goedgekeurde kandidaten en door de keuze achteraf mogelijk af te keuren.¹⁵

2.3.5 Plaid Cymru – the Party of Wales

De Partij van Wales heeft eveneens de kandidaatstelling uitvoerig geregeld in haar statuten en reglementen (*Constitution and standing orders*) (zie bijlage 2.5).

kandidaatstelling

De procedure bij Plaid Cymru wijkt weinig af van die van de SNP. Het partijbestuur (*National Executive* ofwel *Pwyllgor Gwaith Cenedlaethol* in het Wels) houdt een

¹³ Norris en Lovenduski, *op.cit.*, 78-81.

¹⁴ Van de 30-34 leden worden er maximaal vier aangewezen door leden van de fracties in het Schotse, Britse en Europese parlement, en vier door verwante organisaties.

¹⁵ Zie ook Norris en Lovenduski, *op.cit.*, 81-82.

nationaal register bij van geschikte kandidaten, met hulp van een *panel* dat de sollicitanten op hun geschiktheid beoordeelt. Vervolgens kunnen besturen van de districtsafdelingen (*constituency committees*) een groslijst van tenminste vijf kandidaten opstellen. Dit is niet nodig indien het zittende parlementslid herkozen wil worden en voorgedragen wordt door lokale afdelingen die minstens de helft van de leden in het district vertegenwoordigen. In dat geval kan het bestuur van het district hem/haar meteen voordragen. In de overige gevallen organiseert het bestuur twee verkiezingsvergaderingen (*hustings meetings*) waarop de kandidaten zich voorstellen en de leden een keuze maken. Afwezige leden kunnen per post stemmen. In alle gevallen – ook wanneer het herverkiezing van een zittend parlementslid betreft – kan het partijbestuur echter een veto uitspreken, waarna de procedure opnieuw in gang gezet moet worden.¹⁶

evaluatie

Evenals bij de SNP oefent bij Plaid Cymru het partijbestuur vrij veel invloed uit door de keuze van de gewone leden te beperken tot door hem goedgekeurde kandidaten en die keuze achteraf nog eens te kunnen verwerpen.

2.4 Conclusie

Zoals men bij een districtenstelsel zou mogen verwachten, spelen de gewone leden van Britse partijen een grote rol bij de kandidaatstelling. In alle gevallen stelt het (nationale) partijbestuur echter belangrijke randvoorwaarden, door voorafgaande aan de beraadslagingen in de districten een lijst van goedgekeurde kandidaten te formuleren en/of door de keuze van de leden in de districten achteraf goed of af te keuren. Bij Labour ligt de nadruk op de goedkeuring achteraf, bij de Conservatieven en Liberal Democrats op de voorselectie van kandidaten door het bestuur. De regionale partijen SNP en Plaid Cymru gunnen hun partijbesturen beide vormen van invloed. De politicoloog Hopkin acht de democratisering van het kandidaatstellingsproces die zich in de jaren negentig voltrok dan ook meer formeel dan reëel: “Primaries and OMOV [One Member One Vote] may include party members in the ‘selectorate’ which chooses party candidates, but as long as party leaderships are able to regulate and condition the process, members’ choices will remain constrained”.¹⁷ Zijn collega’s Norris en Lovenduski leggen het accent anders. Na een uitvoerig onderzoek van de kandidaatstellingsprocessen binnen Britse partijen in de aanloop naar de Lagerhuisverkiezingen van 1992 komen ze tot de conclusie dat het proces niet alleen ‘relatively transparent, meritocratic and clear’ is door de formele regeling binnen de partijen, maar in de praktijk ook ‘localised and democratic’; ondanks de interventie vanuit de partijtop

¹⁶ Deze beschrijving wijkt op enkele punten af van Norris en Lovenduski, *op.cit.*, 81; zij baseren zich echter op statuten uit 1991, die mogelijk intussen op die punten gewijzigd zijn.

¹⁷ Hopkin, *op.cit.*, 358.

die ‘constrains local choice but does not determine who is picked’.¹⁸ Helaas is hun onderzoek (voor zover bekend sinds 1992 niet gerepliceerd.

¹⁸ Norris en Lovenduski, *op.cit.*, 90.

3. DUITSLAND

3.1 Kiesstelsel

De Bondsrepubliek Duitsland kent een gemengd stelsel, ook wel gepersonaliseerde evenredige vertegenwoordiging (*personalisiertes Verhältniswahlrecht*) genoemd, waarbij elke burger twee stemmen mag uitbrengen: één op een kandidaat in zijn/haar district (*Wahlkreis*) en één op een (regionale) partijlijst (*Landesliste*). De tweede stem is bepalend voor de zetelverdeling in de Bondsdag (*Bundestag*). Indien een partij via de districten een meer dan evenredig aantal zetels dreigt te behalen, wordt dit gecompenseerd door overschotzetels (*Überhangmandate*). Het totaal aantal Bondsdagleden kan zodoende per verkiezing wisselen, maar bedraagt minimaal 598, waarvan 299 direct gekozen leden.¹ De Bondsrepubliek is daartoe in evenveel *Wahlkreise* verdeeld. Sinds 2002 telt de Bondsdag 603 leden, waarvan 299 via districten en 304 via lijsten gekozen; daarbij zijn dus vijf overschotzetels.² Dit systeem is overigens geleidelijk ontstaan en niet meteen in 1949 integraal ingevoerd.³ De kiesdrempel van 5% of drie districtszetels is pas in de jaren vijftig geïntroduceerd.

Naast de Bondsdag kent Duitsland nog een Bondsraad (*Bundesrat*), waarin de deelstaten (via hun regeringen) vertegenwoordigd zijn; die blijft hier buiten beschouwing.

3.2 Partijstelsel

Ook het partijstelsel is in de Bondsrepubliek geleidelijk uitgekristalliseerd in zijn huidige vorm. De in 1949 gekozen Bondsdag telde nog tien partijen.⁴ In de jaren vijftig slonk dit aantal tot drie of vier: de *Sozialdemokratische Partei Deutschlands* (SPD), de *Christlich Demokratische Union* (CDU), die steeds één fractie vormde met de Beierse *Christlich Soziale Union* (CSU), en de veel kleinere liberale *Freie Demokratische Partei* (FDP). CDU en CSU waren er in geslaagd om kleinere partijen ter rechterzijde als het ware op te slokken. Zodoende kennen zij naast christen-democraten in engere zin ook veel aanhangers die men eerder conservatief of liberaal zou noemen.⁵ In de jaren tachtig drong voor het eerst een nieuwe partij in de Bondsdag door, *Die Grünen*.⁶ In de jaren negentig kwam daar de *Partei des Demokratischen Sozialismus* (PDS) bij, de opvolger van de communistische partij van Oost-Duitsland, dat sinds 1990 met West-Duitsland herenigd was. Bij de meest recente verkiezingen bleef de PDS net onder de kiesdrempel, maar wist wel twee leden via districten in de Bondsdag te kiezen die daar als ‘onafhankelijken’ zitting hebben (zie tabel 3.1). De partij heeft dus geen eigen fractie met daarbij behorende rechten en vergoedingen. De PDS

¹ *Bundeswahlgesetz*, artikel 1.

² Zie www.bundestag.de/parlament/wahlen/sitzverteilung/1541_15.html, 13 mei 2004.

³ S. Scarrow, ‘Germany. The mixed-member system as a political compromise’, in: M.S. Shugart en M.P. Wattenberg, red., *Mixed-member electoral systems. The best of both worlds?*, Oxford, 2003, 55-69.

⁴ W. Rudzio, *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland*, Opladen, 2000 (vijfde druk), 142; zie ook R. Hoffmann, *Geschichte der deutschen Parteien: von der Kaiserzeit bis zur Gegenwart*, München, 1993, 189-290.

⁵ Rudzio, *op.cit.*, 156-159; Hoffmann, *op.cit.*, 205-215.

⁶ Sinds de fusie met de Oost-Duitse *Bündnis 90* heet de partij formeel: *Bündnis 90/Die Grünen*.

speelt een belangrijke rol in de oostelijke deelstaten – soms in regeringscoalities met de SPD –, maar niet op federaal niveau.

Men zou op dat niveau dan ook van een vierpartijstelsel kunnen spreken, waarbij twee blokken tegenover elkaar staan: aan de ene kant de SPD en Die Grünen (vanaf 1998 tot nu in de regering), aan de andere kant de CDU/CSU en de FDP (die van 1982 tot 1998 samen regeerden).⁷ Het partijstelsel lijkt eendimensionaal – analyse van verkiezingsprogramma's bijvoorbeeld laat een duidelijke ordening zien van links naar rechts: PDS, Die Grünen, SPD, FDP en CDU/CSU.⁸ Nietemin zijn er andere dimensies latent aanwezig: postmaterialisme bij Die Grünen en een levensbeschouwelijke (religieuze) scheidslijn tussen enerzijds CDU/CSU en anderzijds FDP, SPD, Die Grünen en PDS.⁹

Tabel 3.1 Zetelverdeling in de Bondsdag, 2002

	%	zetels
Sozialdemokratische Partei Deutschlands (SPD)	38,5	251
Christlich Demokratische Union (CDU)	29,5	190
Christlich Soziale Union (CSU)	9,0	58
Die Grünen	8,6	55
Freie Demokratische Partei (FDP)	7,4	47
Partei des Demokratischen Sozialismus (PDS)	4,0	2
overigen	3,0	0
totaal	100,0	603

Bron: www.bundestag.de/parlament/wahlen/sitzverteilung/1541_15.html, 13 mei 2004.

3.3 Kandidaatstelling

Anders dan in de meeste landen schrijft de kieswet in Duitsland globaal voor hoe partijen kandidaten moeten stellen. Kandidaten voor districten dienen (in een geheime stemming) gekozen te worden door een vergadering van alle partijleden in het district dan wel door de door partijleden gekozen vertegenwoordigers.¹⁰ Alle leden mogen hiertoe voorstellen indienen. Het bestuur van de regionale partijorganisatie – deelstaat (*Land*) of gewest (*Bezirk*) – mag éénmaal een veto uitspreken, waarna opnieuw een stemming plaatsvindt waarvan de uitslag definitief geldig is.¹¹ De regionale lijsten (*Landeslisten*) moeten eveneens vastgesteld worden door vergaderingen van leden of hun vertegenwoordigers.¹² Vanwege deze wettelijke voorschriften bevatten de meeste partijstatuten weinig bijzonderheden over de kandidaatstelling. Bovendien laten de

⁷ Zie ook E. Kolinsky, 'Das Parteiensystem der Bundesrepublik. Forschungsthemen und Entwicklungslinien', in: O. Niedermayer en R. Stöss, red., *Stand und Perspektiven der Parteienforschung in Deutschland*, Opladen, 1993, 35-56.

⁸ I. Budge en J. Bara, 'Manifesto-based research: a critical review', in: I. Budge e.a., red., *Mapping policy preferences. Estimates for parties, electors, and governments 1945-1998*, Oxford, 2001; 54-55.

⁹ Rudzio, *op.cit.*, 206-216.

¹⁰ *Bundeswahlgesetz*, artikel 21.1.

¹¹ *Ibidem*, artikel 21.4.

¹² *Ibidem*, artikel 27.5.

federale partijorganisaties de regeling hiervan doorgaans over aan de deelstaatorganisaties, soms zelfs aan de districtsorganisaties. Voor dit onderzoek zijn ook – ter illustratie – statuten op die niveaus geraadpleegd; van een selectieve steekproef kon geen sprake zijn, en van uitputtend onderzoek al helemaal niet.

3.3.1 Sozialdemokratische Partei Deutschlands

De statuten van de SPD bevatten slechts algemene voorschriften voor de kandidaatstelling, die verder aan deelstaatorganisaties overgelaten wordt (zie bijlage 3.1).

kandidaatstelling

Kandidaten kunnen worden voorgedragen door ‘die örtlich zuständige Organisationsgliederungen’, dus lokale en regionale afdelingen. De SPD is opgebouwd uit *Ortsvereine* (lokale afdelingen), *Unterbezirke* (deelgewesten), *Bezirke* (gewesten) en *Landesverbände* (in kleinere deelstaten vallen die laatste twee samen).¹³

De districts kandidaten worden gekozen door een districtsconferentie (*Wahlkreisconferenz*) die bestaat uit alle leden van het district (*Vollversammlung*), of afgevaardigden van lokale afdelingen (*Ortsvereine*). Van de kandidaten moet ten minste 40% maar ten hoogste 60% vrouw zijn.

De kandidaten voor de deelstaatlijst worden voorgedragen door de partijorganisaties van deelstaten of gewesten (*Bezirke*) in overleg met (*im Benehmen mit*) het partijbestuur. In de meeste gevallen zal daarover een *Landesdelegiertenkonferenz* de beslissing nemen, dat wil zeggen een vergadering van afgevaardigden van deelgewesten (*Unterbezirke*) met de leden van het bestuur (*Landesvorstand*) en een aantal adviseerende leden. In een (grote) deelstaat als Noord-Rijn Westfalen bestaat deze vergadering uit 450 leden.¹⁴

evaluatie

De Duitse sociaal-democraten bewegen zich binnen de beperkte ruimte die de wet hen laat met betrekking tot kandidaatstellingsprocedures. De selectie van districts kandidaten geschiedt ofwel door een ledenvergadering in het district, ofwel door een vergadering van afgevaardigden van lokale afdelingen. In 2002 moedigde het partijbestuur de verkiezing van districts kandidaten door een algemene ledenvergadering duidelijk aan, om zodoende meer leden te mobiliseren.¹⁵ De statuten kennen het partijbestuur een nogal vaag gedefinieerde invloed toe (*‘im Benehmen mit’*), waarvan in de praktijk echter weinig blijkt.¹⁶ De vaststelling van de regionale lijst blijft voorbehouden aan een vergadering van afgevaardigden van regionale afdelingen (bij de sociaal-demo-

¹³ *Organisationsstatut der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands*, Berlijn, 2004, artikel 11.7 en 8.

¹⁴ *Satzung und Finanzordnung des SPD-Landesverbandes Nordrhein-Westfalen*, z.pl., 2004, artikel 8 en 5.1.

¹⁵ Brief van het partijbestuur aan de gewesten (*Unterbezirke/Kreisverbände*), 22 december 2000. Bijlage 5 bij *Handreichungen zur Bundestagswahl 2002 für den Landesverband NRW: SPD-NRW*.

¹⁶ S.S. Schüttemeyer, ‘Wer wählt wen wie aus? Pfade in das unerschlossene Terrain der Kandidatenaufstellung’, in: *Gesellschaft, Wirtschaft, Politik. Sozialwissenschaften für politische Bildung*, 51 (2002), no. 2, 145-159.

craten zijn dit de *Bezirke* en *Unterbezirke*). Concrete gegevens over de participatie van de leden ontbreken echter.

3.3.2 Christlich Demokratische Union Deutschlands

Ook de statuten van de federale CDU stellen slechts algemene randvoorwaarden voor de kandidaatstellingsprocedure, waarvan de regeling verder aan de deelstaatorganisaties wordt overgelaten (zie bijlage 3.2).

kandidaatstelling

De voordracht van regionale kandidaten behoort doorgaans tot de taak van het bestuur van de deelstaatorganisatie (*Landesvorstand*). Bij de voordracht van districtskandidaten kunnen verschillende organen een rol spelen. Zo schrijven de statuten van de CDU in de deelstaat Rijnland-Palts voor dat zowel het bestuur van de deelstaatorganisatie (*Landesvorstand*) als dat van de kleinere gewesten (*Bezirke*) de kandidaatstelling mede moeten voorbereiden, maar dat de keuze uiteindelijk door een districtsvergadering (*Kreisparteitag*) gemaakt wordt, die bestaat uit afgevaardigden van de lokale afdelingen (*Ortsvereine*).¹⁷ Een soortgelijke regeling bestaat in de deelstaat Noord-Rijn Westfalen, al wordt daar aanbevolen de districtskandidaten door een ledenvergadering (*Wahlkreismitgliederversammlung*) te laten kiezen, tenzij de districten te groot zijn of de betrokken besturen zich daartegen uitspreken.¹⁸ In zeer grote districten is echter zelfs een getrapte afvaardiging mogelijk, waarbij lokale (buurt)afdelingen afgevaardigden kiezen voor de vergadering van de stadsafdeling die dan weer afgevaardigden kiest voor de districtsvergadering.¹⁹

De regionale lijsten daarentegen worden doorgaans door vergaderingen van afgevaardigden vastgesteld. In Noord-Rijn Westfalen bestaat deze *Landesvertreterversammlung* uit 250 afgevaardigden van de *Kreisverbände*. Het bestuur van het *Landesverband* stelt een ontwerplijst op, waarbij het rekening houdt met ‘die regionale und soziologische Ausgewogenheit’.²⁰

evaluatie

De Duitse christen-democraten stellen evenals de sociaal-democraten de regionale lijsten doorgaans vast op vergaderingen van afgevaardigden (op het niveau van de deelstaat), maar laten de selectie van districtskandidaten over aan een ledenvergadering in het district (wanneer dat niet al te groot is) ofwel aan een vergadering van afgevaardigden van lokale afdelingen. De laatste tijd schijnen – evenals bij de SPD – meer en meer districtskandidaten door ledenvergaderingen gekozen te worden, naar

¹⁷*Zukunft menschlich: Statut CDU-Rheinland Pfalz*, Mainz, 2002, artikel 20.1.e, 29.4, 31.1.d, 38.5.

¹⁸*Satzung der CDU Nordrhein-Westfalen*, z.pl., 2004, ‘Verfahrensordnung für die Aufstellung der Bewerber/innen zu wahlen zum Deutschen Bundestag, zum Landtag des Landes Nordrhein-Westfalen und zum Europäischen Parlament im CDU-Landesverband Nordrhein-Westfalen’, A artikel 1.

¹⁹ *Satzung CDU Nordrhein-Westfalen*, A artikel 2.2. De wet staat dit bij uitzondering toe.

²⁰ *Ibidem*, B artikel 10.

schatting ongeveer de helft.²¹ Dat betekent dat ruwweg de helft van alle leden zeggenschap zou kunnen hebben over de kandidatenlijst, mits men bereid en in staat is de vergadering in kwestie bij te wonen. Concrete gegevens over de ledenparticipatie ontbreken echter ook hier. Van een vetorecht van het partijbestuur (dat de kieswet mogelijk maakt) is in de geraadpleegde statuten en reglementen van de CDU geen sprake.

3.3.3 Christlich-Soziale Union in Bayern

De CSU geeft in haar statuten wel regels voor de kandidaatstelling, hetgeen logisch is omdat deze Beierse zusterpartij van de CDU een deelstaatorganisatie is (zie bijlage 3.3).

kandidaatstelling

De districtskandidaten worden gekozen door een vergadering (*Bundeswahlkreiskonferenz* of *Delegiertenversammlung im Bundeswahlkreis*) van 120 afgevaardigden van regionale afdelingen (*Kreisverbände*), op hun beurt gekozen door vertegenwoordigers dan wel leden van lokale afdelingen (een *Kreisvertreterversammlung* dan wel een *Kreishauptversammlung* of een *Ortshauptversammlung*).²² De *Landesliste* wordt vastgesteld door een vergadering van afgevaardigden van de districten (*Landesdelegiertenversammlung*), waarbij elk district zes afgevaardigden mag aanwijzen.²³ Een aantal functionarissen (bestuurders en voorzitters van werkgroepen) heeft daarbij een adviserende stem. Kandidaten voor de *Landesliste* worden voorgedragen door gewestelijke vergaderingen (*Bezirksparteitage*), die voornamelijk bestaan uit afgevaardigden van de regionale afdelingen (*Kreisverbände*).²⁴

evaluatie

De districtskandidaten van de CSU worden door het middenkader geselecteerd: ruim 5.000 afgevaardigden van regionale afdelingen (120 voor elk van de 44 Beierse kiesdistricten), dus 3% van de 180.000 leden.²⁵ Het aantal leden dat deelneemt aan de vaststelling van de regionale lijst is kleiner: ruim 250 (zes maal 44). Ook hier bleek het vetorecht van het partijbestuur (dat de kieswet mogelijk maakt) niet in de statuten geregeld te zijn.

3.3.4 Bündnis 90/Die Grünen

²¹ Schüttemeyer, *op.cit.*, 150. De auteur stelt echter ook nadrukkelijk vast dat enigszins nauwkeurige informatie op dit terrein ontbreekt, niet alleen voor de CDU maar voor alle Duitse partijen.

²² Op het eerste gezicht lijkt het in tegenspraak met de kieswet dat de afgevaardigden niet direct maar getrapt verkozen kunnen worden, maar de wet staat dit bij uitzondering toe. Het systeem is in feite nog gecompliceerder dan hier geschetst, aangezien sommige federale kiesdistricten (*Bundeswahlkreise*) samenvallen met regionale afdelingen (*Kreisverbände*) en andere met gewestelijke afdelingen (*Bezirksverbände*) die weer uit een aantal *Kreisverbände* kunnen bestaan. Beieren kent anno 2003 44 kiesdistricten, de CSU heeft 108 *Kreisverbände* en tien *Bezirksverbände*.

²³ *Satzung Christlich-Soziale Union in Bayern*, München, 2002, artikel 32.1 en 32.3.

²⁴ *Ibidem*, artikel 19.i. In de statuten is niet geregeld wie kandidaten mag voordragen voor de districten.

²⁵ *Taschenbuch des Öffentlichen Lebens Deutschland 2004*, Bonn, 2003, 983.

Ook Die Grünen laten de selectie van kandidaten vrijwel geheel aan hun regionale en lokale organisaties over (zie bijlage 3.4). De federale statuten schrijven alleen *Mindestparität* voor vrouwen voor: zij moeten ten minste alle oneven plaatsen op kandidatenlijsten innemen, mogelijk ook meer.²⁶

kandidaatstelling

Over het algemeen worden de *Direktkandidaten* in de districten gekozen door een ledenvergadering, in een enkel geval door een vergadering van afgevaardigden van afdelingen. De regionale partijlijst wordt soms eveneens door een ledenvergadering (*Landesmitgliederversammlung*) vastgesteld, bijvoorbeeld in Hessen.²⁷ Het kan echter ook aan een vergadering van afgevaardigden van afdelingen (*Landesdelegiertenkonferenz*) overgelaten worden, zoals het geval is in Baden-Württemberg.²⁸

evaluatie

De invloed van de gewone leden op de kandidaatstelling lijkt bij Die Grünen iets groter dan bij christen-democraten en sociaal-democraten, wat ongetwijfeld samenhangt met hun ideologie (*Basisdemokratie* is één van hun vier grondbeginselen), maar waarschijnlijk ook met hun kleinere omvang, die directe betrokkenheid van alle leden gemakkelijker maakt. De verschillen tussen de partijen moeten echter niet overdreven worden. De opkomst op de ledenvergaderingen van Die Grünen varieert van 20% tot 50%, afhankelijk van de omvang van de districtsafdeling.²⁹

3.3.5 Freie Demokratische Partei

De statuten van de FDP verwijzen wat betreft de kandidaatstelling meteen naar de deelstaatorganisaties (zie bijlage 3.5).

kandidaatstelling

De districtskandidaten worden doorgaans door vergaderingen van de districtsorganisatie (*Kreisparteitag*) gekozen, waar alle leden mogen stemmen. Slechts in een enkel geval laat men dit aan afgevaardigden van afdelingen over.³⁰ De regionale partijlijst wordt vastgesteld door een *Landeswahlversammlung*, bestaande uit afgevaardigden van de districtsorganisaties (*Kreisverbände*).

evaluatie

Hoewel de Duitse liberalen niet veel talrijker zijn dan Die Grünen, geven ze hun leden zo op het oog iets minder invloed op de vaststelling van de kandidatenlijst, zowel in

²⁶ *Grüne Regeln. Satzung des Bundesverbandes Bündnis 90/Die Grünen*, z.pl., 2003, artikel 10.

²⁷ *Satzung Bündnis 90/Die Grünen Landesverband Hessen*, z.pl., z.j., artikel 5.6.

²⁸ *Satzung Bündnis 90/Die Grünen Baden-Württemberg*, z.pl., z.j. [2003], artikel 8.II.2.

²⁹ E-mail D. Staiger, organisatiesecretaris Die Grünen, 13 mei 2004.

³⁰ Zie bijvoorbeeld, *Rahmensatzung für Kreisverbände im FDP-Landesverband Nordrhein-Westfalen*, Düsseldorf, 1992, artikel 12.2 en 20.1.

de districten als op het niveau van de deelstaat. Districtskandidaten worden weliswaar meestal ook door een algemene ledenvergadering gekozen, maar regionale lijsten worden vastgesteld door een vergadering van afgevaardigden. In Noord-Rijn Westfalen telt deze vergadering in beginsel 400 afgevaardigden.³¹ Deze ongetwijfeld mede aan ideologie toe te schrijven verschillen tussen de partijen zijn echter niet in elke deelstaat waar te nemen. Van een vetorecht van het partijbestuur werd geen spoor gevonden.

3.3.6 Partei des Demokratischen Sozialismus

De PDS heeft de kandidaatstelling, anders dan andere Duitse partijen, wel in haar (federale) statuten geregeld, zij het vrij summier (zie bijlage 3.6).

kandidaatstelling

De procedure van de PDS wijkt niet noemenswaardig af van die bij andere partijen. Districtskandidaten worden door *Hauptversammlungen* gekozen, die in de westelijke deelstaten uit alle leden in het district bestaan en in de oostelijke deelstaten (de voormalige DDR) uit afgevaardigden van basisorganisaties (lokale afdelingen dan wel bedrijfsgroepen en dergelijke).³² Van de kandidaten moet ten minste 50% vrouw zijn. De regionale lijsten worden door congressen in de deelstaat (*Landesparteitage*) vastgesteld, die in het Oosten altijd uit districtsafgevaardigden en in het Westen soms uit leden en soms uit afgevaardigden bestaan.³³

evaluatie

Ook bij de PDS treft men variatie tussen deelstaten aan in de kandidaatstellingsprocedure, te verklaren uit de verschillende omvang van de partij in verschillende deelstaten – ze telt weinig leden in het westelijke deel van Duitsland. De invloed van de gewone leden lijkt iets kleiner dan bij Die Grünen maar iets groter dan bij de FDP. Ook bij deze conclusie geldt echter het voorbehoud dat nauwkeurige gegevens ontbreken.

3.4 Conclusie

De onderlinge verschillen tussen de Duitse partijen wat betreft kandidaatstellingsprocedures lijken minimaal, vanwege de wetgeving op dit gebied. Wel zijn er mogelijk verschillen tussen de (autonome) deelstaatorganisaties en zelfs tussen districtsorganisaties binnen een deelstaat, waarover echter weinig bekend is.³⁴ Naast de ideologie bepaalt waarschijnlijk vooral de omvang van een partijorganisatie of men kandidaten direct door een ledenvergadering dan wel door afgevaardigden van regionale of lokale afdelingen laat kiezen. FDP en Die Grünen neigen sterker naar de eerste methode dan

³¹ *Satzung des Landesverbandes FDP- Nordrhein-Westfalen*, Düsseldorf, 2002, artikel 26.1.

³² *Das Statut der PDS*, z.pl., z.j. [2000], artikel 12.7 en 6.10; voorts e-mail C. Gohde, medewerker partijbureau PDS, 20 april 2004.

³³ E-mail Gohde, 19 mei 2004.

³⁴ Schüttemeyer, *op.cit.*, 146-148, 149.

de (ruim tien maal) grotere CDU en SPD.³⁵ Ook wanneer de kandidaatstelling geschiedt door een ledenvergadering is de participatie echter vaak beperkt, volgens de (schaarse) onderzoeken op dit gebied.³⁶ Dit valt niet zozeer toe te schrijven aan betutteling of manipulatie door de partijtop, maar aan gebrek aan belangstelling van de leden zelf, aldus de Berlijnse politicoloog Niedermayer.³⁷ De invloed van de actieve leden blijkt echter tamelijk groot, die van de partijtop beperkt. Het vetorecht dat de wet aan het partijbestuur toekent, bleek in de statuten of reglementen nauwelijks terug te vinden (wellicht om dat het weinig effectief is, aangezien de vergadering van leden of afgevaardigden het met een tweede stemming eenvoudig kan negeren). Wanneer conflicten uitbreken, trekt het partijbestuur niet zelden aan het kortste eind, stelt de politicologe Schüttemeyer vast. Zelfs een bestuur van een *Landesverband* krijgt in de strijd om de regionale partijlijst lang niet altijd zijn zin.³⁸ Men kan dus concluderen dat de Duitse wetgeving de gewone leden van partijen potentieel veel invloed op de kandidaatstelling biedt, mits ze bereid en in staat zijn aan vergaderingen deel te nemen.

³⁵ Anno 2003 telden CDU en SPD ruim 600.000 respectievelijk 700.000 leden, FDP en Die Grünen 67.000 respectievelijk 44.000 leden; zie *Taschenbuch des Öffentlichen Lebens Deutschland 2004*, Bonn, 2003, 972, 977, 988 en 985. De PDS had anno 2004 66.000 leden; e-mail Gohde, 19 mei 2004.

³⁶ Zie O. Niedermayer, 'Innerparteiliche Demokratie', in: O. Niedermayer en R. Stöss, red., *Stand und Perspektiven der Parteienforschung in Deutschland*, Opladen, 1993, 230-250.

³⁷ *Ibidem*, 240-243.

³⁸ Schüttemeyer, *op.cit.*, 152.

4. ITALIË

4.1 Kiesstelsel

Sinds 1993 kent Italië een gemengd stelsel. Van de 630 zetels in de Kamer van Afgevaardigden (*Camera di Deputati*) worden er 475 in enkelvoudige districten volgens (relatieve) meerderheid gekozen en 155 via regionale lijsten volgens evenredige vertegenwoordiging. Evenals in Duitsland heeft de kiezer in Italië twee stemmen, één voor een kandidaat in zijn of haar district, en één voor een regionale partijlijst. Ook in Italië geldt een kiesdrempel – hier is deze 4%. De verdeling van zetels verschilt echter. Bij de verdeling van de 155 regionale zetels worden de stemmen behaald in de districten volgens een bepaalde formule afgetrokken van het aantal stemmen voor de lijst.³⁹ Van minder belang is de Senaat, die volgens een vergelijkbaar systeem gekozen wordt – al heeft de kiezer slechts één stem, die hij naar keuze of op een partijlijst of op een individuele kandidaat (niet per se lid van een partij) kan uitbrengen. De Senaat kent geen kiesdrempel.

De invoering van een nieuw kiesstelsel vloeide voort uit een breed ongenoegen met het bestaande politieke systeem, dat in de ogen van velen tot corruptie en stagnatie had geleid.⁴⁰

4.2 Partijstelsel

De hervorming van het kiesstelsel hing samen met veranderingen in het partijstelsel, waarbij oorzaak en gevolg in elkaar overlopen. De *Democrazia Cristiana* (christen-democratische partij) die de Italiaanse republiek sinds de jaren veertig onafgebroken bestuurd had – zij het meestal in coalities met kleinere liberale of sociaal-democratische partijen – viel begin jaren negentig in rap tempo uiteen en verdween feitelijk van het toneel nog voor de invoering van het nieuwe kiesstelsel.⁴¹ Corruptie op grote schaal had de partij ernstig verzwakt, maar ook verloor zij met het einde van de Koude Oorlog de bindende kracht van het anticommunisme. De ‘sociale’ linkervleugel van de christen-democraten zocht toenadering tot de voormalige communisten, die zich in 1991 *Partito Democratico della Sinistra* (PDS; Democratische Partij van Links) en sinds 1998 *Democratici di Sinistra* (DS; Linkse Democraten) noemen. De rechtse, conservatieve en liberale christen-democraten sloten zich voor een belangrijk deel aan bij de nieuwe partij van de ondernemer Berlusconi, *Forza Italia* (Hup Italië!). Het partijstelsel kreeg zo een polair karakter. Ondanks de polarisatie nam echter de fragmentatie van het partijstelsel toe. Tal van kleine partijen sloten liever tijdelijke of duurzame coalities met de twee grote partijen dan te fuseren.⁴²

³⁹ R.S. Katz, ‘Reforming the Italian electoral law, 1993’, in: M.S. Shugart en M.P. Wattenberg, red., *Mixed-member electoral systems. The best of both worlds?*, Oxford, 2003, 96-122; 115-116. Er zijn momenteel 26 electorale regio’s; sommige bestaande (bestuurlijke) regio’s zoals Lombardije, Piemonte en Sicilië zijn in meer electorale regio’s opgedeeld, andere (Apulië en Toscane bijvoorbeeld) vallen samen met een electorale regio.

⁴⁰ *Ibidem*, 96-105; uitvoeriger is: J.L. Newell, *Parties and democracy in Italy*, Aldershot, 2000.

⁴¹ S. Colarizi, *Storia dei partiti nell’Italia repubblicana*, Rome/Bari, 1997; 686-708, 749-775.

⁴² A. Di Virgilio, ‘Dai partiti ai poli. La politica delle alleanze’, in: *Rivista italiana di scienza politica*, 24 (1994), 3 (dec.), 493-547; R. D’Alimonte, ‘Mixed electoral rules, partisan realignment, and party system change in Italy’, in: Shugart en Wattenberg, *op.cit.*, 323-350.

De belangrijkste scheidslijn tussen de partijen lijkt sociaal-economisch van aard. Forza Italia staat een krachtig neoliberaal beleid voor, met soms populistische aspecten. De DS verdedigt de sociale markteconomie met enige staatsinvloed. Links daarvan staat de *Partito della Rifondazione Comunista* (PRC; Herstichte Communistische Partij) die zich van de *Partito Comunista Italiano* (PCI; Italiaanse Communistische Partij) afscheidde toen die zich in 1991 tot de sociaal-democratie bekeerde.

Een groot aantal partijen past echter niet in dit eendimensionale beeld. De meestal met Forza Italia samenwerkende *Alleanza Nazionale* (Nationale Alliantie) vertegenwoordigt het Italiaanse nationalisme, zij het niet meer in een fascistische maar in een gematigde, conservatief-liberale vorm. De *Lega Nord* (Noordelijke Liga) deelt grotendeels het sociaal-economische liberalisme van Forza Italia, maar ijvert daarnaast voor federalisering van Italië en met name voor vèrgaande autonomie – zo niet onafhankelijkheid – van het Noorden, dat in zijn ogen als melkkoe misbruikt wordt door de rest van het land. Deze twee partijen staan dus tegenover elkaar op de dimensie centrum versus periferie, en werken dan ook moeizaam samen.

De tegenstelling tussen christelijk geïnspireerde en wereldlijke partijen (*partiti laici*) is evenmin geheel verdwenen, al wordt ze overschaduwd door de sociaal-economische scheidslijn. Progressieve katholieken spelen een belangrijke rol in de nieuwe formatie *Democrazia è Libertà – la Margherita* (Democratie is Vrijheid – de Margriet). Conservatieve katholieken handhaven eigen partijorganisaties, het *Centro Cristiano Democratico* en de *Cristiani Democratici Uniti* (CCD, Christen-Democratisch Centrum; respectievelijk CDU, Verenigde Christen-Democraten) in een coalitie met Forza Italia; sinds 2001 vormen zij in de Kamer één fractie onder de naam *Unione dei Democratici Cristiani e dei Democratici di Centro* (UDC; Unie van Christen-Democraten).

Kleine partijen kunnen zich in het huidige kiesstelsel slechts handhaven door zich aan te sluiten bij één van de twee grote coalities, *Ulivo* (Olijfboom) rond de DS of het *Casa della Libertà* (Huis van de Vrijheid) rond Forza Italia – of op zijn minst daar stembusafspraken mee te maken, zodat men bepaalde districten toegewezen krijgt waar de coalitiepartijen dan geen eigen kandidaten stellen. Dank zij dit soort afspraken kunnen ook partijen die de landelijke kiesdrempel niet halen toch in het parlement komen – zoals in 2001 *Verdi* (Groenen), *Lega Nord* en de van de PRC afgesplitste *Partito dei Comunisti Italiani* (PdCI; Partij van Italiaanse Communisten) (zie tabel 4.1).⁴³ Soms vormen deze partijen in de Kamer een eigen fractie, soms sluiten ze zich aan bij een bestaande. In de loop der tijd kan dit ook nog leiden tot afscheidingen of fusies van fracties.

Sinds de verkiezingen van 2001 is Forza Italia opnieuw de grootste partij en levert zij de minister-president – in de persoon van haar oprichter, Berlusconi. Aan de coalitieregering nemen voorts deel de *Alleanza Nazionale*, *Lega Nord* en de CCD-CDU.

Tabel 4.1. Zetelverdeling in de Kamer van Afgevaardigden, 2001

	%	zetels
Forza Italia	29,5	178
DS	16,6	137

⁴³ P. Ignazi, 'Italy', *Political data yearbook 2001*. Themanummer *European journal for political research*, 41 (2002), no. 7/8, 992-1000; J.L. Newell en M.J. Bull, 'Italian politics after the 2001 general election: plus ça change, plus c'est la même chose', in: *Parliamentary affairs*, 55 (2002), no. 4, 626-642.

Margherita	14,5	80
Alleanza Nazionale	12,0	99
PRC	5,0	11
Lega Nord	3,9	30
UDC	3,2	40
overige: 'gemengde groep'*	15,3	38
totaal	100,0	613**

*) Tot deze 'gemengde groep' behoren een aantal kleine partijen die de Olijfboom of het Huis van de Vrijheid steunen. Vooral in de PRC vinden regelmatig veranderingen plaats, doordat individuele leden zich bij een andere fractie aansluiten, afscheiden of fuseren. De partijen in deze groep worden hier verder buiten beschouwing gelaten.

***) Van de 630 beschikbare zetels werden er zeventien om verschillende redenen niet bezet of toebedeeld.

Bron: de stempercentages zijn ontleend aan: P. Ignazi, 'Italy', *Political data yearbook 2001*. Themanummer *European journal for political research*, 41 (2002), no. 7/8, 992-1000, 994-995; de zetelverdeling aan de website van het Italiaanse parlement: www.camera.it/organiparlamentariSM/239/260/documentoxml.ASP, 17 mei 2004.

4.3 Kandidaatstelling

De kandidaatstellingsprocedure in Italiaanse partijen is voor buitenstaanders weinig doorzichtig. Zoals hierboven vermeld, maken de meeste partijen afspraken over de kandidaten in de districten. De eigen kandidaten dienen daarbij als uitgangspunt voor onderhandelingen, maar de kandidaatstelling binnen de eigen partij verliest daarmee toch aan gewicht. Vaak worden door een partijtop kandidaten 'geparachuteerd'.⁴⁴ In de praktijk bleek het bovendien vaak niet eenvoudig om documentatie over de procedure van de partijen te verkrijgen; zodoende kan hieronder geen volledig beeld worden geschetst. Met name DS, Margherita en de UDC bleken niet in staat (of bereid) om de relevante reglementen op te sturen. Evenmin werd secundaire literatuur gevonden waarin de kandidaatstellingsprocessen bij recente verkiezingen in detail worden beschreven of geanalyseerd.

4.3.1 Forza Italia

Forza Italia, Italië's grootste partij, heeft de kandidaatstelling summier maar duidelijk geregeld in de statuten (zie bijlage 4.1).

kandidaatstelling

Alle leden kunnen kandidaten voordragen. Kandidatenlijsten worden vastgesteld door de Commissie van het Voorzitterschap (*Comitato di Presidenza*), na overleg met de regionale coördinatoren.⁴⁵ Deze Commissie bestaat uit minimaal 22 leden, waarvan zes direct door de partijvoorzitter (*Presidente*) worden benoemd; zes worden door het Na-

⁴⁴ Di Virgilio, *op.cit.*, 512.

⁴⁵ *Statuto di Forza Italia*, Milaan, z.j. [1997], artikel 43. Het betreft hier niet alleen de regionale partijlijsten maar ook de kandidaten voor de districten, zo blijkt uit de context.

tionaal Congres (voornamelijk afgevaardigden gekozen door provinciale congressen) gekozen; vijf zijn bestuurders van het partijapparaat (dat vijf sectoren kent) die eveneens door de partijvoorzitter worden benoemd; en drie worden gekozen door de Conferentie van regionale coördinatoren. Voorts maken de partijvoorzitter zelf, de administrateur en voorzitters van Kamer, Senaat en regionaden (voor zover lid van Forza Italia) deel uit van de commissie.⁴⁶ De regionale coördinatoren worden eveneens door de partijvoorzitter zelf benoemd.⁴⁷ Deze zodoende nogal machtige voorzitter is, anno 2004, nog steeds Berlusconi.

evaluatie

De partijtop, en met name de partijvoorzitter, kan in feite de kandidaten selecteren, zowel voor de regionale lijsten als voor de districten. Regionale bestuurders hebben weliswaar ook een stem, maar zij worden weer benoemd door de partijvoorzitter. Gewone leden hebben dus vrijwel geen invloed.

4.3.2 Democratici di Sinistra

De statuten van de DS, de Italiaanse sociaal-democraten, bevatten slechts summiere voorschriften voor de kandidaatstelling (zie bijlage 4.2). Zij verwijzen voorts naar een reglement, dat helaas (op dit moment althans) niet raadpleegbaar bleek te zijn.

kandidaatstelling

Het statuut van de DS laat de procedure voor de kandidaatstelling vrijwel helemaal open: open (met de mogelijkheid van deelname van sympathiserende kiezers) of gesloten (uitsluitend voor leden) voorverkiezingen of een of andere selectieprocedure – alles is mogelijk, mits geregeld in een reglement. In elk geval moet er een selectiecommissie komen, ook in het geval van voorverkiezingen, te benoemen door het regionaal of provinciaal bestuur, die de voorgedragen kandidaten beoordeelt. Kandidaten kunnen zichzelf voordragen of voorgedragen worden. Voorts geldt de algemene regel dat minimaal 40% en maximaal 60% van alle kandidaten vrouwen moeten zijn.⁴⁸

evaluatie

De vaagheid van de DS is volgens sommige waarnemers geen toeval: met het oog op de onderhandelingen met andere partijen zou men de procedure zoveel mogelijk geheim willen houden.⁴⁹ Dit zou dan ook verklaren dat het secretariaat van de partij herhaalde verzoeken om meer informatie (per e-mail en fax) slechts beantwoordde met een verwijzing naar de website.⁵⁰ Bij de voorganger van de DS, de PCI, was de kandidaatstelling een gecompliceerd proces, waarbij de leden een bescheiden rol speelden

⁴⁶ *Statuto di Forza Italia*, artikel 23.

⁴⁷ *Ibidem*, artikel 19.

⁴⁸ *Testo del nuovo statuto dei Democratici di Sinistra*, z.pl., 2001, artikel 5.2.

⁴⁹ E-mail M. Donovan, Italië-specialist aan de universiteit van Cardiff, 24 mei 2004; e-mail P. Ignazi, politicoloog aan de universiteit van Bologna en deskundige op het gebied van de Italiaanse partijen, 16 juni 2004.

⁵⁰ E-mail P. Fassino, nationaal secretaris van de DS, 18 mei 2004.

(op massale bijeenkomsten bekrachtigen zij voornamelijk de voorstellen van provinciale bestuurders), provinciale bestuurders vrij veel invloed uitoefenden en de partijtop een beslissende stem had.⁵¹

4.3.3 Democrazia è Libertà – la Margherita

Ook Margherita besteedt in haar statuten weinig aandacht aan de kandidaatstelling, maar verwijst hierin naar regionale organen (zie bijlage 4.3). Het model-statuut voor de regionale partijorganisatie bevat echter evenmin duidelijke voorschriften voor de kandidaatstelling.

kandidaatstelling

De statuten van deze formatie laten de regeling van de kandidaatstelling over aan regionale organen, in het bijzonder de regionale vergaderingen (*Assemblea regionale*) bestaande uit afgevaardigden van provincies en grote steden.⁵² De federale vergadering (*Assemblea federale*) stelt wel criteria en algemene regels op. Zo geldt op elk niveau dat een minimum van 30% van alle kandidaten vrouwen moeten zijn.

evaluatie

Het is moeilijk om op grond van deze summere gegevens een beeld te krijgen van de kandidaatstelling bij Margherita. De indruk bestaat dat regionale bestuurders en afgevaardigden, dus het middenkader, de meeste invloed uitoefenen.

4.3.4 Alleanza Nazionale

De Alleanza Nazionale schrijft in haar statuten wel duidelijk voor hoe kandidaten geselecteerd moeten worden (zie bijlage 4.4).

kandidaatstelling

Kandidaten worden voorgedragen door een regionaal bestuur (*coordinamento regionale*). Dat bestuur bestaat uit vijf leden gekozen door een regionale vergadering (*assemblea regionale*) van voorzitters van provinciale afdelingen en raadsleden en burgemeesters van belangrijke gemeenten; en vijf leden benoemd door de regiocoördinator.⁵³ De regiocoördinatoren worden benoemd door de nationale partijvoorzitter (*Presidente Nazionale*).⁵⁴

Alle kandidaten (zowel in districten als op regionale lijsten) moeten vervolgens goedgekeurd worden door het nationale bestuur (*Direzione Nazionale*). Dat bestuur bestaat uit hoogstens 100 leden, aangewezen (*designata*) door de nationale voorzitter en bekrachtigd (*ratificata*) door de partijraad (*Assemblea Nazionale*), op zijn beurt groten-

⁵¹ D.A. Wertman, 'Italy: local involvement, central control', in: M. Gallagher en M. Marsh, red., *Candidate selection in comparative perspective. The secret garden of politics*, Londen, 1988, 145-168; 153-156.

⁵² *Statuto Regionale Tipo Democrazia è Libertà – La Margherita*, z.pl., z.j. [2002], artikel 22.1.

⁵³ *Statuto Alleanza Nazionale*, z.pl. [Rome], z.j. [1997], artikel 38.

⁵⁴ *Ibidem*, artikel 37.

deels (450 leden) gekozen door het partijcongres (*Congresso Nazionale*) en voor een klein deel (50 leden) benoemd door de nationale voorzitter.⁵⁵ De nationale voorzitter wordt gekozen door het partijcongres.⁵⁶ Het partijcongres bestaat uit bestuurders en volksvertegenwoordigers, voorzitters en afgevaardigden van provincies, die op hun beurt gekozen worden door afgevaardigden van lokale afdelingen (*circoli*).⁵⁷

evaluatie

Evenals bij Forza Italia lijkt hier de directe en indirecte invloed van de partijtop – en met name de voorzitter – op de kandidaatstelling bijzonder groot. Gewone leden spelen vrijwel geen rol. Men is geneigd dit toe te schrijven aan de erfenis van het fascisme, al heeft de partij deze ideologie formeel afgezworen.

4.3.5 Partito della Rifondazione Comunista

De PRC heeft de kandidaatstelling duidelijk geregeld in haar statuten (zie bijlage 4.5).

kandidaatstelling

Kandidaten voor districten en lijsten worden voorgedragen door provinciale federatiebesturen (*comitati politici federali*), volgens richtlijnen van het (nationaal) partijbestuur. Een provinciaal federatiebestuur wordt gekozen door een congres, bestaande uit afgevaardigden van lokale afdelingen (*circoli*) in de provincie.⁵⁸ Het dagelijks bestuur (*direzione nazionale*) moet de kandidaten goedkeuren, maar dient elke afwijking van de voordracht wel te motiveren. Dit dagelijks bestuur, bestaande uit maximaal 39 leden, wordt gekozen door het partijbestuur, en uit zijn midden. Het partijbestuur (*comitato politico nazionale*) wordt op zijn beurt gekozen door het partijcongres, bestaande uit afgevaardigden van de provinciale federaties.⁵⁹

evaluatie

De partijtop (het dagelijks bestuur) heeft een doorslaggevende stem bij de kandidaatstelling, maar het middenkader, bestaande uit de provinciale partijbestuurders, speelt ook een belangrijke rol.

4.3.6 Lega Nord per l'Indipendenza della Padania

De statuten van Lega Nord bieden zeer summere maar op zich heldere voorschriften voor de kandidaatstelling (zie bijlage 4.6).

kandidaatstelling

Kandidaten worden voorgedragen door de regionale raden van Lega Nord – die de partij zelf overigens 'nationale raden' (*Consiglio Nazionale*) noemt, daar zij Italië op-

⁵⁵ *Ibidem*, artikel 28.

⁵⁶ *Ibidem*, artikel 25.

⁵⁷ *Ibidem*, artikel 20 en 21.

⁵⁸ *Statuto Partito della Rifondazione Comunista*, z.pl., 2002, artikel 28.

⁵⁹ *Ibidem*, artikel 39, 38 en 29.

gebouwd ziet uit meer dan een dozijn naties: Lombarden, Venetiërs, Toscanen enzovoort. Een regionale raad bestaat uit secretarissen van provinciale afdelingen en leden gekozen door een regionaal congres, dat op zijn beurt bestaat uit bestuurders en afgevaardigden van provincies.⁶⁰ De kandidaten moeten goedgekeurd worden door de Federale Raad (*Consiglio Federale*), bestaande uit de federale voorzitter en secretarissen en afgevaardigden van de regio's, gekozen door het federale congres.⁶¹ Bovendien kiest de Federale Raad de lijsttrekkers in de regio's. De Raad voert hiervoor overleg met de regionale secretarissen – die overigens *qualitate qua* ook zitting hebben in de Raad. De Raad kan ook de procedure nader regelen.

evaluatie

De selectie van kandidaten ligt hier vooral in handen van het (hogere) middenkader van de partij: afgevaardigden van de regio's en partijbestuurders. Gewone leden hebben nauwelijks invloed.

4.3.7 Unione dei Democratici Cristiani e dei Democratici di Centro

Van de nieuwe UCD is op dit moment nog niet bekend hoe de kandidaatstelling geregeld wordt.⁶² Wel is bekend hoe één van haar voorgangers, de Cristiani Democratici Uniti, dit regelde (zie bijlage 4.7).

kandidaatstelling CDU

De regionale besturen (*comitati regionali*) wezen kandidaten aan voor de districten, terwijl de partijsecretaris (*Segretario Nazionale*) de regionale partijlijsten vaststelde in overleg met het partijbestuur (*Direzione Nazionale*). Het partijbestuur moest overigens ook de districtskandidaten goedkeuren.

evaluatie

De CDU volgde in haar kandidaatstellingsprocedure feitelijk het spoor van haar moederpartij, de DC, waar eveneens de partijtop de voorstellen van regionale (en provinciale) bestuurders mocht goedkeuren of corrigeren.⁶³ Te verwachten valt dat de nieuwe formatie UDC een soortgelijke procedure zal volgen.

4.4 Conclusie

Bij de Italiaanse partijen is de kandidaatstelling een tamelijk elitair proces, wat tot op zekere hoogte toegeschreven kan worden aan de noodzaak van (vaak gecompliceerde) onderhandelingen tussen partijbesturen om tot samenwerking en coalities te komen. Toch bestaan tussen de partijen opvallende verschillen, die verklaard kunnen worden uit hun uiteenlopende ideologische achtergronden en verschillende ontstaansgeschiedenissen. Met name Forza Italia en Alleanza Nazionale gunnen hun partijvoorzitters zeer veel macht. Bij de Lega Nord, de PRC en waarschijnlijk ook bij Margherita spe-

⁶⁰ *Statuto della Lega Nord per l'indipendenza della Padania*, z.pl., 2002, artikel 36 en 35.

⁶¹ *Ibidem*, artikel 13, 12 en 9.

⁶² Van de CCD zijn geen statuten gevonden.

⁶³ Wertman, *op.cit.*, 148-153.

len regionale bestuurders een belangrijke rol, al heeft een nationaal orgaan (Federale Raad of partijbestuur) wel het recht een veto uit te spreken. Vermoedelijk is dat ook het geval bij de DS, maar daarover valt helaas weinig met zekerheid te zeggen. Ondanks de drastische vernieuwing van kiestelsel en partijstelsel lijkt de conclusie van de Amerikaanse politicoloog Wertman uit 1988 over Italië nog steeds enige geldigheid te hebben: “Candidate selection is confined to the party organizations, and almost exclusively to elites within these organizations... When ordinary members have a role, it is normally only a symbolic one”.⁶⁴

⁶⁴ *Ibidem*, 160.

5. NIEUW-ZEELAND

5.1 Kiesstelsel

In de loop van de jaren tachtig kwam er steeds meer kritiek op het politieke systeem van Nieuw-Zeeland. Het politieke vertrouwen van de kiezers nam af als gevolg van de (vermeende) arrogantie en de gebrekkige responsiviteit van de *Labour Party* en de *National Party*, de twee partijen die in Nieuw Zeeland de dienst uitmaakten. Het op zichzelf genomen al weinig populaire neoliberale beleid dat achtereenvolgende regeringen van Labour respectievelijk National ten tijde van de economische recessie voerden, was niet in de verkiezingsprogramma's van beide partijen aangekondigd.¹ Kiezers kregen het idee dat hun stem er niet toe deed en dat het parlement niet representatief was. Niet alleen het tweepartijstelsel, maar ook het kiesstelsel kwam onder vuur te liggen: het *first past the post*-districtenstelsel zou leiden tot 'dictatoriale éénpartijregeringen' en een machteloze oppositie. Bovendien bood het geen reële alternatieven voor de beide dominante partijen; kleinere partijen die de onvrede zouden kunnen kanaliseren, maakten immers nauwelijks kans om tot het parlement door te dringen.²

In september 1992 sprak een overgrote meerderheid van de kiezers zich in een raadgevend referendum uit voor een nieuw kiesstelsel. De Duitse combinatie van evenredige vertegenwoordiging en districten kwam hierbij als meest favoriete systeem uit de bus. Tegelijk met de parlementsverkiezingen in november 1993 werd er een bindend referendum gehouden. Bijna 54% van de kiezers gaf de voorkeur aan de introductie van het Duitse gemengde systeem.

In het nieuwe kiesstelsel kreeg Nieuw Zeeland een parlement van 120 zetels, bestaande uit 55 lijstzetels en 65 districtszetels.³ Kiezers hebben twee stemmen. Op basis van de op de landelijke partij uitgebrachte stem (*list vote*) wordt de verdeling van de zetels over de partijen in het parlement bepaald. Met de andere stem kunnen de kiezers in hun districten één kandidaat aanwijzen (waarbij degene die de meeste stemmen krijgt, verkozen is). De in de districten gekozen kandidaten nemen zitting in het parlement; wanneer een partij op grond van de 'list vote' op meer parlementszetels recht heeft, worden deze plaatsen ingenomen door de kandidaten van de landelijke lijsten (overeenkomstig de door de partijen opgestelde rangorde; kiezers kunnen hierbij geen voorkeurstem uitbrengen op een lijstkandidaat).⁴ Partijen die meer districtskandidaten verwerven dan waarop zij op basis van de landelijke stemverhoudingen aanspraak kunnen maken, behouden hun overschotzetels. Teneinde een te grote fragmentatie van het partijstelsel te voorkomen, moet een partij minstens 5% van de stemmen halen om in het parlement zitting te kunnen nemen. Wanneer een partij deze kiesdrempel niet

¹ C. James, 'The policy revolution', in: R. Miller, red., *New Zealand politics in transition*, Oxford, 1997, 13-24.

² D. Denmark, 'Choosing MMP in New Zealand: explaining the 1993 electoral reform', in: M.S. Shugart en M.P. Wattenberg, red., *Mixed-member electoral systems. The best of both worlds?*, Oxford, 2003, 70-95; M. Gallagher, 'The political impact of electoral system change in Japan and New Zealand, 1996', in: *Party politics*, 4 (1998), 2 (april), 203-228; 205-206.

³ Als gevolg van de groei van de bevolking is deze verhouding inmiddels al enkele keren aangepast; anno 2004 telt het parlement 51 'nationale' en 69 districtszetels.

⁴ J. Vowles, 'New Zealand', in: *Political data yearbook 1994*. Themanummer *European journal of political research*, 26 (1994), 3/4 (dec.), 375-387; 382; Denmark, *op.cit.*, 95.

haalt maar wel ten minste één zetel in een district wint, dan verkrijgt zij ook eventuele 'lijstzetels'.

5.2 Partijstelsel

De invoering van het beginsel van evenredige vertegenwoordiging in Nieuw-Zeeland leidde tot fragmentatie van het partijstelsel. Dit proces was al aan het einde van de jaren tachtig op gang gekomen als gevolg van het bestaande ongenoegen over de twee grote partijen, maar raakte in het midden van de jaren negentig in een stroomversnelling. Ten tijde van de kiesstelselwijziging ging de deur open voor nieuwe, kleinere partijen. Zij waren in de nieuwe verhoudingen vaak onmisbaar bij de regeringsvorming, omdat hun opkomst ten koste ging van de electorale positie van de beide traditionele politieke grootmachten.

Ten tijde van het 'zuivere' districtenstelsel vormde Nieuw Zeeland een tweepartijstelsel. De grootste partij was in de regel de gematigd-conservatieve *New Zealand National Party*.⁵ National was voorstander van het vrije ondernemersschap, lage belastingen en een bescheiden rol van de overheid in het economisch leven. De regeringsperiode van National werd slechts twee keer onderbroken door de traditionale oppositiepartij *Labour* (in 1957-1960 en 1972-1975). In 1984 kwamen de sociaal-democraten opnieuw aan het bewind. Tot verrassing van velen zette Labour grotendeels het neoliberale beleid van National (belastingverlaging, privatisering en deregulering) voort. Weerstand binnen Labour tegen de aantasting van de welvaartsstaat leidde in 1989 tot de oprichting van *New Labour Party* (NLP).

In 1990 nam National de macht weer over van Labour, dat bijna een kwart van haar electoraat kwijt was geraakt. In tegenstelling tot wat National in de verkiezingscampagne had beloofd, continueerde zij het neoliberale beleid van haar sociaal-democratische voorganger weer. De verlaging van sociale uitkeringen, deregulering van de arbeidsmarkt en privatisering van de spoorwegen leidde tot veel onrust – ook binnen de eigen partij. Enkele parlementariërs stapten op en richtten de *Liberal Party* op.

De Liberal Party zou zich al snel aansluiten bij *Alliance*.⁶ Met het oog op de parlementsverkiezingen van 1993 waren de NLP, de Liberal Party en drie andere kleine partijen – waaronder de *Green Party of Aotearoa New Zealand* – onder de naam Alliance een samenwerkingsverband aangegaan, omdat zij het op eigen kracht in het in districtenstelsel niet zouden redden. De nieuwe formatie wilde enerzijds het kiessysteem hervormen en anderzijds een links alternatief voor Labour bieden. Bij de verkiezingen kreeg Alliance ruim 18%; in 1996 10%. Met de invoering van het beginsel van evenredige vertegenwoordiging begon Alliance leeg te lopen. In 1997 verliet de Green Party het samenwerkingsverband om voortaan zelfstandig aan de verkiezingen deel te nemen.⁷ Aan de vooravond van de parlementsverkiezingen van 2002 volgde opnieuw een scheuring, toen de Alliance-leider zich afsplitste en de *Progressive Coalition* vormde. Door zijn vertrek implodeerde Alliance: bij de verkiezingen in 2002 behaalde het geen enkele zetel.

⁵ B. Gustafson, 'The National Party', in: Miller, *New Zealand politics in transition*, 137-146; en A. Wood, 'National', in: R. Miller, red., *New Zealand government and politics*, Auckland, 2003 (tweede editie), 251-260.

⁶ Chr. Trotter, 'Alliance', in: R. Miller, red., *New Zealand government and politics*, Auckland, 2001, 252-261.

⁷ T. Bale, 'The Greens', in: Miller, *Op.cit.*, 2003, 283-292.

Met Labour, de Green Party en de Progressive Coalition Party zijn de partijen ter linkerzijde gepresenteerd die na de verkiezingen van 2002 in het parlement zitting hebben (zie tabel 5.1). Aan de rechterkant van het politieke spectrum verschenen in de jaren negentig ook enkele partijen – deels afkomstig uit National én Labour – die deel uitmaken van het huidige parlement. In 1993 werd *New Zealand First* (NZF) opgericht door een geroyeerde National-parlementariër.⁸ Met zijn populistische, tegen het politieke en financiële establishment gerichte boodschap en zijn anti-immigratie-standpunt wist NZF met succes onder de kiezers levende ressentimenten te mobiliseren: in de parlamentsverkiezingen van 1993 behaalde de nieuwkomer ruim 8%.

Een jaar na de totstandkoming van NZF zag de *Association of Consumers and Taxpayers* (ACT) het licht, die aanvankelijk werd geleid door een vroegere minister van Financiën van Labour.⁹ Door haar neoliberale program van belastingverlaging en een kleine overheid ontpopte ACT zich als concurrent voor National. Bij de verkiezingen van 1996 kreeg de partij zo'n 6% van de stemmen.

In 1995 kwam de *United Party* tot stand, waarin enkele uit National en Labour afkomstige parlementariërs samenwerkten. Hun doel was na de wijziging van het kiesstelsel een nieuwe centrumpartij van de grond te krijgen. Pas in 2002 zou onder de naam *United Future New Zealand* en met een sociaal-conservatief program – waarin het gezin speerpunt was – de electorale doorbraak volgen (bijna 7%). Ondanks haar centrum-rechtse positie ondersteunt United Future samen met de Green Party de huidige minderheidsregering van Labour en de Progressive Coalition.¹⁰

Tabel 5.1 Zetelverdeling in het Huis van Afgevaardigden, 2002

	%	zetels
Labour	41,3	52
National	20,9	27
New Zealand First (NZF)	10,4	13
Association of Consumers and Taxpayers (ACT)	7,1	9
Green Party	7,0	9
United Future	6,7	8
Progressive Coalition	1,7	2
overige	4,9	0
totaal	100,0	120

Bron: S. Levine en N.S. Roberts, 'New Zealand votes: an overview' in: J. Boston, S. Church en S. Levine, e.a., red., *New Zealand votes. The general election of 2002*, Wellington, 2003, 15-27; 26.

5.3 Kandidaatstelling

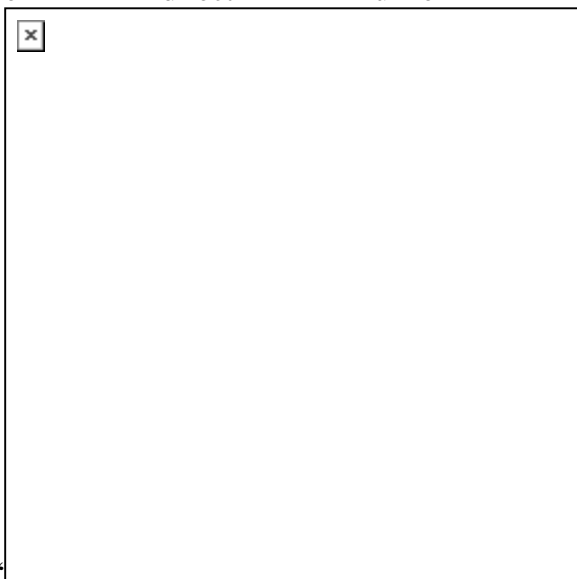
In navolging van Duitsland is in Nieuw Zeeland wettelijk vastgelegd dat de kandidaatstelling binnen de partijen democratisch dient te verlopen. Artikel 71 van de *Electoral Act* uit 1993 verplicht de aan de landelijke verkiezingen deelnemende par-

⁸ R. Miller, 'New Zealand First', in: Miller, *op.cit.*, 2001, 261-273.

⁹ N. Reid, 'ACT', in: Miller, *op.cit.*, 2003, 274-282.

¹⁰ P. Aimer, 'United Future', in: Miller, *op.cit.*, 2003, 293-301; 298.

tijen “to follow democratic procedures in candidate selection”.¹¹ De partijen moeten voorzieningen hebben getroffen die de participatie van leden in de aanwijzing van de kandidaten mogelijk maken – hetzij via verkiezingen waaraan de (betalende) leden zelf direct kunnen deelnemen, hetzij door

“...delegates who have (whether directly or indirectly) in turn been elected or otherwise selected by current financial members of the party”.¹² De politicologe McLeay hekelt het vage karakter van de regelgeving, met name wat betreft de rechten van het partijlid. “This laxness has been exploited by several of the parties”, zo meent zij.¹³

Hieronder wordt de kandidaatstelling beschreven van Labour, National, NZF, ACT en de Green Party. Van de in het Nieuw-Zeelandse parlement vertegenwoordigde partijen ontbreken de twee kleinste: United Future en Progressive Coalition. Deze partijen wijzigen momenteel hun kandidaatstellingsprocedures en bleken niet in staat of bereid inzicht te geven in de oude reglementen of in concepten van de nieuwe.¹⁴

5.3.1 New Zealand Labour Party

Het kandidaatstellingsproces binnen Labour is vastgelegd in de *Constitution and rules* (zie bijlage 5.1). Er worden twee procedures onderscheiden: één voor districtskandidaten en één voor de landelijke kandidatenlijst. In beide gevallen worden de leden door het partijbestuur van Labour (*New Zealand Council; NZC*) opgeroepen zich te

¹¹ E. McLeay, ‘Representation, selection, election: the 2002 parliament’, in: J. Boston, S. Church en S. Levine e.a., red., *New Zealand votes. The general election of 2002*, Wellington, 2003, 283-308; 301. Partijen die alleen in de districten uitkomen, zijn overigens niet aan deze bepalingen gehouden.

¹² De partijen zijn volgens de Electoral Act verplicht om een exemplaar van de statuten en het kandidaatstellingsreglement bij de Electoral Commission te deponeren; zie www.legislation.govt.nz/browse_vw.asp?content-set=pal_statutes.

¹³ McLeay, *op.cit.*, 302.

¹⁴ E-mail M. Blumsky, manager United Future, 21 april 2004; en e-mail C. Hutchinson, medewerker van de Progressive Coalition (sinds het voorjaar van 2004 *Progressive Party* geheten). Wat de laatste partij betreft, lijkt het erop dat er voor een tamelijk centralistische aanpak wordt gekozen: “It is likely final decisions will be taken either by the executive or a sub-committee of the executive,” aldus Hutchinson.

kandideren. De NZC bestaat onder meer uit de partijvoorzitter, een aantal vice-voorzitters, de algemeen secretaris en vertegenwoordigers van de regio's.

districtskandidaten

Na de invoering van het nieuwe kiesstelsel is de selectieprocedure voor de districtskandidaten nagenoeg hetzelfde gebleven.¹⁵ Nadat partijleden zich voor een kandidatuur in een district bij de NZC hebben aangemeld, houdt het districtsbestuur (*Labour Electorate Committee*; LEC) – dat overwegend is samengesteld uit afdelingsafgevaardigden – een bijeenkomst waarvoor alle potentiële kandidaten voor dat district en alle daar woonachtige partijleden zijn uitgenodigd. Mocht de NZC het aantal kandidaten dat zich voor een district heeft aangemeld te groot vinden, dan kan zij in overleg met het betreffende LEC tot een *pre-selection process* besluiten om tot een beter hanteerbaar aantal te komen. In het geval de NZC heeft geadviseerd dat er slechts één gekwalificeerde kandidaat is, dient het LEC een bijeenkomst te beleggen om de partijleden in de gelegenheid te stellen deze kandidatuur te bevestigen.

Bij twee of meer kandidaten dient het LEC een vergadering (*selection meeting*) te houden voor de partijleden uit een district. Deze bijeenkomst staat onder het voorzitterschap van een lid van de NZC, dat deel uitmaakt van de selectiecommissie (*Selection Committee*). Dit orgaan bestaat uit drie personen die zijn aangewezen door de NZC – als regel maken de partijvoorzitter en de algemeen secretaris er deel van uit¹⁶ –, één of twee afgevaardigden van het LEC (afhankelijk van het aantal partijleden in het district) en één vertegenwoordiger van de partijleden die op de 'selection meeting' present zijn. De ledenvergadering heeft de mogelijkheid zich in een geheime stemming uit te spreken voor een kandidaat; deze uitkomst geldt als één stem in de selectiecommissie.¹⁷ Deze commissie "reaches its decision in private" en wijst de kandidaat aan.¹⁸ Wanneer er geen meerderheid voor een kandidaat te vinden is, doet de NZC een finale en bindende uitspraak. Op procedurele gronden kan de NZC overigens ook een kandidaat afwijzen.

lijstkandidaten

Wanneer de selectie van de kandidaten in de districten min of meer is afgerond, komt die voor de landelijke lijst op gang. Dit proces kent twee ronden: een regionale en een nationale.¹⁹ Nadat alle aanmeldingen op het partijsecretariaat binnen zijn gekomen, worden de kandidaten overeenkomstig hun wensen verdeeld over de zes regio's van Labour. Vervolgens brengen regionale bijeenkomsten (*Regional Conferences*) die overwegend uit afdelingsgedelegeerden bestaan, door stemmingen een rangorde aan

¹⁵ R. Salmond, 'Choosing candidates: Labour and National in 2002', in: Boston, Church en Levine, *op.cit.*, 192-206; 194.

¹⁶ E-mail M. Smith, algemeen secretaris New Zealand Labour Party, 5 mei 2004.

¹⁷ Het belangrijkste criterium voor een partijlid om aan deze stemming mee te doen is dat hij/zij meer dan een jaar lid is gerekend vanaf het moment dat de NZC leden heeft opgeroepen zich te kandideren. Partijleden die minder dan een jaar lid zijn, kunnen zich in een tweede stemming uitspreken; met deze uitslag zal de selectiecommissie 'rekening houden' (*New Zealand Labour Party constitution and rules*, Wellington, 2003, artikel 251.b).

¹⁸ Salmond, *op.cit.*, 195.

¹⁹ *Ibidem*, 195-196.

in de kandidaten. Het aantal geselecteerde kandidaten per regio is afhankelijk van het aantal inwoners.

Hierna bemoeit op het nationale niveau het zogeheten *Moderating Committee* (MC) zich met het opstellen van de landelijke kandidatenlijst. Van dit 34 leden tellende orgaan maken onder meer vier leden van de NZC deel uit (de voorzitter, twee vice-voorzitters en de algemeen secretaris), de voorzitter en vice-voorzitter van de parlementaire fractie, een aantal regionale vertegenwoordigers en acht door de partijleden aangewezen vertegenwoordigers. Het MC stelt vervolgens door stemmingen de volgorde van de eerste zestig kandidaten vast en kan in bijzondere gevallen zelf nog kandidaten toevoegen. De eerste twee plaatsen op de landelijke lijst zijn gereserveerd voor de voorzitter en vice-voorzitter van de parlamentsfractie (die in dat orgaan worden verkozen). De lijstvolgorde van het MC is bindend; appèl ertegen is niet mogelijk.

evaluatie

Bij de aanwijzing van de districts-kandidaten in Labour is de positie van de partijtop behoorlijk sterk. In de beginfase van het selectieproces kan het partijbestuur verhinderen dat een door hem ongeschikt geachte kandidaat automatisch wordt geselecteerd, door de nominatie ‘open’ te houden of te heropenen. “This is not particularly uncommon”, aldus de partijsecretaris.²⁰ Er is eigenlijk maar één moment dat de leden hun mening direct kenbaar kunnen maken: tijdens de ‘selection meeting’, in de stemming over de te prefereren kandidaat. De uitslag van deze stemming geldt echter slechts als één stem in de selectiecommissie. Indirect oefenen de leden in dit orgaan invloed uit via de vertegenwoordiging van (hooguit) twee leden van de LEC, en het lid dat door de aanwezige partijleden op de ‘selection meeting’ is aangewezen om zitting te nemen in de selectiecommissie. De landelijke partijleiding is met drie leden (afkomstig uit het NZC) in deze commissie vertegenwoordigd (en levert de voorzitter). Formeel gezien houdt het ‘nationale’ en ‘lokale’ element in het SC elkaar min of meer in balans, of heeft de laatste zelfs wat meer gewicht. In de praktijk heeft de partijtop doorgaans het laatste woord; “on rare occasions Labour’s central office is defeated”, aldus de Nieuw-Zeelandse politicoloog Salmond, die spreekt van “a strongly centralised constituency selection process”.²¹

Bij het vaststellen van de landelijke lijst is de centrale positie van de partijleiding nog beter zichtbaar. De leden zijn via hun afgevaardigden betrokken bij de opstelling van de regionale lijsten, maar de uiteindelijke landelijke volgorde wordt bepaald door het Moderating Committee. “This allows the party hierarchy to control the outcome in a number of significant ways, including protecting incumbent politicians..., and punishing recalcitrant or ideologically suspect members by demotion or exclusion”, zo meent de politicoloog Miller.²²

Hoeveel leden binnen Labour meedoen aan de selectieprocedure is onduidelijk. Volgens de partijsecretaris kunnen in het geval dat er in een kiesdistrict meerdere personen de kandidatuur proberen te verwerven, honderden partijleden aan de verkiezingen op een ‘selection meeting’ deelnemen. Eenzelfde schatting geeft hij op voor het aantal gedelegeerden dat in de procedure voor de opstelling van de landelijke lijst aan één van de zes regionale conferenties deelneemt. Deze opgaves betreffende de ledenpar-

²⁰ E-mail Smith, 24 mei 2004.

²¹ Salmond, *op.cit.*, 202; zie ook R. Miller, ‘Labour’, in: Miller, *op.cit.*, 2003, 243-244.

²² Miller, ‘Labour’, 244; zie ook Salmon, *op.cit.*, 202.

participatie zijn weinig specifiek en zij kunnen ook niet gekoppeld worden aan het totale ledental van Labour, aangezien dit geheim is.²³ Miller is tamelijk sceptisch over de gevolgen van de kiesstelselwijziging op de participatie binnen Labour, hoewel het opstellen van de landelijke lijst wel tot enige (beperkte) extra betrokkenheid van het middenkader heeft geleid. “The transition to MMP [Mixed Member Proportional System] has failed to increase the levels of intra-party participation and involvement”.²⁴

5.3.2 New Zealand National Party

De kandidaatstelling van National is herzien na de grote nederlaag bij de parlementsverkiezingen van 2002.²⁵ Zij is op uiterst gedetailleerde wijze vastgelegd in de *Constitution and rules of the New Zealand National Party* (zie bijlage 5.2).²⁶ Het partijbestuur (*Board of Directors*), wiens leden hoofdzakelijk zijn gekozen door het partijcongres bestaande uit districtsafgevaardigden, laat potentiële kandidaten toe tot de *Candidate's Club*.²⁷ Uit deze Club worden in de regel de districts- en landelijke kandidaten geselecteerd.²⁸

districtskandidaten

De aanwijzing van de districtskandidaten geschiedt onder toezicht van de districtsbesturen (*Electorate Committees*), “acting under the directions from the Board”.²⁹ In een district met minder dan 200 leden wijst het partijbestuur de kandidaat aan. In de overige gevallen legt het districtsbestuur de namen van de kandidaten die het tot de selectieprocedure wil toelaten voor aan het partijbestuur. Dit orgaan heeft “an unfettered discretion to approve or disapprove a nomination received”.³⁰ Vervolgens wordt er een negen leden tellend *Pre-Selection Committee* ingesteld (waarvan twee leden door de partijvoorzitter zijn aangewezen), die zo nodig het aantal genomineerden tot vijf terugbrengt. De overgebleven kandidaten presenteren zich aan de leden in het district, waarna een selectiecommissie (*Selection Committee*) bestaande uit (minstens 60) vertegenwoordigers van de afdelingen bij absolute meerderheid van stemmen de districtskandidaat aanwijst. Een district kan er ook voor kiezen om de kandidaat direct door de leden te laten verkiezen; de (minstens 60) aanwezige leden op de ‘selection meeting’ kunnen dan allen hun stem uitbrengen.

²³ E-mail Smith, 5 mei 2004.

²⁴ Miller, ‘Labour’, 244.

²⁵ Salmond, *op.cit.*, 205-206. Zie voor de oude procedure onder meer Wood, *op.cit.*, 251-260; Gustafson, *op.cit.*, 137-146.

²⁶ De hierin vermelde kandidaatstellingswijze wijkt af van de procedure die bij de parlementsverkiezingen van 2002 gold; zij lijkt centralistischer te zijn geworden; zie Salmond, *op.cit.*, 196-198.

²⁷ Het partijbestuur regelt niet zelf de toelating – zoals de statuten suggereren –, maar heeft dit gedelegeerd aan een door het bestuur benoemde speciale commissie; e-mail S. Joyce, general manager National Party, 11 juni 2004.

²⁸ Een partijlid dat de kandidatuur in een bepaald district tracht te verwerven heeft niet deel uit te maken van de ‘Candidate's Club’, aldus de general manager van National, Joyce. “It is not a requirement, but it is helpful to the potential candidate”; e-mail Joyce, 11 juni 2004.

²⁹ *Constitution and rules of the New Zealand National Party*, z.pl., 2003 (20e editie), artikel 89.a.

³⁰ *Ibidem*, artikel 96.b.

Wanneer het districts- of partijbestuur dit in het belang van de partij acht, kunnen zij het initiatief nemen om de aanwijzing van een kandidaat ongedaan te maken. Een meerderheid van het partijbestuur dient hiermee in te stemmen.

lijstkandidaten

Het partijbestuur stelt een lijst van landelijke kandidaten op (de eerste en tweede plaats zijn gereserveerd voor de voorzitter en zijn plaatsvervanger van de parlamentsfractie). Deze lijst bestaat uit de officieel aangewezen districtskandidaten (voor zover zij althans op de landelijke lijst willen staan), uit (maximaal vijf) personen die door het partijbestuur zijn voorgedragen en uit door de districten voorgestelde kandidaten die door het partijbestuur zijn goedgekeurd (afwijzing kan zonder opgaaf van redenen geschieden). Alle kandidaten worden op vijf regionale bijeenkomsten (*Regional Conference List Ranking forum*) door afdelingsafgevaardigden in volgorde van hun voorkeuren geplaatst. De uitkomsten van deze regionale rangordening worden voorgelegd aan de landelijke *List Ranking Committee* (LRC; bestaande uit onder meer de partijvoorzitter en de voorzitter en vice-voorzitter van de parlamentsfractie en twintig regionale vertegenwoordigers), die vervolgens de landelijke lijstvolgorde bepaalt, met 'inachtneming' (*have regard to*) van de regionale lijstvolgordes. De besluiten van de LRC zijn bindend; beroep ertegen is niet mogelijk. Het partijbestuur neemt de lijst over. Evenals in het geval van de districtskandidaten kan het partijbestuur zo nodig het initiatief nemen om de aanwijzing van een kandidaat ongedaan te maken.

evaluatie

Het partijbestuur van National heeft net als Labour in formele zin zeer veel zeggenschap in de selectieprocedure. De partijleiding laat de kandidaten toe tot de Candidate's Club, en zij kan die zonder opgaaf van redenen uit de Club verwijderen. Hoewel zij volgens de Party manager van National van deze mogelijkheden weinig gebruik maakt, kan de leiding statutair gezien vóór, tijdens en na de selectieprocedure in de districten kandidaten afwijzen.³¹ Ook op landelijk niveau zijn er diverse momenten waarop de goedkeuring van het partijbestuur van kandidaten benodigd is, of dat het kandidaten kan afwijzen. Het LRC heeft de bevoegdheid de landelijke lijstvolgorde met een behoorlijke vrijheid vast te stellen. De leden van National hebben geen directe invloed, tenzij een district besluit om zijn kandidaat door de leden zelf te laten aanwijzen (bij de verkiezingen in 2005 lijkt dat in drie à vijf districten te gaan gebeuren).³² In het algemeen geschiedt dit echter via een systeem van afdelingsafgevaardigden. Ook bij de opstelling van de landelijke lijst komen zij niet in het stuk voor. In welke mate de leden betrokken zijn bij het kandidaatstellingsproces is niet duidelijk, onder meer omdat National geen informatie wil geven over het recente ledental.³³

³¹ Zie bijvoorbeeld artikel 102.e.i: "Withdraw approval and the Party's endorsement of the candidate at any time before or after the final selection meeting." Zie verder e-mail Joyce, 11 juni 2004.

³² E-mail Joyce, 11 juni 2004.

³³ Het ledental van National is de afgelopen periode dramatisch gedaald. De partij telde aan het eind van de jaren zeventig ongeveer 200.000 leden en in het midden van de jaren negentig circa 40.000 (Wood, *op.cit.*, 255). In 2002 had National nog slechts 7.000 leden (Salmond, *op.cit.*, 196). Party manager Joyce meldde dat National in 2001 22.000 leden had, en dat dit aantal sindsdien behoorlijk was gegroeid; e-mail Joyce, 11 juni 2004.

5.3.3. New Zealand First

De kandidaatstelling van NZF heeft veel weg van ‘moederpartij’ National. De selectieprocedure is vastgelegd in de *New Zealand First constitution* (zie bijlage 5.3).³⁴ Elk partijlid kan zich als kandidaat aanmelden bij het partijbestuur (*Board*).³⁵ Goedgekeurde kandidaten worden in een *register* opgenomen, hetgeen voorwaarde is om in aanmerking te komen voor een districts- of lijstkandidatuur.

districtskandidaten

‘After direction from’ het partijbestuur roept het districtsbestuur (*Electorate Committee*) geregistreerde kandidaten op om zich te nomineren voor de kandidatuur van dat district. Een door het partijbestuur respectievelijk districtsbestuur benoemd *Selection Panel* (waarin beide instanties elk drie vertegenwoordigers hebben) selecteert maximaal vijf kandidaten. Vervolgens wordt een selectiecommissie (*Selection Committee*) samengesteld (bestaande uit afgevaardigden van de leden), die op de ‘selection meeting’ in een geheime stemming de districtskandidaat aanwijzen. Wanneer het districtsbestuur dit in het belang van de partij acht, kan het het initiatief nemen om de aanwijzing van een kandidaat ongedaan te maken. Een meerderheid van dit orgaan en van de aanwezige (door de partijvoorzitter aangewezen) partijbestuursleden dienen hiermee in te stemmen.

lijstkandidaten

Een lijstkandidaat van NZF moet eerst zijn geselecteerd als een districtskandidaat. Het partijbestuur stelt tijdens bijeenkomsten met de districtsvoorzitters in alle regio’s een voorlopige kandidatenlijst op. Deze regionale lijsten worden als ‘consultative documents only’ opgestuurd naar het landelijke *List Ranking Committee* (LRC), waarin de partijleider, de fractieleider en hun plaatsvervangers een dominante positie innemen. De LRC heeft het recht om op een geheel onafhankelijke wijze de volgorde van de kandidaten op de landelijke lijst te bepalen. Bij de rangschikking dient de LRC rekening te houden met een eventueel door het partijbestuur uitgebracht advies en met de regionale kandidatenlijsten. De eerste en tweede plaats op de definitieve kandidatenlijst worden statutair toegekend aan de fractievoorzitter en zijn/haar plaatsvervanger. De LRC stelt zo de definitieve lijst op, waarbij het partijbestuur kan bepalen dat deze commissie haar werk moet overdoen.³⁶ Ook heeft het partijbestuur het recht om een kandidaat van de lijst te verwijderen, wanneer het meent dat dit in het belang van de partij is. Voor het overige is het besluit van de LRC bindend.

evaluatie

³⁴ De door NZF opgestuurde kopie van het gedeelte van de *New Zealand First constitution* betreffende de kandidaatstelling wijkt enigszins af van de weergave van McLeay, *op.cit.*, 304.

³⁵ Onduidelijk is hoe de *Board* is vastgesteld. Van NZF werd alleen het deel van de statuten ontvangen waarin de kandidaatstelling is geregeld. Op verzoeken om aanvullende informatie (ook met betrekking tot onderdelen van de kandidaatstelling) werd niet gereageerd.

³⁶ Niet wordt aangegeven op welke gronden het partijbestuur dit kan verordenen (zie *New Zealand First constitution*, z.pl., z.j. [2001], artikel 53.a).

De op die van National geënte kandidaatstellingsprocedure binnen NZF verloopt ‘at the Board’s direction’ (artikel 46.a). Doorslaggevend in het selectieproces is dan ook de partijleiding; om te beginnen bepaalt zij welke leden in het kandidatenregister worden opgenomen. Hoewel haar preciese rol bij de aanwijzing van de districts-kandidaat niet helemaal helder is (de partijleden lijken hier meer zeggenschap te hebben dan bij National³⁷), is wel duidelijk dat de vaststelling van de definitieve landelijke lijst geheel onder haar hoede plaatsheeft. De partijleider, de fractieleider en hun plaatsvervangers vormen de kern van het LRC, dat geheel autonoom de landelijke lijstvolgorde vaststelt. Alleen het partijbestuur kan de door de LRC bepaalde lijstvolgorde afwijzen dan wel in bepaalde gevallen corrigeren.

Volgens de politicoloog Miller domineert in de praktijk de oprichter en leider van NZF Peters samen met een kleine groep vertrouwelingen de gang van zaken binnen de partij – zo ook bij de kandidaatstelling. Bij de verkiezingen van 2002 gaven partijfunctionarissen toe “that many of the major decisions have been made in the parliamentary offices of Peters and the party president (who is also a MP)”.³⁸

Het is onbekend hoeveel leden er betrokken zijn bij de kandidaatstelling binnen NZF. De partij heeft niet gereageerd op verzoeken om informatie over het ledental en het percentage actieve leden. Duidelijk is wel dat NZF in lang niet alle kiesdistricten is geworteld in een netwerk van afdelingen.³⁹

5.3.4 Association of Consumers and Taxpayers New Zealand

De kandidaatstelling van ACT is vastgelegd in de *Constitution and rules of ACT New Zealand* (zie bijlage 5.4). Elk partijlid kan zich bij de partijsecretaris aanmelden om in het *candidates register* te worden opgenomen. Het partijbestuur (*Board of Trustees*), waarvan de leden grotendeels direct – in poststemmingen – worden verkozen door de achterban,⁴⁰ bepaalt of de aanvrager zal worden geaccepteerd als potentiële kandidaat en wordt bijgeschreven in het ‘candidates register’.

districtskandidaten

In het geval dat er in een kiesdistrict minder dan 300 partijleden woonachtig zijn, kan het partijbestuur na de leden te hebben geraadpleegd zelf een kandidaat voor dit district aanwijzen. In de overige gevallen wordt er een ‘selection meeting’ gehouden, die wordt voorgezeten door een lid van het partijbestuur. De genomineerde kandidaten houden een toespraak en beantwoorden vragen. Alle partijleden hebben het recht om hun stem uit te brengen. De kandidaat die de absolute meerderheid heeft verkregen is formeel als districts-kandidaat aangewezen, wanneer er althans meer dan 100 leden aanwezig zijn. In het geval er minder dan 100 partijleden present zijn, heeft het partijbestuur het recht hetzij de keuze van de leden te bevestigen, hetzij na raadpleging van de aanwezige leden zelf een kandidaat te benoemen.

³⁷ De procedure is hier niet geheel duidelijk. NZF is gevraagd om een toelichting, maar die is niet verkregen.

³⁸ Miller, ‘New Zealand First’, 264; zie ook Miller, ‘The New Zealand First Party’, 165-176; 173.

³⁹ Miller, ‘New Zealand First’, 264.

⁴⁰ *Constitution and rules of ACT New Zealand*, z.pl., z.j. [2002], artikel 8.

lijstkandidaten

In verband met de opstelling van de landelijke kandidatenlijst stuurt het partijbestuur de partijleden een stembiljet toe. De leden hebben de mogelijkheid maximaal twintig kandidaten op basis van hun voorkeur te rangschikken. De uitkomsten van deze ledenverkiezingen zijn echter niet meer dan indicatief voor het partijbestuur, dat vervolgens zelf de lijstvolgorde vaststelt. Elk aanwezig bestuurslid rangschikt op basis van eigen voorkeuren dertig kandidaten. Op basis hiervan wordt de *collective ranking* voor elke kandidaat vastgesteld, die overigens evenmin bindend is. Het partijbestuur heeft het recht om in bijzondere gevallen namen toe te voegen van personen die het zeer gekwalificeerd acht en die geweigerd hebben op de kandidatenlijst te worden vermeld die naar de leden is gestuurd. Zowel de ‘collective ranking’ als de uitslag van de ledenstemming in aanmerking nemende, stelt het partijbestuur de kandidatenlijst op, waarbij uitsluitend wordt geput uit de kandidaten die een ‘collective ranking’ hebben. Het partijbestuur (*List Selection Board*), dat voor deze gelegenheid uitsluitend bestaat uit de partijleider en zijn/haar plaatsvervanger en de leden die zich niet gekandideerd hebben, stelt de voorlopige lijst op. Deze wordt vervolgens besproken in het complete partijbestuur – dus met de eventuele bestuursleden die ook kandidaat zijn –, dat dan vervolgens in een stemming de lijst vaststelt.

evaluatie

De kandidaatstellingsprocedure van ACT biedt op het eerste gezicht de leden veel zeggenschap. Hun keus wordt echter wel door de partijleiding vooraf beperkt (die gaat over de toelating van potentiële kandidaten tot het ‘candidates register’), of achteraf niet als doorslaggevend beschouwd (bij de aanwijzing van landelijke kandidaten en in bijzondere gevallen van districtskandidaten).

Hoewel de leden van ACT vergeleken met de hierboven behandelde Nieuw-Zeelandse partijen zeker in de districten meer te zeggen hebben, typeert de politicologe Reid ACT toch als ‘a centrally controlled organisation’. Het partijbestuur heeft de eindcontrole over het kandidaatstellingsproces. Haar collega McLeay noemt het selectieproces eveneens ‘centre-dominated’.⁴¹ Hierbij moet evenwel aangetekend worden dat de leden een grote invloed hebben op de samenstelling van het partijbestuur: die wordt door hen zelf in belangrijke mate rechtstreeks verkozen. Hoeveel leden deelnemen aan de kandidaatstelling is niet duidelijk; ondanks herhaalde verzoeken heeft ACT hierover geen informatie verstrekt, noch over het ledental van de partij.

5.3.5 The Greens, the Green Party of Aotearoa/New Zealand Incorporated

De kandidaatstelling van de Green Party is vastgelegd in de *Green Party candidate selection and list ranking process* (zie bijlage 5.5). Hieronder wordt dit proces beschreven, dat is vastgesteld door het partijbestuur (*Executive*).⁴² Het partijbestuur, dat hoofdzakelijk wordt verkozen door het partijcongres en door regionale afdelingen⁴³ stelt een *Candidate Selection and List Ranking Committee* (CS&LRC) samen (waarvan tevens de algemeen secretaris deel uitmaakt), en nodigt partijleden uit zich te kan-

⁴¹ Reid, *op.cit.*, 276; McLeay, *op.cit.*, 304.

⁴² *Constitution and rules of the Greens, the Green Party of Aotearoa/New Zealand Incorporated*, z.pl., z.j., artikel 10.1.

⁴³ *Constitution and rules of the Greens*, artikel 9.

dideren. De CS&LRC onderzoekt de antecedenten van de potentiële kandidaten en adviseert ten aanzien van hun toelating tot de *Parliamentary Candidates Pool* aan het partijbestuur, dat vervolgens zelf de beslissing neemt.

districtskandidaten

Geaccepteerde kandidaten kunnen worden gevraagd door of zich aanmelden bij een kiesdistrict, dat vervolgens een 'selection meeting' organiseert waarop de aspirant-districtskandidaten het woord voeren. Deze bijeenkomst wordt voorgezeten door een lid van de CS&LRC, bij voorkeur een lid van het partijbestuur of een parlementariër. De aanwezige partijleden kunnen op deze vergadering hun stem uitbrengen op de door hen gewenste kandidaat.

lijstkandidaten

Tot de Candidate Pool toegelaten kandidaten worden gerangschikt op een ontwerplijst (*initial list*) in een geheime stemming tijdens een speciale bijeenkomst waaraan de partijleiding, de kandidaten zelf en afgevaardigden van de kiesdistricten deelnemen. De definitieve lijstvolgorde voor de parlementsverkiezingen wordt door de leden bepaald in een poststemming. Wanneer de lijst niet evenwichtig is samengesteld (bijvoorbeeld wat betreft sekse of etniciteit), heeft het partijbestuur het recht marginale wijzigingen door te voeren.

De meerderheid van de kandidaten op de landelijke lijst is ook in districten gekandideerd, omdat zij op deze wijze meer aandacht van de media krijgen.⁴⁴ The Green Party heeft echter de grootste moeite om in districten verkozen te worden; in de parlementsverkiezingen van 2002 wist de partij wel de landelijke kiesdrempel van 5% te behalen, maar in geen enkel district een zetel te winnen.

evaluatie

Terecht noemt de politicologe McLeay de kandidaatstellingsprocedure van de Green Party "the most democratic method of all the parties in 2002".⁴⁵ Zowel bij het opstellen van de landelijke lijst als bij het aanwijzen van de districtskandidaten hebben de leden via een poststemming respectievelijk het uitbrengen van hun stem op een 'selection meeting' het laatste woord. In de beginfase van het selectieproces oefent het partijbestuur echter wel invloed uit; de leden kunnen slechts kiezen uit de door het bestuur gesanctioneerde kandidaten. Ook bij de verkiezing van de kandidaten in de districten laat het partijbestuur zich niet geheel onbetuigd, aldus Thomas, Party Development Coordinator van de Green Party. "The Executive keeps an eye on what's happening and tries to ensure that good people are putting themselves forward." Zij concludeert echter: "In the end it's up to the electorate."⁴⁶

Ondanks de nadruk die de Green Party legt op de interne partijdemocratie, zijn de leden in de districten niet in groten getale bij de kandidaatselectieprocedures betrokken. Aan de 'selection meetings' nemen gemiddeld zo'n twintig partijleden deel. Gegeven het feit dat de Green Party in 54 districten een kandidaat heeft gesteld, komt dat neer op bijna 1.100 partijleden. Wanneer er meerdere kandidaten aan de verkiezingen

⁴⁴ E-mail L. Thomas, party development coordinator van de Green Party, 12 mei 2004.

⁴⁵ McLeay, *op.cit.*, 303; zie ook Bale, *op.cit.*, 286.

⁴⁶ E-mail Thomas, 12 mei 2004.

gen in een district meedoen, kan het aantal van twintig overigens hoger liggen.⁴⁷ In 2002 participeerde ruim 43% van de 2.778 leden (dat wil zeggen zo'n 1.200) in de interne verkiezingen voor de vaststelling van de landelijke lijst.⁴⁸

5.4 Conclusie

Evenals in Groot-Brittannië bepalen ook in Nieuw-Zeeland de nationale besturen van de politieke partijen de kaders waarbinnen het selectieproces van kandidaten in hun organisaties plaatsvindt. Met uitzondering van de procedure in de Labour Party moet de leiding van de hier behandelde partijen haar fiat geven aan de potentiële kandidaten. De partijtop oefent aldus de controle uit over de samenstelling van de kandidatenpool, die als reservoir fungeert waaruit bij de selectie op districts- en nationaal niveau geput dient te worden. Binnen dit kader varieert per partij de reële zeggenschap van de leden bij de aanwijzing van deze 'gesanctioneerde' kandidaten. In de Green Party kunnen zij in directe stemmingen zowel de districts- als de landelijke kandidaten aanwijzen; in ACT uitsluitend de districtskandidaten. In NZF en National hebben de leden nauwelijks directe invloed. Hoewel de Labour Party geen pool kent, is haar selectieprocedure vanuit het perspectief van de leden evenzo weinigbetekend als die van National: vooral op het landelijke toneel heeft de partijtop de touwtjes in handen.

⁴⁷ E-mail Thomas, 12 en 13 mei 2004.

⁴⁸ E-mail Thomas, 13 mei 2004.

6. SCHOTLAND

6.1 Kiesstelsel

In 1707 stemde het parlement van Schotland in met zijn eigen opheffing, in het Verdrag van Vereniging met Engeland.¹ Pas in 1999 zou het opnieuw een eigen parlement mogen kiezen, in het kader van de decentralisatie (*devolution*) die de nieuwe Labour-regering nastreefde.² Een *Scottish Constitutional Convention* mocht een nieuwe grondwet voorbereiden. In afwijking van het vigerende Britse districtenstelsel koos dit constitutioneel congres voor een gemengd stelsel van districten en lijsten (hier *additional member system* genoemd).³ Duitsland diende hierbij als voorbeeld. De Schotse kiezer zou eveneens twee stemmen krijgen. Anders dan in de Bondsrepubliek wilde men echter de twee elementen niet in evenwicht houden, maar meer nadruk leggen op de directe verkiezing van kandidaten. Van de 129 zetels van het Schotse parlement zouden er 73 in districten gekozen worden en slechts 56 via regionale lijsten. De 73 districten vallen vrijwel samen met de districten voor de verkiezing van het Britse Lagerhuis. Voor de verkiezing van de overige 56 parlementsleden werd Schotland verdeeld in acht regio's, die samenvielen met de kiesdistricten voor de Europese verkiezingen. De zetels in de regio worden naar evenredigheid van stemmen verdeeld.⁴ Ten gevolge van het overwicht van districtszetels ontstaat geen zuiver evenredige vertegenwoordiging, zoals in Duitsland, maar worden de vertekeningen die het districtenstelsel kan veroorzaken wel grotendeels gecorrigeerd. Zo wonnen de Schotse Conservatieven in 1999 geen enkele districtszetel, al behaalden ze ruim 15% van de stemmen, maar zij kregen wel achttien regionale zetels toebedeeld.⁵ Er is geen extra kiesdrempel ingevoerd. De indruk bestaat dan ook dat het kiesstelsel de fragmentatie van het partijstelsel heeft bevorderd. Bij de verkiezingen van 2003 wonnen vooral kleine partijen en moesten vrijwel alle grote partijen zetels inleveren (zie tabel 6.1).

Het is onzeker of het kiesstelsel reeds zijn definitieve vorm gevonden heeft; met name de indeling in regio's staat blijkbaar nog ter discussie.⁶

6.2 Partijstelsel

Tabel 6.1. Zetelverdeling in het Parlement, 2003

	%*	zetels
Labour Party	29,3	50
Scottish National Party (SNP)	20,9	27
Conservatives	15,5	18
Liberal Democrats	11,8	17

¹ J.D. Mackie, *A history of Scotland*, Londen, 1978 (tweede druk), 257-265.

² Meer over de achtergronden in: P. Lynch, *Scottish government and politics. An introduction*, Edinburgh, 2001, 1-21.

³ *Ibidem*, 21-23.

⁴ *Ibidem*, 22. Zie ook: R. Burnside, S. Herbert en S. Curtis, 'Election 2003', in: *SPICE briefing* 03/25, 7; www.scottish.parliament.uk/research/briefings-03/sb03-25.pdf, 18 mei 2004.

⁵ Lynch, *op.cit.*, 175.

⁶ E-mail G. Thomas, head campaign unit SNP, 6 april 2004.

Green Party	6,9	7
Scottish Socialist Party (SSP)	6,7	6
Scottish Senior Citizens Unity Party	1,5	1
overige partijen en onafhankelijken	7,4	3
Totaal	100,0	129

*) Gebaseerd op de stemmen uitgebracht op de regionale lijsten

Bron: R. Burnside, S. Herbert en S. Curtis, 'Election 2003', *SPICe briefing* 03/25, 4; www.scottish.parliament.uk/research/briefings-03/sb03-25.pdf, 18 mei 2004.

Het Schotse partijstelsel vindt zijn wortels in het Britse stelsel, maar kent sinds 1999 een eigen ontwikkeling waarmee het volgens sommige waarnemers een 'Europees' aanzien heeft gekregen.⁷ Evenals in Groot-Brittannië lijkt de sociaal-economische dimensie overheersend. De Schotse *Conservatives*, *Liberal Democrats* en *Labour* kunnen op deze dimensie duidelijk van rechts naar links geordend worden. De in 1998 opgerichte *Scottish Socialist Party* (SSP; Schotse Socialistische Partij) stelt zich duidelijk links van Labour op. Haar politiek leider behoorde tot de uiterste linker-vleugel van die partij.⁸

De overige drie partijen in het parlement kunnen echter niet zonder meer op deze dimensie geplaatst worden. De *Scottish National Party* (SNP; Schotse Nationale Partij) geldt weliswaar als gematigd links, maar richt zich toch vooral op onafhankelijkheid van Schotland – wat overigens de SSP ook doet, al speelt het bij haar geen centrale rol.⁹ De *Scottish Green Party* (Groene Partij), opgericht in 1979 en sinds 1990 zelfstandig ten opzichte van de Engelse Groenen, stelt ecologische en radicaal-democratische doelstellingen voorop en noemt zich niet links of rechts.¹⁰ De pas in 2003 opgerichte ouderenpartij (voluit: *Scottish Senior Citizens Unity Party*, SSCUP) is een belangenpartij zonder duidelijke economische visie.¹¹

6.3 Kandidaatstelling

Niet alle partijen in Schotland hebben hun statuten volledig aangepast aan de nieuwe omstandigheden. Over het algemeen bevatten die statuten gedetailleerde voorschriften voor de kandidaatstelling binnen de districten – naar het Britse voorbeeld – maar weinig of niets over de vaststelling van regionale lijsten. Daarbij speelt een rol dat het kiesstelsel zelf en dus ook de kandidaatstelling nog sterk ter discussie staat en voor een volgende verkiezing weer veranderd zou kunnen worden. Dit hoofdstuk steunt

⁷ P. Lynch, 'The impact of the 2003 election on the Scottish party system', in: *SPICe briefing* 03/25, 16.

⁸ Lynch, *Scottish government and politics*, 174; www.fact-index.com/s/scottish_socialist_party.html en www.fact-index.com/t/tommy_sheridan.html, beide op 19 mei 2004 geraadpleegd.

⁹ Lynch, *op.cit.*, 172-174; zie ook M. Garnett, *Principles and politics in contemporary Britain*, Londen/New York, 1996, 121-125.

¹⁰ *The principles of the Scottish Green Party*, z.pl., z.j.

¹¹ Zie het zeer beknopte program van de SSCUP op: www.sscup.org/theparty.htm; zie voorts www.en.wikipedia.org/wiki/Scottish_Senior_Citizens_Unity_Party, beide op 21 mei 2004 geraadpleegd.

daarom sterk op onderzoek dat de vier Britse politicologen Bradbury, Denver, Mitchell en Bennie hebben uitgevoerd ten tijde van de verkiezingen van 1999.¹²

6.3.1 The Scottish Labour Party

De statuten en reglementen van de Scottish Labour Party bevatten slechts een summiere paragraaf over de kandidaatstelling voor het Schotse parlement, waarin verwezen wordt naar de geldende regels voor Britse verkiezingen (zie bijlage 6.1). Onderstaande beschrijving is een momentopname uit 1999, gebaseerd op genoemd onderzoek van Bradbury en anderen.¹³

kandidaatstelling

Kandidaten kunnen zichzelf voordragen en werden daartoe in 1999 uitdrukkelijk aangemoedigd door het partijbestuur. Ruim 500 meldden zich aan. Zij werden na een gesprek beoordeeld volgens een bepaald puntensysteem door een zware selectiecommissie – vijf vertegenwoordigers van het (nationale) partijbestuur (*National Executive Committee*), vijf ervaren partijleden en vijf ‘onafhankelijke’ professionele adviseurs. Uiteindelijk bleven zodoende slechts 166 sollicitanten over.¹⁴ Zelfs twee leden van het Britse parlement werden door de commissie te licht bevonden – of afgewezen vanwege hun (linkse, dan wel nationalistische) politieke opvattingen.

Vervolgens konden de geslaagde sollicitanten zich opgeven voor een district (*constituency*). Het bestuur van de districtsafdeling stelde aanbevelingen (*shortlists*) op, waarna de leden op een speciale vergadering (*hustings meeting*) of via een poststemming een keuze mochten maken. De procedure werd extra gecompliceerd door een besluit van het partijcongres om te streven naar evenwicht tussen mannelijke en vrouwelijke kandidaten door middel van koppeling (*twinning*) van districten: in district A zouden alleen vrouwen worden aanbevolen, in het enigszins vergelijkbare district B alleen mannen, in C weer alleen vrouwen, in het vergelijkbare district D mannen, enzovoort. Volgens sommige kandidaten ging dit gepaard met enige manipulatie, waarbij opnieuw politieke opvattingen – sympathie voor dan wel kritiek op *New Labour* een rol zouden spelen.

¹² J. Bradbury, D. Denver, J. Mitchell en L. Bennie, ‘Devolution and party change. Candidate selection for the 1999 Scottish parliament and Welsh assembly elections’, in: *The journal of legislative studies*, 6 (2000), no. 3, 51-72.

¹³ *Ibidem*, 53-56.

¹⁴ Hiervan zouden er 53 in een district en drie via een regionale lijst in het parlement komen; zie Lynch, *Scottish government and politics*, 175.

De regionale kandidatenlijst werd in 1999 vastgesteld door een congres van afgevaardigden van de districtsafdelingen in de regio. Hieraan ging een verkiezingscongres (*electoral conference*) van dezelfde samenstelling vooraf, waarop kandidaten zich konden voorstellen. Een zware verkiezingscommissie (*electoral board*), bestaande uit vier leden van het Schotse partijbestuur en zijn secretaris, twee leden van het nationale partijbestuur en een vertegenwoordiger van de Minister voor Schotland (*Secretary of State for Scotland*), legde het congres een kandidatenlijst (in bepaalde rangorde) voor. Wees het congres deze lijst af, dan zou de commissie een nieuwe lijst voorleggen. De commissie had daarbij echter het laatste woord. In een aantal gevallen drukte zij inderdaad een bepaalde lijst door, tegen de wensen van het regionaal congres in.

evaluatie

Evenals bij de kandidaatstelling voor het Britse parlement konden in de Schotse Labour Party de gewone leden districts kandidaten kiezen binnen de door de partijtop gestelde voorwaarden, waardoor zij de nodige invloed konden uitoefenen. Hun invloed op regionale lijsten was daarentegen in 1999 zeer bescheiden en beperkte zich tot de aanwijzing van afgevaardigden naar een verkiezingscongres, die zelf echter hun keuze ernstig beperkt zagen door de invloed van een zware verkiezingscommissie. Het wekt weinig verbazing dat de gang van zaken weerstand opriep en door veel kandidaten (ook de succesvolle) als weinig democratisch en niet erg *fair* werd beschouwd.¹⁵

Waarschijnlijk heeft men daarom in 2003 een andere procedure gevolgd, waarbij de leden uiteindelijk de rangorde van de voorgestelde kandidaten konden bepalen.¹⁶ Helaas ontbreken voorsnog objectieve gegevens hierover.

6.3.2 The Scottish National Party

De Schotse Nationalisten verwijzen in hun statuten naar een nog te maken regeling voor de kandidaatstelling voor het Schotse Parlement (zie bijlage 6.2).¹⁷ Ook in deze paragraaf wordt derhalve gebruik gemaakt van het eerder aangehaalde onderzoek van het viertal Britse politicologen uit 1999.

kandidaatstelling

Voor de individuele kandidaatstelling in de districten gelden dezelfde regels als voor verkiezingen van het Britse Lagerhuis. Het partijbestuur stelt een lijst van goedgekeurde kandidaten op, die zich zelf kunnen aanmelden. In 1999 deden ongeveer 300 personen dat.¹⁸ Na een *residential weekend* en de nodige interviews met een verkiezingscommissie (*election committee*) bleef hiervan de helft over. Enkele kandidaten klaagden over politieke vooroordelen – één van hen zou later overstappen

¹⁵ Bradbury e.a., *op.cit.*, 56-57; de auteurs hadden ongeveer vijftig goedgekeurde kandidaten hierover ondervraagd; ruim 80% vond de procedure 'not very democratic' of 'not at all democratic' en ruim 70% 'not very fair' of 'not at all fair'.

¹⁶ E-mail M. Mathison, deputy general secretary Scottish Labour Party, 10 mei 2004.

¹⁷ 'Release our potential', *The Scottish National Party constitution and rules* z.pl., z.j. [2003], artikel 132.

¹⁸ Bradbury e.a., *op.cit.*, 58-59.

naar de SSP.¹⁹ Vervolgens konden de districtsafdelingen goedgekeurde kandidaten uitnodigen en zo nodig hierover stemmen.

De regionale lijsten werden vastgesteld door afgevaardigden van lokale afdelingen (die bij de SNP ten dele samenvallen met districtsafdelingen), nadat de kandidaten zich voorgesteld hadden, in een stemming volgens het systeem van de *single transferable vote* (afzonderlijke overdraagbare stem) waarbij men kan aangeven welke kandidaat de eerste voorkeur heeft, welke de tweede, enzovoort. Per regio namen 100 tot 150 afgevaardigden aan deze congressen deel; samen dus ongeveer 1.000 van de (totaal) 14.000 leden.²⁰

evaluatie

Het partijbestuur van de SNP oefent indirect vrij veel invloed uit op de kandidaatstelling in de districten (zoals het dat ook doet bij kandidaatstelling voor het Britse parlement), al maken de gewone leden uiteindelijk een keuze. Bij de vaststelling van de regionale lijsten lijkt de invloed van de partijtop gering; daar wordt de beslissing genomen door het middenkader – dat wil zeggen: afgevaardigden van lokale afdelingen, die ongeveer zeven procent van het ledenbestand uitmaken. Over het algemeen bleken de (geslaagde) kandidaten van de SNP redelijk tevreden over het democratisch gehalte en de billijkheid van de procedure.²¹

6.3.3 The Scottish Conservative and Unionist Party

De Schotse Conservatieve partij geeft richtlijnen voor de kandidaatstelling die nog duidelijk het stempel dragen van het Britse *first past the post*-kiesstelsel (zie bijlage 6.3).²² Ze bevatten regels voor de selectie van individuele kandidaten, niet voor de vaststelling van regionale lijsten. Voor dit laatste is opnieuw het onderzoek van Bradbury en anderen geraadpleegd.

kandidaatstelling

Voor de selectie van districtskandidaten wordt een *Panel of Approved Candidates* opgesteld door een kandidatencommissie (*Scottish Conservative Candidates' Board*), die is benoemd door het Schotse partijbestuur. De secretaris van dit orgaan zal (goedgekeurde) kandidaten wijzen op vacatures in districten. Zij kunnen dan solliciteren bij de selectiecommissie van de districtsafdeling (*Constituency Association*), normaliter geleid door de voorzitter van de afdeling. De commissie zal na interviews met de sollicitanten minstens drie van hen aanbevelen aan het afdelingsbestuur, dat na stemming de sollicitant met de minste stemmen laat vallen. In het geval dat te weinig sollicitanten worden aanbevolen, kan de kandidatencommissie extra namen toevoegen. Vervolgens mag een algemene ledenvergadering van de districtsafdeling stemmen over de kandidaten die het bestuur aanbevolen heeft – uiteraard alleen indien dat er meer dan één is. Op deze vergadering kan ook het zittende parlementslid kandidaat staan, indien hij of zij wel herkiesbaar is maar niet door de meerderheid van het

¹⁹ *Ibidem*, 60.

²⁰ *Ibidem*, 61. Het ledental bedroeg 16.000 in 2002; e-mail Thomas, 25 mei 2004.

²¹ Bradbury e.a., *op.cit.*, 59.

²² *Guidelines on procedure in Scotland for the selection and adoption of Conservative candidates for the Scottish and Westminster (U.K.) Parliaments*, 2001.

bestuur is voorgedragen. Is dat laatste wel het geval, dan wordt het zittende lid eenvoudig weer kandidaat gesteld en hoeft de ledenvergadering niet te stemmen.

Aangezien de Conservatieve partij in Schotland niet erg sterk is, deed men in 1999 wel extra moeite om kandidaten te werven. Zelfs sympathisanten die nog geen partijlid waren, mochten zich aanmelden. De belangstellenden moesten wel aan *candidate weekends* deelnemen om hun vaardigheden te tonen. Hierbij viel in 1999 slechts een-zesde van de circa 180 deelnemers af. De rest mocht (naar eigen voorkeur) solliciteren bij een districtsafdeling. Een selectiecommissie voerde gesprekken met hen en beval vervolgens minimaal drie aan, waaruit het afdelingsbestuur er minstens twee uitkoos. De ledenvergadering mocht de uiteindelijke keuze maken. Poststemmingen werden – naar men zei uit vrees voor misbruik – niet toegestaan.²³

De districtskandidaten – naar verwachting vrijwel allemaal onverkiesbaar – kwamen ook op de regionale lijsten te staan. Een zware commissie bracht een rangorde aan, na gesprekken met alle kandidaten. Deze commissie bestond uit de voorzitter en onder-voorzitter van de partij, de voorzitter van de kandidatencommissie en de voorzitters van de districtsafdelingen. De leden werden hierbij niet geraadpleegd.²⁴

evaluatie

Evenals voor het Britse parlement kunnen de gewone leden van de Conservatieve Partij voor het Schotse parlement uiteindelijk hun kandidaten in hun districten zelf kiezen, maar binnen de door de partijtop gestelde beperkingen. Op de vaststelling van de regionale lijsten oefenen ze echter geen invloed uit; de volgorde op die lijst wordt bepaald door het (hogere) middenkader van de partij. Een belangrijk deel van de kandidaten achtte deze kant van de procedure niet erg democratisch en evenmin erg billijk.²⁵

6.3.4 Scottish Liberal Democrats

Al ver voor 1999 genoten de Schotse Liberal Democrats vèrgaande zelfstandigheid en beschikten zij over eigen statuten. Hierin worden zowel de individuele kandidaatstelling in de districten als de vaststelling van de regionale lijsten geregeld (zie bijlage 6.4).

kandidaatstelling

Het Schotse partijbestuur van de Liberal Democrats houdt een lijst bij van goedgekeurde kandidaten, die daartoe zelf kunnen solliciteren en tegen een ongunstige beslissing in beroep kunnen gaan bij een speciale commissie (*Appeals Tribunal*).²⁶

Partijafdelingen (*Local Parties* genoemd) kunnen vervolgens sollicitanten uitnodigen voor één of meer verkiezingsbijeenkomsten (*hustings meetings*) op grond van aanbevelingen (*shortlists*) van een selectiecommissie van de afdeling. Ze mogen ook sollicitanten uitnodigen die niet op de lijst van goedgekeurde kandidaten voorkomen, mits ze daarvoor toestemming hebben van het partijbestuur. Daarna kunnen de leden

²³ Bradbury e.a., *op.cit.*, 66-67.

²⁴ *Ibidem*, 68.

²⁵ *Ibidem*, 66.

²⁶ *The constitutions of the Liberal Democrats: the Scottish Liberal Democrats*, z.pl., 2002, H.1-6.

een kandidaat uitkiezen, op een ledenvergadering of via een poststemming. Zittende parlementsleden en districtskandidaten van vorige verkiezingen kunnen zonder voorafgaande bijeenkomst door de leden in een (uiteraard ook geheime) stemming opnieuw kandidaat gesteld worden.

De regionale lijsten worden vastgesteld door de leden in de regio, op een vergadering of via een poststemming. Ze konden daarbij in 1999 de aanbevelingen volgen van een commissie bestaande uit afgevaardigden van de lokale afdelingen. In enkele gevallen werden later nog (goedgekeurde) kandidaten toegevoegd, omdat de lijsten anders te kort zouden worden.²⁷

evaluatie

Vergeleken met de voorgaande drie partijen geven de Schotse Liberal Democrats hun leden meer invloed op de kandidaatstelling. Weliswaar maakt de partijtop ook een lijst van goedgekeurde kandidaten voor de districten op, maar stelde daar in de praktijk geen al te hoge eisen aan. In 1999 werden ongeveer 170 van de 200 sollicitanten goedgekeurd, na interviews met alle betrokkenen.²⁸ Bovendien kunnen de leden de regionale lijsten zelf vaststellen, wat bij Labour, Conservatieven en SNP (nog) niet mogelijk bleek. De procedure verliep in 1999 zonder veel frictie, alleen bleek het aantal vrouwelijke kandidaten erg tegen te vallen (slechts twee van de zeventien parlementsleden).

6.3.5 Scottish Green Party

De statuten van de Schotse Green Party bevatten geen duidelijke regels betreffende de kandidaatstelling voor het Schotse Parlement.

Hoewel formeel zelfstandig volgen ze blijkbaar het voorbeeld van de Britse Groenen. De Britse Groenen kennen geen lijst van goedgekeurde kandidaten en geen selectiecommissies. Ze laten de kandidaatstelling geheel over aan de basis, de gewone leden. De leden stemmen in een algemene vergadering of per post – naar keuze. Het partijbestuur kan ook naderhand geen veto uitspreken.²⁹ De Scottish Green Party stelde de regionale kandidatenlijsten in 1999 en 2003 vast op een nationale ledenvergadering. Aangezien de partij anno 2003 nog maar 1.000 leden telde, was dat praktisch niet moeilijk uit te voeren.³⁰ Voor kandidaatstelling in de districten achtte zij de tijd nog niet rijp.

evaluatie

De Schotse Groenen geven gewone leden maximale invloed op de kandidaatstelling.

6.3.6 Scottish Socialist Party

²⁷ Bradbury e.a., *op.cit.*, 65.

²⁸ *Ibidem*, 63.

²⁹ P. Norris en J. Lovenduski, *Political recruitment. Gender, race and class in the British parliament*, Cambridge, 1995, 82-83.

³⁰ E-mail J. Taylor, returning officer Scottish Green Party, 7 mei 2004.

Het statuut (*Party constitution*) van de Schotse Socialisten schrijft duidelijk voor hoe de individuele kandidaatstelling in de districten moet verlopen, maar niet hoe regionale lijsten worden vastgesteld (zie bijlage 6.5).

kandidaatstelling

Elk lid mag kandidaten voordragen, maar de afdeling moet deze voordracht bekrachtigen. Vervolgens kunnen de leden in een vergadering van het district hierover stemmen, waarbij men naast de eerste voorkeur ook een tweede voorkeur kan aangeven volgens het systeem van de *single transferable vote* (STV), totdat een kandidaat meer dan de helft van de stemmen heeft gehaald.

Met betrekking tot de regionale lijsten schrijven de statuten slechts voor dat er evenwicht tussen mannen en vrouwen moet zijn, met dien verstande dat de helft van elke lijst uit vrouwen bestaat en dat een vrouw in de helft van de regio's de lijst aanvoert, waaronder twee van de vier regio's waar men zetels hoopte te halen. In de praktijk blijken alle leden over de lijst te kunnen stemmen, na afloop van een verkiezingsvergadering (*hustings meeting*) of – indien ze die niet konden bijwonen – per post. Bij de stemming kan men de kandidaten ordenen naar voorkeur, volgens het STV-systeem. Terwille van het evenwicht tussen mannen en vrouwen worden hierbij feitelijk twee lijsten gebruikt.³¹

evaluatie

Evenals de Groenen bieden ook de Schotse Socialisten hun leden maximale invloed op de selectie van kandidaten.

6.3.7 Scottish Senior Citizens Unity Party

De statuten van de Schotse Ouderenpartij zijn nog erg beknopt, maar maken wel ongeveer duidelijk hoe de kandidaatstelling moet verlopen (zie bijlage 6.6).

kandidaatstelling

Kandidaten voor districten en regionale lijsten kunnen voorgedragen worden door een regionaal bestuur of door het partijbestuur, maar moeten altijd worden goedgekeurd door het partijbestuur (*National Management Committee*).

evaluatie

Anders dan de Groenen en de Socialisten geeft de Schotse Ouderenpartij haar leden niet veel invloed op de kandidaatstelling.

6.4 Conclusie

Tussen de Schotse partijen bestaan aanzienlijke verschillen in de kandidaatstellingsprocedures. De oude, gevestigde partijen volgen over het algemeen het Britse voorbeeld, waarbij de leden weliswaar de districtskandidaten mogen kiezen maar het par-

³¹ E-mail A. Green, national secretary Scottish Socialist Party, 25 mei 2004.

tijbestuur ofwel vooraf ofwel achteraf de kandidaten moet goedkeuren. Men zou hier van ‘geleide democratie’ kunnen spreken. De Britse politicologen Bradbury, Denver, Mitchell en Bennie noemen het (misschien welwillender) ‘attempted democratisation’, maar wijzen er voorts op dat de verwachtingen hoog gespannen waren en uiteindelijk in 1999 gefrustreerd werden.³² Nieuwe partijen zoals de Green Party en de SSP geven hun leden wezenlijk meer invloed, al geldt dit weer niet voor de SSCUP. Hun bescheiden omvang maakt dit waarschijnlijk ook gemakkelijker.³³ Opvallend is het verschil met Duitsland, dat toch tot voorbeeld diende bij de invoering van het Schotse kiesstelsel. In de Bondsrepubliek bemoeien de (nationale) partijbesturen zich veel minder met de kandidaatstelling in districten; ze stellen niet van tevoren een lijst met goedgekeurde kandidaten op en spreken geen veto uit (zie hoofdstuk 3). Dit verschil valt enerzijds toe te schrijven aan de wetgeving die in Duitsland bestaat, en anderzijds aan de politieke cultuur van het Britse systeem.

³² Bradbury e.a., *op.cit.*, 69-70.

³³ Zo had de SSP in 2004 ongeveer 3.300 leden volgens haar partijsecretaris Green; e-mail 26 mei 2004.

7. OOSTENRIJK

7.1 Kiesstelsel

Het Oostenrijkse equivalent van de Tweede Kamer, de *Nationalrat*, wordt volgens evenredige vertegenwoordiging gekozen, waarbij echter in 1992 een zekere personalisering heeft plaats gevonden. Dat uit zich in het toegenomen gewicht van voorkeurstemmen, maar ook in de verdeling van het land in 43 kiesdistricten. Van de 183 zetels in de *Nationalrat* werden er in 1994 ruim de helft (91 om precies te zijn) in deze *Regionalwahlkreise* verdeeld. Van de overige zetels werden er 69 verdeeld binnen de negen deelstaten (*Bundesländer*) en 23 op het niveau van de bondsstaat.¹ In die zin kan het misschien geen gemengd kiesstelsel, maar wel een *multiple-tier* systeem genoemd worden.² De Oostenrijkse kiezer kan echter slechts één stem uitbrengen. Er is een kiesdrempel van 4%.

Naast de *Nationalrat* is er een *Bundesrat*, waarin de negen deelstaten vertegenwoordigd zijn door afgevaardigden van hun parlementen – enigszins te vergelijken met de Eerste Kamer in Nederland, al hebben deelstaten op zich meer bevoegdheden in Oostenrijk dan provincies in Nederland.

7.2 Partijstelsel

Hoewel Oostenrijk in de twintigste eeuw vijf verschillende politieke regimes heeft gekend (keizerrijk, republiek, de autoritair-corporatieve staat, deel van het Duitse Rijk en tenslotte de Tweede Republiek) kent het partijstelsel een grote mate van continuïteit.³ Sinds het keizerrijk wedijverden drie partijfamilies met elkaar om de macht, waarbij in de jaren twintig en dertig geweld niet geschuwd werd, maar na de Tweede Wereldoorlog vooral samenwerking nagestreefd wordt. Evenals in Nederland waren die partijen verbonden met maatschappelijke organisaties – in Oostenrijk geen ‘zullen’ maar ‘kampen’ (*Lager*) genoemd. Tot op zekere hoogte zijn ze dat nog, al zijn de banden losser geworden.

De continuïteit is het grootst in de sociaal-democratische familie, waar de *Sozialdemokratische Partei Österreichs* (SPÖ) ondanks twee naamsveranderingen kan bogen op een geschiedenis van 115 jaar. De sociaal-democraten onderhouden nog vrij nauwe banden met de vakbeweging en met tal van verwante organisaties zoals de Arbeiders-sportvissersclub, Natuurvrienden en de Oostenrijkse Huurdersvereniging. In de Tweede Republiek maakte de SPÖ meestal deel uit van de regering en zij leverde van 1970 tot 2000 de minister-president.

De katholiek-conservatieve familie vertoont iets minder continuïteit. De christen-democratische *Österreichische Volkspartei* (ÖVP) heeft geen nauwe banden meer met de rooms-katholieke kerk, al zijn haar kiezers nog overwegend trouwe kerkgangers.⁴ Katholieke werknemersorganisaties, boeren- en middenstandsorganisaties spelen nog

¹ K. Ucakar, ‘Wahlrecht und politische Legitimation: Nationalrats-Wahlordnung 1992’, in: W.C. Müller, F. Plasser en P.A. Ulram, red., *Wählerverhalten und Parteienwettbewerb. Analysen zur Nationalratswahl 1994*, Wenen, 1995, 41-65.

² M.S. Shugart en M.P. Wattenberg, ‘Mixed-member electoral systems. A definition and typology’, in: M.S. Shugart en M.P. Wattenberg, red., *Mixed-member electoral systems. The best of both worlds?*, Oxford, 2003, 9-24; 10.

³ A. Pelinka, *Austria: out of the shadow of the past*, Boulder, 1998, 9-14, 30-36, 73-78.

⁴ Pelinka, *op.cit.*, 108.

een vrij belangrijke rol binnen de partij.⁵ Bij de verkiezingen van 2002 wist de ÖVP de SPÖ van de eerste plaats te verdringen (zie tabel 7.1); twee jaar eerder had zij al het minister-presidentschap weten te veroveren.

De ÖVP regeert sinds 2000 samen met de *Freiheitliche Partei Österreichs* (FPÖ), die als vertegenwoordiger van het min of meer liberale Duits-nationalistische kamp gezien wordt. Deze partijfamilie was echter nooit erg stabiel en evenmin sterk georganiseerd. Liberalisme en nationalisme vormden binnen dit kamp een vaak weinig solide combinatie. In de FPÖ kreeg het nationalisme in de jaren negentig duidelijk de overhand, waarop een aantal liberalen het Liberaal Forum oprichtte, dat in 1994 elf zetels in het parlement won maar in 1999 de kiesdrempel niet meer haalde. De FPÖ bleef overigens op economisch gebied een liberale partij. Haar (populistisch getinte) nationalisme uit zich vooral in een stringent immigratiebeleid en kritiek op de Europese integratie.⁶

Een nieuwkomer in het partijstelsel is de ecologische partij *Die Grünen – Die Grüne Alternative*. De meeste kiezers plaatsen haar links van de SPÖ.⁷ Beide partijen staan links van het midden, terwijl de ÖVP iets rechts van het midden en de FPÖ nog verder naar rechts geplaatst wordt. Als alternatief voor de huidige coalitie van ÖVP en FPÖ wordt dan ook wel een coalitie van SPÖ en Die Grünen gezien, al valt een coalitie tussen christen-democraten en sociaal-democraten in de toekomst zeker niet uit te sluiten. Men zou het Oostenrijkse partijstelsel derhalve ééndimensionaal kunnen noemen. Niettemin zijn andere dimensies latent aanwezig: een cultureel-levensbeschouwelijke tegenstelling tussen de ÖVP en de andere partijen, een postmaterialistische tussen Die Grünen en de rest, maar ook een tegenstelling tussen de nationalisten rond de FPÖ en de overige, meer multiculturele en pro-Europese partijen.

Tabel 7.1 Zetelverdeling in de Nationalrat, 2002

	%	zetels
Österreichische Volkspartei (ÖVP)	42,3	79
Sozialdemokratische Partei Österreichs (SPÖ)	36,5	69
Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ)	10,0	18
Die Grünen	9,5	17
overige	1,7	0
totaal	100,0	183

Bron: F. Fallend, 'Austria', in: *Political data yearbook 2002*. Themanummer *European journal of political research*, 42 (2003), 7/8 (dec.), 887-899; 888.

7.3 Kandidaatstelling

⁵ F. Fallend, 'Rejuvenation of an "old party"? Christian Democracy in Austria', in: S. van Hecke en E. Gerard, red., *Christian Democratic parties in Europe since the end of the Cold War*, Leuven, 2004, 79-104.

⁶ Aanvankelijk was de FPÖ overigens juist nogal pro-Europees; zie ook M. Riedlsperger, 'The Freedom Party of Austria: from protest to radical right populism', in: H.-G. Betz en S. Immerfall, red., *The new politics of the right. Neo-populist parties and movements in established democracies*, New York, 1998, 27-44.

⁷ Pelinka, *op.cit.*, 33.

Anders dan in Duitsland bevat de Oostenrijkse kieswet geen voorschriften voor de kandidaatstellingsprocedure binnen de partijen. Partijen regelen dit zelf, veelal op het niveau van de deelstaat.⁸ De statuten van de federale partijorganisaties bieden op dit punt vaak weinig informatie – met name bij ÖVP en FPÖ.

7.3.1 Österreichische Volkspartei

De statuten van de ÖVP bevatten weinig informatie over de kandidaatstelling voor de *Nationalrat*. De selectie en ordening van kandidaten op de districtslijsten wordt overgelaten aan de partijen in de deelstaten (zie bijlage 7.1).⁹ Alleen voor het geval men voorverkiezingen wil houden, schrijft de federale partij een bepaalde procedure voor.

kandidaatstelling

In de deelstaat Neder-Oostenrijk wordt de onderstaande procedure voorgeschreven. Districtskandidaten kunnen worden voorgedragen door deelorganisaties – bedoeld worden de binnen de ÖVP erkende belangenorganisaties van werknemers en ambtenaren, boeren en kleine zelfstandigen – en door de gewestelijke besturen (*Bezirksparteivorstände*) die de kandidaten ook in een voorlopige rangorde plaatsen.¹⁰ Vervolgens stellen vier afgevaardigden van de gewesten die het bestuur van het kiesdistrict (*Wahlkreisleitung*) vormen een advieslijst op, die zij voorleggen aan een *Kandidatenkonvent*: een vergadering van afgevaardigden van de deelorganisaties in de gewesten, gewestelijke voorzitters, gemeenteraadsleden, burgemeesters en mogelijke leden van de nationale regering of het parlement in het betreffende kiesdistrict. Deze vergadering stelt de definitieve lijst vast, waarbij de deelnemers bij de eerste drie plaatsen ook zelf namen kunnen invullen van niet op de advieslijst geplaatste kandidaten. Zo nodig vindt voor deze drie plaatsen een herstemming plaats tussen de twee kandidaten die in de eerste ronde de meeste stemmen hebben vergaard.¹¹ De opstelling en rangordening van de deelstaatlijsten (*Landesliste*) geschiedt nu meestal door het bestuur van de partij in de deelstaat (*Landesparteiivorstand*). De nationale lijst (*Bundesliste*) wordt vastgesteld door het federale partijbestuur (*Bundesparteiivorstand*), op voordracht van de voorzitter. Dit partijbestuur moet overigens ook de andere lijsten in laatste instantie goedkeuren (*genehmigen*).¹² Ook bij de kandidaatstelling door de deelstaatsorganisatie spelen de belangenorganisaties van werknemers, boeren en kleine zelfstandigen een grote rol.¹³

⁸ H. Kühner, 'Kandidatenaufstellung und Wahlprüfung in Österreich', in: R. Wolfrum en G. Schuster, red., *Verfahren der Kandidatenaufstellung und der Wahlprüfung im europäischen Vergleich*, Baden-Baden, 1994, 173-184; 178.

⁹ *Das Bundespartei-Organisationsstatut der Österreichischen Volkspartei*, z.pl., 1999, artikel 46.1.

¹⁰ *Vorwahlregulativ Volkspartei Niederösterreich für die Regionalwahlkreise bei den Nationalratswahlen 1999*, z.pl., 1998, artikel 3.1-2.

¹¹ *Ibidem*, artikel 4-5.

¹² *Das Bundespartei-Organisationsstatut der ÖVP*, artikel 28.f.

¹³ W.C. Müller, 'Politische Konsequenzen von innerparteilichen Vorwahlen. Theoretische Modelle und Überlegungen zur österreichischen Praxis', in: H. Neisser en F. Plasser, red., *Vorwahlen und Kandidatennominierung im internationalen Vergleich*, Wenen, 1992, 105-119; 117.

evaluatie

Het is niet eenvoudig uit statuten of secundaire literatuur een volledig beeld te krijgen van de kandidaatstelling in de ÖVP, gezien de variatie in plaats (deelstaten) en tijd. Duidelijk lijkt wel dat de meeste invloed ligt bij het hogere middenkader: besturen van gewesten (*Bezirke*) en deelstaatorganisaties (*Länder*), terwijl ook het (federale) partijbestuur een belangrijke stem heeft. Weliswaar kregen de gewone leden bij de verkiezingen van 1994 de kans om via voorverkiezingen de kandidaten te kiezen – althans in acht van de negen deelstaten –, maar dit experiment is sindsdien op deze schaal niet meer herhaald. De partij bleek in de verkiezingsstrijd weinig voordeel te kunnen behalen met de democratisering van de procedure.¹⁴ In 1994 nam uiteindelijk 19% van de ruim 600.000 leden deel aan deze *Vorwahlen*.¹⁵

7.3.2 Sozialdemokratische Partei Österreichs

De statuten van de SPÖ bieden meer bijzonderheden over de kandidaatstelling (zie bijlage 7.2).

kandidaatstelling

De districtslijsten worden vastgesteld door een districtsvergadering (*Regionalwahlkreiskonferenz*), die bestaat uit afgevaardigden van de partijgewesten (*Bezirksorganisationen*).¹⁶ De partijgewesten – in de praktijk de besturen van deze gewesten – kunnen ook kandidaten voordragen, al hebben gewone leden hiertoe eveneens het recht.¹⁷

De deelstaatlijsten worden vastgesteld door vergaderingen (per deelstaat) van afgevaardigden van lokale afdelingen of gewestelijke afgevaardigden (*Landesparteitag* respectievelijk *Landesparteirat*), na overleg met de besturen van de gewestelijke organisaties. De nationale lijst wordt samengesteld door het federale partijbestuur (*Bundesparteivorstand*), zij het ook na overleg met de besturen van de deelstaatorganisaties. Echter ook de andere lijsten behoeven de goedkeuring op federaal niveau, door de partijraad (*Bundesparteirat*) die bestaat uit afgevaardigden van deelstaatorganisaties (doorgaans de besturen), de leden van het partijbestuur en vertegenwoordigers van de talrijke verwante organisaties: studenten, vrouwen, boeren, sportvissers, leerkrachten, huurders, natuurvrienden enzovoort. De mening van het partijbestuur heeft hierbij veel gewicht, al wordt veelal op Oostenrijkse wijze naar consensus gestreefd.¹⁸ Ten minste 40% maar ten hoogste 60% van de lijsten moet uit vrouwen bestaan.¹⁹

evaluatie

¹⁴ Zoals Pelinka opmerkt: “The experiment with new methods of intra-party democracy had not paid off, so the experiment was called off”. Zie Pelinka, *op.cit.*, 86.

¹⁵ R. Nick, ‘Die Wahl vor der Wahl: Kandidatennominierung und Vorwahlen’, in: Müller, Plasser en Ulram, *op.cit.*, 67-117; Fallend, *op.cit.*, 88.

¹⁶ De SPÖ kent 114 partijgewesten.

¹⁷ Zie Nick, *op.cit.*, 71-72.

¹⁸ *Ibidem*, 72.

¹⁹ *Das Organisationsstatut der Sozialdemokratischen Partei Österreichs*, z.pl. [Wenen], z.j. [2002], artikel 16.2.

Evenals bij de ÖVP oefent bij de SPÖ het middenkader veel invloed uit, veelal ook in overleg met de partijtop, al is het middenkader iets breder in dit geval. Het zijn niet zozeer de regionale besturen, maar de regionale congresafgevaardigden die de kandidaten selecteren. Gewone leden hebben niet veel in de melk te brokkelen, al kunnen ze wel afgevaardigden kiezen voor het congres van hun gewest of deelstaat, die dan de kandidatenlijsten op dat niveau vaststellen. In 1994 experimenteerde ook de SPÖ met voorverkiezingen, waaraan 22% van haar ruim 500.000 leden deelnam. De partij vond dit echter onvoldoende: slechts eenderde van het kader toonde zich tevreden.²⁰ Zodoende keerde men feitelijk terug tot de hierboven beschreven procedure, al blijven voorverkiezingen formeel mogelijk.

De indirecte invloed van de leden lijkt bij de sociaal-democraten iets groter dan bij de christen-democraten, maar in de praktijk moeten de verschillen zeker niet overdreven worden.

7.3.3 Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ) – Die Freiheitlichen

De federale statuten van de FPÖ zijn buitengewoon summier wat betreft de kandidaatsstelling (zie bijlage 7.3).

kandidaatsstelling

In de FPÖ heeft de partijvoorzitter het laatste woord in het selectieproces: “Bei der Aufstellung der Kandidatenlisten für Nationalratswahlen und Wahlen zum Europaparlament obliegt die Letztentscheidung dem Bundesparteiobmann”.²¹ De nationale lijst wordt door het federale partijbestuur vastgesteld. De districtslijsten en deelstaatlijsten worden doorgaans opgesteld door het bestuur van de deelstaatorganisatie (*Landespartei Vorstand*), waarbij soms ook een rol is weggelegd voor het congres van de deelstaatorganisatie (*Landespartei tag*).²² Afgevaardigden van afdelingen en gewesten (*Bezirken*) kunnen kandidaten voordragen.²³ Een en ander is (veelal summier) geregeld in de statuten van de deelstaatorganisaties. Zo schrijft het statuut van de FPÖ in Neder-Oostenrijk eenvoudig voor: “Dem Landespartei Vorstand obliegt weiters durch Beschluss die Festlegung der Kandidatenlisten... für die Regional- und Landesliste zu den Nationalratswahlen”.²⁴

evaluatie

²⁰ Nick, *op.cit.*, 81-83.

²¹ *Bundesorganisationsstatut: Satzungen der Freiheitlichen Partei Österreichs (FPÖ)*, z.pl., z.j. [2000], artikel 15.4.

²² E-mail H. Hackl, medewerkster Bundesgeschäftsstelle FPÖ, 1 april 2004. Zie ook W.C. Müller, ‘Austria (1945-1990)’, in: R. S. Katz en P. Mair, red., *Party organizations. A data handbook on party organizations in Western democracies, 1960-1990*, Londen, 1992, 21-120.

²³ E-mail Hackl, 12 mei 2004.

²⁴ *Landesorganisationsstatut. Satzungen der Freiheitlichen Partei Niederösterreichs*, St. Polten, 2002, artikel 13.6. Het bestuur bestaat uit zestien door de *Landespartei tag* gekozen leden en qualitate qua de fractievoorzitter in de landdag, eventuele ministers benevens de voorzitter van de vereniging van gemeenteraadsleden in de deelstaat; *ibidem*, artikel 13.1.

Regionale bestuurders spelen ook bij de FPÖ een belangrijke rol in het kandidaatstellersproces; gewone leden hebben nog minder te vertellen dan bij de SPÖ en de ÖVP. De goedkeuring van de (federale) partijvoorzitter is echter geen formaliteit. Met name Haider benoemde als voorzitter (in de jaren negentig) regelmatig zelf kandidaten, vaak mediagenieke persoonlijkheden van buiten de partij, zogeheten *Quereinsteiger*.²⁵ In feite kon hij de lijst naar believen aanpassen. Zijn opvolger geniet echter minder gezag en zou dat waarschijnlijk minder vaak doen.²⁶ In elk geval is duidelijk dat slechts een klein deel (vermoedelijk niet veel meer dan 200) van de circa 45.000 leden actief bij het kandidaatstellersproces betrokken is.²⁷

7.3.4 Die Grünen – Die Grüne Alternative (Grüne)

De statuten van Die Grünen bevatten summiere voorschriften voor de kandidaatstelling (zie bijlage 7.4).

kandidaatstelling

Die Grünen laten in principe de vaststelling van kandidatenlijsten aan de betrokken ledenvergaderingen over, al moeten alle lijsten goedgekeurd worden door het (federale) partijcongres. Dit orgaan bestaat uit 188 afgevaardigden van de deelstaatorganisaties, naast leden van parlementen en regeringen en een quotum voor (etnische) minderheden. De nationale lijst wordt eveneens door het congres vastgesteld, op voordracht van een uitgebreid federaal partijbestuur (*Erweiterte Bundesvorstand*), dat vertegenwoordigers bevat van elke deelstaatorganisatie.²⁸ Het congres moet met een tweederde meerderheid de kandidaatstelling bevestigen van leden die meer dan tien jaar in het parlement zitten. In de praktijk genieten de deelstaatorganisaties vèrgaande autonomie, maar het congres moet er voor waken dat niet meer dan 50% van de kandidaten van het mannelijk geslacht zijn. De lijsten voor districten en deelstaten worden vastgesteld door vergaderingen van leden èn sympathisanten (*UnterstützerInnen*) – mits die zich tijdig hebben aangemeld – in district respectievelijk deelstaat. Alleen in de deelstaat Neder-Oostenrijk bestaat de vergadering uit afgevaardigden van afdelingen.²⁹

evaluatie

Anders dan in de grotere partijen in Oostenrijk genieten bij Die Grünen de gewone leden wel veel invloed op de kandidaatstelling. Ze kunnen afgevaardigden kiezen voor het congres, dat een deel van de lijst vaststelt; en nog belangrijker, ze kunnen zelf deelnemen aan vergaderingen op regionaal niveau die de rest van de lijst bepalen. Geschat wordt dat 60% van de circa 4.000 leden aan deze vergaderingen deelneemt.³⁰

²⁵ Nick, *op.cit.*, 101-106.

²⁶ Over de recente interne problemen van de FPÖ zie ook F. Fallend, 'Austria', in: *Political data yearbook 2002*. Themanummer *European journal of political research*, 42 (2003), 7/8 (dec.), 887-896.

²⁷ E-mail Hackl, 12 mei 2004.

²⁸ *Statuten der Grünen – Die Grüne Alternative (Grüne)*, z.pl., z.j., artikel 10.2 en 10.6.j.

²⁹ E-mails J. Kickert, Assistent Bundesgeschäftsführung Die Grünen, 6 april 2004, 3 en 10 mei 2004. Zie ook Nick, *op.cit.*, 108.

³⁰ E-mail Kickert, 10 mei 2004.

7.4 Conclusie

Het federale karakter van Oostenrijk en het kiesstelsel weerspiegelen zich in de kandidaatstelling van de vier partijen die in het parlement vertegenwoordigd zijn. Deelstaatorganisaties en gewestelijke bestuurders vervullen een belangrijke rol, maar worden op federaal niveau (congres, partijbestuur) gecontroleerd. Ideologie is echter ook een factor. De FPÖ gunt de partijvoorzitter zeer veel invloed, terwijl bij Die Grünen de gewone leden en zelfs sympathisanten mogen meestemmen. Bij de SPÖ en de ÖVP heeft het middenkader – dat wil zeggen: afgevaardigden en bestuurders van deelstaatorganisaties en gewestelijke organisaties – meer te zeggen. Bij de ÖVP spelen daarbij de economische belangenorganisaties binnen de partij (ook op regionaal niveau) een grote rol. Beide partijen hebben overigens in 1994 geëxperimenteerd met voorverkiezingen onder alle leden en hebben die mogelijkheid formeel nog steeds, al maken ze daar sindsdien weinig gebruik van. Van een duurzame democratisering van de procedure lijkt geen sprake te zijn.³¹ De gewone leden van de Oostenrijkse massapartijen zijn er aan gewend weinig invloed uit te oefenen, stelde de Weense politicoloog Müller al eerder vast.³² Dit geldt niet voor Die Grünen, wier partij immers geen massapartij genoemd kan worden.

³¹ E-mail W.C. Müller, hoogleraar politicologie aan de universiteit van Wenen, 31 maart 2004.

³² W.C. Müller, 'The development of Austrian party organizations in the post-war period', in: R.S. Katz en P. Mair, red., *How parties organize. Change and adaptation in party organizations in Western democracies*, Londen, 1994, 51-79; 69-70; zie ook Müller, 'Austria (1945-1990)', 102-104; en Pelinka, *op.cit.*, 85-86.

8. BELGIË

Het partijstelsel in het van oorsprong unitaire, maar tegenwoordig federale België is gefragmenteerd geraakt. Feitelijk bestaan er sinds de jaren zeventig twee stelsels: het Vlaamse en het Waalse. In het onderstaande worden uitsluitend de Vlaamse partijen behandeld.¹

8.1 Kiesstelsel

De Kamer van Volksvertegenwoordigers telde in de naoorlogse periode meer dan 200 leden.² In 1995 werd dit aantal teruggebracht tot 150 (waarvan er na de laatste Kamerverkiezingen van 2003 88 tot de Nederlandse en 62 tot de Franse taalgroep behoren). De leden worden verkozen op basis van het principe van evenredige vertegenwoordiging. In plaats van in twintig kieskringen (die elk weer bestonden uit één of meer arrondissementen), worden zij sinds 2002 in elf kieskringen aangewezen (tien provincies plus Brussel-Halle-Vilvoorde). De Nederlandstalige partijen stellen uitsluitend kandidaten in de vijf Vlaamse provincies; de Franstalige partijen alleen in de vijf Waalse. In de tweetalige kieskring Brussel-Halle-Vilvoorde (het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en delen van Vlaams grondgebied rond Halle en Vilvoorde) komen zij alle uit. Bij deze reorganisatie is de apparentering (het verbinden der lijsten van een bepaalde partij binnen verschillende kieskringen om stemmenoverschotten veilig te stellen) op enkele uitzonderingen na afgeschaft. Kandidaten kunnen slechts in één kieskring uitkomen. Verder geldt sinds 2002 bij de landelijke parlementsverkiezingen een provinciale kiesdrempel van 5%. Iedere kiesgerechtigde Belg is verplicht zijn stem uit te brengen. Hij heeft één stem om zich daarmee voor een partij uit te spreken, maar kan op de lijst van die partij zoveel stemmen op kandidaten uitbrengen als er zetels te vergeven zijn.³

Met het uitbrengen van een lijststem onderschrijft de kiezer de volgorde van de kandidatenlijst; met één of meer ‘naamstemmen’ geeft hij zijn voorkeur aan voor één of meer kandidaten op de partijlijst. De zetels worden per kieskring over de partijen verdeeld. Op de toewijzing van de zetels aan de individuele kandidaten is het aantal voorkeurstemmen van invloed – niet alleen het aantal persoonlijke voorkeurstemmen (de naamstemmen), maar op een nogal gecompliceerde wijze ook de lijststemmen. Kenmerkend voor het toewijzingssysteem is dat de kiezer nauwelijks de mogelijkheid heeft met voorkeurstemmen de door de partijen vastgestelde volgorde van de kandidaten te doorbreken. Bij de Kamerverkiezingen in de periode 1919-1999 werden

¹ Met dank aan B. Wauters van de Katholieke Universiteit Leuven voor zijn commentaar op de conceptversie van dit hoofdstuk.

² De paragraaf over het kiesstelsel is grotendeels gebaseerd op Y. Panneels, *Verkiezingszakboekje. Politiek zakboekje 1999*, Diegem, 1999; C. Ysebaert, *Politiek zakboekje. Structuren 2004*, Mechelen, 2003; en B. Wauters, ‘Het gebruik van voorkeurstemmen bij de federale parlementsverkiezingen van 18 mei 2003’, in: *Res publica. Tijdschrift voor politieke wetenschappen*, 45 (2003), no. 2-3, 401-428.

³ Wauters, *op.cit.*, 402-404. Er is een onderscheid tussen effectieve kandidaten en tussen kandidaat-opvolgers. Er zijn zoveel zogeheten ‘effectieve’ kandidaten als er zetels zijn; daarnaast zijn er op hetzelfde stembiljet ook nog ‘opvolgers’ (hun aantal varieert van kieskring tot kieskring). Een kiezer kan in principe een voorkeurstem uitbrengen voor alle kandidaten (dus zowel voor alle effectieven als voor alle opvolgers) – dus meer voorkeurstemmen uitbrengen dan het aantal zetels.

slechts dertig van de ruim 5.000 Kamerleden op deze wijze verkozen – en dat terwijl het gebruik van de voorkeurstem sterk is toegenomen (van 16% in 1919 tot 66% in 2003).⁴

Sinds 1994 dienen de partijen erop toe te zien dat er voldoende vrouwen worden gekandideerd. Wettelijk werd toen vastgelegd dat maximaal tweederde van de kandidaten van hetzelfde geslacht mocht zijn. Op federaal niveau werd deze regel voor het eerst bij de Kamerverkiezingen van 1999 toegepast. In 2002 werd pariteit op de lijst verplicht (met daarbij de bepaling dat de eerste drie kandidaten op de lijst niet van hetzelfde geslacht mogen zijn).

8.2 Partijstelsel

Vanaf het einde van de negentiende eeuw kende België voornamelijk drie partijfamilies: een katholieke of christen-democratische, een sociaal-democratische en liberale, gebaseerd op de levensbeschouwelijke (godsdiensstige) en sociaal-economische tegenstellingen binnen de samenleving. De partijen die hierbij hoorden, domineerden lange tijd de Belgische politiek: zij behaalden in 1961 gezamenlijk meer dan 90% van de stemmen.⁵ In de loop van de jaren zestig begon de levensbeschouwelijke antithese aan scherpte te verliezen, terwijl een derde, de communautaire breuklijn, duidelijker gestalte kreeg. In Wallonië, Brussel en Vlaanderen maakten regionalistische partijen hun opwachting of kregen de wind in de zeilen, zoals de (al in 1954 opgerichte) Vlaams-nationalistische Volksunie.

Het toenemende politieke gewicht van taal en regio en de daaruit voortvloeiende twisten leidden tot interne verdeeldheid en spanning binnen de drie gevestigde unitaire partijen, hetgeen uiteindelijk resulteerde in het ontstaan van autonome Franstalige en Nederlandstalige partijformaties. De Christelijke Volkspartij (CVP) was in 1968 de eerste; in 1972 gevolgd door de liberale Partij voor Vrijheid en Vooruitgang (PVV; sinds 1992 Vlaamse Liberalen en Democraten – Partij voor de Burger, kortweg VLD geheten); en in 1978 de Socialistische Partij (SP). In dit Vlaamse partijenlandschap voegden zich rond 1980 het ecologische Agalev (Anders Gaan Leven) en het Vlaams Blok – een rechtse afsplitsing van de Volksunie.

De komst van het Vlaams Blok hing samen met de federalisering van België. In 1970 was het proces van staatsvorming op gang gekomen. Via een aantal grondwetswijzigingen vormde België zich om van een unitaire tot een federale staat, bestaande uit drie (Vlaamse, Franstalige en Duitstalige) gemeenschappen en drie (Vlaamse, Waalse en Brusselse) gewesten. Toen de Volksunie bereid bleek als regeringspartij mee te werken aan deze federalisering, stapte de rechtervleugel in 1978 op en vormde het Vlaams Blok. Deze radicaal-nationalistische protestpartij, die zich tegen immigranten ('eigen volk eerst') en het bestaande politieke bestel keerde, kwam in de jaren

⁴ B. Wauters, 'Leden en hun inspraak binnen politieke partijen', in: *Res publica. Tijdschrift voor politieke wetenschappen*, 45 (2003), no. 1, 35-65; 44.

⁵ Deze paragraaf is overwegend gebaseerd op M. Swyngedouw, 'Politieke machtsverhoudingen in België', in: M. Swyngedouw en M. Martiniello, red., *Belgische toestanden. De lotgevallen van een kleine bi-culturele democratie*, Antwerpen, 1998, 70-79; M. Reynebeau, 'De Vlaamse beweging, een geschiedenis', in: Swyngedouw en Martiniello, *op.cit.*, 27-36; en K. Deschouwer, 'The decline of consociationalism and the reluctant modernization of Belgian mass parties', in: R.S. Katz en P. Mair, red., *How parties organize. Change and adaptation in party organizations in western democracies*, Londen, 1994, 80-108.

negentig electoraal sterk naar voren en overvleugelde de Volksunie. In 2001 viel de Volksunie in twee delen uiteen. De Nieuw-Vlaamse Alliantie (N-VA) wilde het Vlaams-nationalistische profiel versterken en komt op voor een onafhankelijk Vlaanderen als lidstaat binnen de Europese Unie. De sociaal-liberale vleugel van de Volksunie richtte ‘Spirit’ op, wat staat voor ‘sociaal, progressief, internationaal, regionalistisch, integraal-democratisch en toekomstgericht’.⁶

In de Kamerverkiezingen van 1999 leden zowel de CVP als de SP een zware nederlaag. Met hun Waalse zusterpartijen hadden zij gedurende de jaren negentig de regering gevormd. Door de kiezers werden zij onder meer verantwoordelijk gehouden voor enkele gevallen van politieke corruptie en illegale partijfinanciering. De christen-democraten belandden voor het eerst sinds 1958 in de oppositie, hetgeen de aanzet gaf tot een vernieuwingsbeweging binnen de partij. In dat kader veranderde de CVP in 2001 haar naam: voortaan noemde zij zich Christen-Democratisch en Vlaams (CD&V). De SP bleef in de regering en vormde samen met de liberale VLD, Agalev en de drie Franse zusterpartijen de ‘paars-groene’ coalitie onder leiding van de liberaal Verhofstadt. De Vlaamse sociaal-democraten besloten zich na het electorale echec echter eveneens ideologisch en organisatorisch te vernieuwen. Ook hier hoorde een nieuwe naam bij: in 2001 ging de SP zich ‘SP.anders’ noemen (de afkorting SP.a stond tegelijkertijd voor ‘sociaal progressief alternatief’).

Bij de parlementsverkiezingen van 2003 kwamen SP.a en Spirit (die zich onder druk gezet voelde door de nieuw ingevoerde kiesdrempel van 5%) met een gezamenlijke lijst uit. Met de steun van deze partner ging SP.a behoorlijk vooruit, maar zij werd net niet de grootste partij in het Nederlandstalige deel van de Kamer: dat bleef de VLD van premier Verhofstadt (zie tabel 8.1). Beide partijen en hun Franse zusterpartijen zetten de coalitie voort. Spirit nam de plaats in van de beide groene partijen, die zwaar verloren (Agalev wist zelfs niet de kiesdrempel te halen).

Tabel 8.1 Zetelverdeling in de Kamer der Volksvertegenwoordigers, 2003

	%	zetels
Vlaamse Liberalen en Democraten (VLD)	15,4	25
Socialistische Partij.anders (SP.a)/Spirit	14,9	23
Christen-Democratisch & Vlaams (CD&V)	13,3	21
<i>Parti Socialiste (PS)</i>	13,0	25
Vlaams Blok	11,6	18
<i>Mouvement Réformateur</i>	11,4	24
<i>Centre Démocrate Humaniste (CDH)</i>	5,5	8
<i>Ecolo</i>	3,1	4
Nieuw-Vlaamse Alliantie (N-VA)	3,1	1
<i>Front National</i>	2,0	1
overige	6,7	0
totaal	100,0	150

N.B.: de Franstalige partijen zijn gecursiveerd; zij kwamen uit in de vijf Waalse provincies en in de tweetalige kieskring Brussel-Halle-Vilvoorde.

⁶ M. Deweerdt, ‘Overzicht van het Belgisch politiek gebeuren in 2001’, in: *Res publica. Tijdschrift voor politieke wetenschappen*, 44 (2002), no. 2/3, 155-252; 245.

Bron:

verkiezingen2003.belgium.be/electionshome/nl/result/chamber/table_top_print.html, 15 mei 2004.

8.3 Kandidaatstelling

Afgezien van de recente bepaling dat op de kandidatenlijsten van de aan de Kamer-verkiezingen deelnemende partijen het aandeel mannen en vrouwen in evenwicht dient te zijn, laat de Belgische wetgever de wijze waarop deze lijsten worden samengesteld aan de partijen zelf over.⁷ Gezien de minimale effecten van voorkeurstemmen is de bepaling van de lijstvolgorde van groot belang – “de volgorde der kandidaten op de kieslijsten is m.a.w. quasi-definitief”, aldus de politicoloog De Winter.⁸ Na de recente kiesrechthervorming komt het overigens iets vaker voor dat kandidaten buiten de zogeheten ‘nuttige volgorde’ worden verkozen.⁹ In het verleden hadden de partijleden in het selectieproces relatief veel invloed. In een ‘algemene ledenpoll’ konden zij zich uitspreken over de aspirant-kandidaten en de volgorde waarin deze op de lijst dienden te worden geplaatst. In de jaren zeventig raakte de poll echter in het ongereede, mede omdat partijleden vaker de ontwerp-kandidatenlijst afwezen. In reactie hierop trachtte de (provinciale) partijleiding de ledenparticipatie te beknotten.¹⁰

8.3.1 Vlaamse Liberalen en Democraten – Partij van de Burger (VLD)

De VLD houdt geen polls, maar voorverkiezingen. De kandidaatstellingsprocedure van de liberalen is vastgelegd in de *De VLD statuten* (zie bijlage 8.1).

kandidaatstellingsprocedure

Nadat de leden de mogelijkheid hebben gehad zich te kandideren, legt de partijvoorzitter de alfabetische kandidatenlijst voor aan een door het partijbestuur ingestelde werkgroep. Deze dient bij consensus (“dit wil zeggen dat niet meer dan 1/5 van de leden zich verzet”) een eerste ontwerp-kandidatenlijst op te stellen, waarbij de niet-gerangschikte kandidaten alfabetisch worden vermeld. Vervolgens stelt het partijbestuur de ‘definitieve’ ontwerp-kandidatenlijst op door elk bestuurslid zelf de kandidaten te laten rangschikken.¹¹ De individuele ordeningen worden verwerkt tot een totale rangschikking; de niet-gerangschikte kandidaten worden op een alfabetische lijst vermeld.

⁷ G. Buchs, ‘Kandidatenaufstellung und Wahlprüfung in Belgien’, in: R. Wolfrum en G. Schuster, red., *Verfahren der Kandidatenaufstellung und der Wahlprüfung im europäischen Vergleich*, Baden Baden, 1994, 10-26; 14-15.

⁸ L. De Winter, ‘Twintig jaar polls, of de teloorgang van een vorm van interne partijdemocratie’, in: *Res publica Tijdschrift voor politieke wetenschappen*, 22 (1980), no. 4, 563-585; 563.

⁹ Wauters, ‘Het gebruik van voorkeurstemmen’, 418-420.

¹⁰ De Winter, *op.cit.*, 576-583; De Winter, ‘Belgium: democracy or oligarchy?’, in: M. Gallagher en M. Marsh, red., *Candidate selection in comparative perspective. The secret garden of politics*, Londen, 1988, 20-46; 27.

¹¹ In het geval de werkgroep geen consensus heeft bereikt, wordt het partijbestuur de complete alfabetische lijst voorgelegd, die de bestuursleden dan rangschikken; zie *De VLD statuten*, z.pl., z.j. [2002], artikel 18.6.

De stemgerechtigde partijleden stellen vervolgens in een voorverkiezing de lijst vast door op het stembureau in hun afdeling hun stem uit te brengen. Op het stembiljet kan het partijlid aangeven of het akkoord is met de ontwerp kandidatenlijst of niet. Als bij deze eerste stemming de ontwerplijst een meerderheid heeft verkregen, is deze aanvaard. Wanneer er geen meerderheid is, kan het partijbestuur in een tweede stemming dezelfde ontwerp kandidatenlijst opnieuw voorleggen, of een gewijzigde. Het partijlid kan nu zelf de volgorde van de kandidaten op het stembiljet aangeven. Deze uitslag is definitief.

evaluatie

De kandidaatstellingsprocedure van de VLD biedt de leden in formele zin een grote mate van zeggenschap. Daarbij moet echter aangetekend worden dat zij in de eerste ronde van de voorverkiezing geen invloed hebben op de lijstvolgorde; zij kunnen in eerste aanleg slechts de door het partijbestuur (naar eigen goeddunken) opgestelde ontwerplijst aanvaarden of afwijzen. Door deze procedure heeft de partijtop bij de kandidaatstelling een behoorlijke vinger in de pap – sinds de invoering van het systeem in 1992 werd namelijk nog nooit een ontwerp kandidatenlijst voor de Kamer afgewezen (noch voor de Senaat, het Vlaams parlement of het Europees Parlement).¹² Over de interne verkiezingen binnen de vijf provincies voor het aanwijzen van de VLD-kandidaten voor de Kamerverkiezingen van 2003 zijn geen gegevens bekend. Aan de voorverkiezingen voor de ontwerp kandidatenlijst voor de (tegelijk met de Kamerverkiezingen gehouden) verkiezingen voor de Senaat in 2003 hebben 10.500 van de circa 73.000 leden deelgenomen – dat wil zeggen ruim 14%.¹³ Vergeleken met bijvoorbeeld de voorzittersverkiezingen binnen de VLD is de deelname aan de interne kandidatenverkiezingen een stuk minder groot.

8.3.2 SP.anders

De nationale statuten van de SP.a bevatten – evenals die van haar sociaal-democratische voorgangers – nauwelijks bepalingen betreffende de kandidaatstellingsprocedure.¹⁴ Voorzover deze regeling in de statuten ter sprake komt, gaat het om de geschillenprocedure in het geval het landelijk partijbestuur het om formele of inhoudelijke redenen oneens is met een door de provinciale federatie vastgestelde kandidatenlijst (artikel 49-50 van de *Statuten SP.a*; zie bijlage 8.2). Volgens het partijkantoor van de SP.a beschikken de provinciale federaties niet over reglementen waarin het selectieproces is vastgelegd.¹⁵

kandidaatstellingsprocedure

De kandidaatstelling in SP.a speelt zich hoofdzakelijk af op het niveau van de provinciale federaties. Een zogeheten lijstvormingscomité waarvan overwegend provinciale kopstukken deel uitmaken, stelt (in nauw overleg met het landelijke partijbureau) een

¹² E-mail L. Asselberghs, secretaris van de nationale statutaire commissie van de VLD, 13 mei 2004.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Deschouwer, *op.cit.*, 96.

¹⁵ Telefonische mededeling M. D'Havé, medewerker partijbureau SP.a, 12 mei 2004. In de statuten van SP.a wordt echter wel verwezen naar de statuten van de provinciale federaties.

ontwerpkandidatenlijst op voor de met de provincie samenvallende kieskring. Deze ontwerplijst wordt vervolgens ter goedkeuring voorgelegd aan het provinciaal congres (dat bestaat uit afgevaardigden van de afdelingen in de betreffende provincie).¹⁶ Wanneer deze congressen de lijsten hebben aanvaard, worden deze doorgestuurd naar het partijbestuur ('partijbureau'; waarvan zestien leden worden verkozen door het landelijke partijcongres; de partijvoorzitter en -ondervoorzitter worden direct door de leden verkozen). Dit orgaan gaat na "of de voorgelegde lijsten stroken met de letter en de geest van de statuten en met het belang van de partij". Zo dienen de kandidatenlijsten van de SP.a (overeenkomstig de wet) voor de helft uit vrouwen te bestaan, en verder voor een vijfde uit jongeren. Het oordeel van het partijbestuur is bindend.¹⁷

evaluatie

De invloed van de leden van SP.a op de aanwijzing van de kandidaten is zeer klein. In het verleden kenden de meeste arrondissementen van de SP 'zuivere' ledenpolls – dat wil zeggen dat de partijleden geen ontwerplijst kregen voorgelegd, maar zelf een rangorde konden aanbrengen in de kandidaten.¹⁸ De arrondissementele polls komen niet meer voor; bij de Kamerverkiezingen van 1985 werden er in de zeventien mogelijke gevallen slechts twee gehouden.¹⁹ Van het uitoefenen van reële invloed door de leden is tegenwoordig geen sprake meer; slechts op indirecte wijze (via de afdelingsafgevaardigden op de provinciale congressen) kunnen zij hun mening kenbaar maken. Hoewel de selectieprocedure decentraal verloopt – dat wil zeggen zich vooral op provinciaal niveau afspeelt – heeft het partijbestuur substantiële mogelijkheden om de uitkomsten te beïnvloeden: in de beginfase, als het in contact staat met het provinciale lijstvormingscomité; en in de eindfase, wanneer het zich buigt over de door de provinciale congressen vastgestelde lijstvolgorde. In theorie kan het partijbestuur dan nog wijzigingen aanbrengen, maar in de praktijk komt dat weinig voor vanwege het coördinerende vooroverleg dat dan al heeft plaatsgevonden.²⁰

De SP.a telde in 2003 61.637 leden. Volgens een schatting van het partijbureau waren hiervan zo'n 1.500 betrokken bij de kandidaatstelling voor de Kamerverkiezingen (2,4%).²¹

8.3.3. Spirit

Partner van de SP.a bij de Kamerverkiezingen van 2003 was nieuwkomer Spirit, in 2001 voortgekomen uit de Volksunie. De sociaal-democraten en sociaal-liberalen vormden één kandidatenlijst; vandaar dat deze partij onmiddellijk na SP.a aan bod

¹⁶ *Ibidem.*

¹⁷ Volgens artikel 49 van de statuten wordt er wanneer de provinciale federatie een afwijzend advies van het partijbestuur niet wil volgen, een uit twaalf leden bestaande arbitragecommissie ingesteld, waarvan de provinciale federatie en het partijbestuur elk de helft van de leden aanwijzen. Deze commissie beslist bij gewone meerderheid; in het geval de stemmen staken, beslist het provinciaal bestuur. D'Havé stelt echter nadrukkelijk dat het oordeel van het partijbestuur bindend is; e-mail 27 mei 2004.

¹⁸ De Winter, 'De selectie van parlements-kandidaten', 70.

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ Telefonische mededeling D'Havé, 17 juni 2004.

²¹ E-mail D'Havé, 27 mei 2004.

komt. Het kandidaatstellingsproces van Spirit is gereguleerd in een nota, getiteld *Procedure lijstvorming federale verkiezingen 2003* (zie bijlage 8.3).

kandidaatstellingsprocedure

Een half jaar voor de vermoedelijke verkiezingsdatum wordt het ‘Nationaal Kiescollege’ bijeengeroepen, dat is samengesteld uit alle stemgerechtigde leden van het partijbestuur en de provinciale coördinatoren, en dat onder voorzitterschap van de partijvoorzitter staat. Het dagelijks bestuur (bestaande uit de partijvoorzitter, beide ondervoorzitters, secretaris en penningmeester) stelt op basis van de aangemelde kandidaturen een ontwerplijst op, die aan het Nationaal Kiescollege wordt voorgelegd. Het Kiescollege keurt het ontwerp goed of brengt wijzigingen aan. De (zo nodig aangepaste) ontwerplijsten worden voorgelegd aan het provinciaal bestuur (dat is verkozen door de provinciale algemene ledenvergaderingen), dat uitsluitend advies kan uitbrengen over de ontwerp-kandidatenlijst voor de eigen provincie. Indien na deze consultatie wijzigingen in de ontwerplijst dienen te worden aangebracht, vergadert het Nationaal Kiescollege voor aanvang van de Algemene Raad. Deze Algemene Raad (bestaande uit alle provinciale besturen, het partijbestuur en vijftig rechtstreeks door de leden verkozen raadsleden) keurt de definitieve lijsten goed of brengt desgewenst wijzigingen aan.

evaluatie

De Volksunie, waaruit Spirit is voortgekomen, kende het gebruik van de polls niet. In de Volksunie was de lijstsamenstelling doorgaans “een exclusieve aangelegenheid van de arrondissementale bestuursorganen en het algemeen hoofdbestuur”, waarin geen rol was weggelegd voor het gewone partijlid.²² De sporen van deze werkwijze zijn in Spirit duidelijk zichtbaar: het kandidaatstellingsproces is een samenspel van centrale en regionale organen. Hiervan getuigt ook de samenstelling van het Nationaal Kiescollege, dat in de selectie een doorslaggevende rol vervult. Net als in de SP.a hebben de partijleden weinig mogelijkheden het resultaat te beïnvloeden: de leden van de Algemene Raad die in laatste instantie de lijsten moet goedkeuren, zijn slechts voor een deel rechtstreeks door de leden verkozen. De opzet van het sociaal-liberale, ‘integraal-democratische’ Spirit om – in de woorden van de algemeen secretaris – “de eindbeslissing op een zo ‘laag mogelijk’ niveau te laten nemen”, lijkt dan ook niet geheel geslaagd.²³

8.3.4. Christen-Democratisch & Vlaams

De enige Vlaamse partij die formeel nog een doorslaggevende plaats in het selectieproces heeft ingeruimd voor de polls, is de CD&V. De kandidaatstellingsprocedure van de christen-democraten is vastgelegd in het *Poll-reglement voor de parlementsverkiezingen van 2003* en in de artikelen 91-93 van de statuten (zie bijlage 8.4).

kandidaatstellingsprocedure

²² De Winter, ‘Twintig jaar polls’, 565; De Winter, ‘Belgium’, 36-37; zie ook Buchs, *op.cit.*, 21-22.

²³ E-mail P. Van Hoof, algemeen secretaris Spirit, 18 mei 2004.

Partijleden worden opgeroepen zich kandidaat te stellen of worden voorgedragen door groepen leden of afdelingen. Het Politiek Bestuur (het dagelijks bestuur van de CD&V dat onder anderen bestaat uit de partijvoorzitter, de voorzitters van de Kamer- en Senaatsfractie en van de arrondissementen) brengt advies uit aan het provinciaal partijbureau, dat vervolgens een ontwerp-kandidatenlijst opstelt. Samen met het advies van het Politiek Bestuur wordt deze ontwerplijst ter goedkeuring voorgelegd aan het provinciaal partijbestuur (overwegend bestaande uit vertegenwoordigers en functionarissen van de arrondissementale partijbesturen uit een provincie alsmede de provincieraadsleden), dat dit ontwerp met een tweederde meerderheid dient goed te keuren. Daarna dient de Algemene Vergadering (hoofdzakelijk bestaande uit leden van het dagelijks bestuur en vertegenwoordigers van de provincies en arrondissementen) eveneens de ontwerplijsten te aanvaarden. Daarbij is de Algemene Vergadering gerechtigd modellijsten met een tweederde meerderheid te wijzigen. Vervolgens wordt de modellijst (samen met de alfabetische lijst van alle voorgedragen kandidaten) provincie- of arrondissementsgewijs aan de leden in een poll voorgelegd. De leden kunnen aangeven dat zij akkoord gaan met de voorgestelde kandidatenlijst. Wanneer zij die afwijzen, kunnen zij hun stem uitbrengen op de alfabetische lijst (door de namen van deze kandidaten te rangschikken). Wanneer meer dan de helft van het aantal geldige stemmen is uitgebracht op de ontwerplijst, is die aangenomen. Wanneer dat niet het geval is, worden de kandidaten van de alfabetische lijst gerangschikt op basis van de uitgebrachte stemmen.

evaluatie

De eerste fase van de kandidaatstelling van de CD&V speelt zich op provinciaal niveau af als het provinciaal bestuur de ontwerplijst opstelt. De partijleiding is hierbij echter wel van meet af aan betrokken, gezien het advies dat zij uitbrengt. De Algemene Vergadering, die de provinciale ontwerplijsten dient goed te keuren, bestaat vooral uit het (regionale) middenkader. Zo wordt de ontwerplijst vastgesteld zonder dat de gewone partijleden eraan te pas komen: zij komen pas in de slotfase van het selectieproces aan bod. In de poll hebben de leden de mogelijkheid de ontwerplijst te aanvaarden of te verwerpen (en te vervangen door een alternatieve lijstvolgorde).

In de praktijk blijkt afwijzing van de ontwerp-kandidatenlijst niet vaak voor te komen, aldus De Winter in 1986 (toen de hierboven beschreven selectieprocedure al gold). Hij meent dat het stelsel zodanig is ontworpen dat het wijzigen van een ontwerplijst 'bijzonder moeilijk' is. Bij de Kamerverkiezingen van 1985 – toen de CVP voor het eerst sinds twintig jaar weer op grote schaal gebruik maakte van de polls – kwam dat in ieder geval niet voor. "De poll met modellijst is slechts een rituele bevestiging door de partijbasis van elders genomen beslissingen", zo concludeert De Winter.²⁴ Wellicht dat dit gegeven de opkomst beïnvloedt: in 1985 nam gemiddeld 25% van de leden deel aan de in de arrondissementen gehouden polls (tegen 51% in 1958). In 2003 was dit gedaald tot ongeveer 1% (zo'n 800 van de circa 80.000 leden).²⁵

8.3.5 Vlaams Blok

Het Vlaams Blok stamt evenals Spirit (zie hierboven) en N-VA (zie hieronder) af van de Volksunie, zij het dat de afsplitsing zich veel eerder voltrok. De statuten van het

²⁴ De Winter, 'De selectie van parlements-kandidaten', 69.

²⁵ E-mail W. Beke, algemeen ondervoorzitter CD&V, 11 juni 2004.

Blok worden momenteel herzien, waardoor deze partij niet bij machte (of bereid) was de schriftelijke versie van de kandidaatstellingsprocedure op te sturen. Wel werd een uitgebreide toelichting gegeven door het partijbureau.²⁶

kandidaatstellingsprocedure

Ieder lid van het Vlaams Blok kan zich kandidaat stellen. Deze kandidaturen worden goedgekeurd door het arrondissementele bestuur en de arrondissementele raad (die bestaat uit vertegenwoordigers van de lokale afdelingen en het arrondissementele bestuur). De lijsten worden vervolgens voorgelegd aan een zogeheten provinciale werkgroep, waarin alle arrondissementen van één provincie vertegenwoordigd zijn. Daar wordt uiteindelijk de lijst samengesteld, die daarna voor goedkeuring weer teruggaat naar de arrondissementen. Tot slot dient de partijraad (het statutair hoogste, zo'n tachtig leden tellende partijorgaan dat overwegend bestaat uit de partijbestuursleden, de parlementsleden, de vertegenwoordigers van de arrondissementen en van de provincieraadsfracties) zijn goedkeuring aan de lijsten te geven.

evaluatie

Het selectieproces bij het Vlaams Blok voltrekt zich op het arrondissementele en provinciale niveau. De partijleden kunnen hierop weinig directe invloed uitoefenen, ook al omdat zij niet direct vertegenwoordigd zijn in de partijraad.

8.3.6 Nieuw-Vlaamse Alliantie

De N-VA is de tweede partij die recentelijk uit de Volksunie is voortgekomen. De kandidaatstellingsprocedure is vastgelegd in de *Statuten van de Nieuw-Vlaamse Alliantie* (zie bijlage 8.5).

kandidaatstellingsprocedure

De ontwerp kandidatenlijsten worden opgemaakt door het arrondissementeel kiescollege (de partijorganisatie van de NV-A telt vijftien arrondissementen, die zijn verdeeld over de vijf Vlaamse provincies en Brussel). Dit college wordt gevormd door zowel de stemgerechtigde als de adviserende leden van het arrondissementsbestuur. De ontwerplijsten worden vervolgens ter goedkeuring voorgelegd aan de arrondissementsraad en daarna aan het partijbestuur gezonden. De 120 à 130 leden tellende partijraad (bestaande uit onder meer de voorzitters, secretarissen en afgevaardigden van de vijftien arrondissementen, de fractieleden in de provincieraden, parlementariërs, (eventuele) bewindspersonen en de leden van het partijbestuur) bekrachtigt de lijsten met gewone meerderheid. Bij niet-bekrachtiging neemt de partijraad op initiatief van het partijbestuur een andere lijst aan.

evaluatie

Evenals Spirit verloochent de N-VA haar afkomst niet: het selectieproces in de Vlaams-nationalistische opvolger van de Volksunie wordt beheerst door provinciale

²⁶ E-mail W. Wienen, persverantwoordelijke van het Vlaams Blok, 27 april 2004.

en (in iets mindere mate) nationale organen. In formele zin is de kandidaatstelling binnen N-VA iets meer dan in Spirit gedecentraliseerd: op arrondissementsniveau worden de ontwerp kandidatenlijsten opgesteld. In deze fase is er echter al wel sprake van informeel overleg met het partijbureau om tot een zekere coördinatie te komen.²⁷ Uiteindelijk stelt de partijraad – overwegend bestaande uit het regionale middenkader (de arrondissementsbestuurders en provinciale volksvertegenwoordigers) en de partijtop (partijbestuursleden) – de lijst vast. De partijleden komen er in de N-VA nog minder aan te pas dan in Spirit (waar zij althans nog enige invloed op de samenstelling van de Algemene Vergadering kunnen uitoefenen). Het (tweejaarlijkse) ledencongres (waarop alle partijleden stemgerechtigd zijn) van de N-VA speelt namelijk in de selectieprocedure geen rol. Om deze reden ligt hoogstwaarschijnlijk het aantal partijleden dat betrokken is bij de kandidaatstelling behoorlijk laag: zo'n 500 van de in totaal 11.500 partijleden – ongeveer 4,3%.²⁸

8.4 Slot

In het algemeen verloopt de kandidaatstelling binnen de Belgische partijen formeel gezien betrekkelijk gedecentraliseerd, hetgeen vanzelfsprekend sterk samenhangt met de structuur van het Belgische kiesstelsel. De partijen dienen voor de provincies (en in het verleden voor de arrondissementen) kandidatenlijsten op te stellen. Het ligt dan voor de hand dat de ontwerp kandidatenlijst veelal wordt opgesteld op het niveau van de provincie (SP.a en CD&V) of van het arrondissement (N-VA en Vlaams Blok). In Spirit is de ontwerp kandidatenlijst de taak van een gemengd provinciaal-nationale commissie; in de VLD van het partijbestuur. In deze twee min of meer liberale partijen kan de partijleiding van meet af aan haar mening laten gelden.

In de vier eerstgenoemde gevallen waarbij de nationale partijorganen niet het initiatief nemen, zijn er voor de partijtop in de beginfase van het selectieproces formeel of informeel eveneens mogelijkheden om zich met de kandidaatstelling in te laten. Gezien het belang van electoraal attractieve lijsten en een evenwichtig samengestelde parlamentsfractie, zal de partijleiding zo nodig zeker haar voorkeuren kenbaar maken – alhoewel het volgens De Winter zelden tot regelrechte interventies van de landelijke organen of tot *parachutages* is gekomen.²⁹ Uit deze wisselwerking van regionale en centrale invloeden resulteert uiteindelijk een kandidatenlijst die in laatste instantie wordt vastgesteld op provinciaal niveau (SP.a), door een nationaal partijorgaan (Spirit, N-VA, Vlaams Blok) of door de leden (CD&V, VLD).

De christen-democratische polls en de liberale voorverkiezingen mogen democratisch ogen, van de adviezen die de leden worden voorgelegd gaat wel een sturende werking uit. “Het gebruik van de modellijst heeft tot gevolg dat de beslissing over de samenstelling van de kieslijst zich gedeeltelijk van de deelnemers aan de poll naar het orgaan, dat de lijst opstelt, verplaatst, omdat de voorgestelde volgorde in de praktijk bijzonder moeilijk gewijzigd kan worden,” aldus De Winter.³⁰ Zijn collega Wauters constateert: “de modellijst wordt meestal louter bekrachtigd door de leden”.³¹ Het algemene oordeel van Deschouwer over de kandidaatstelling in België luidde (in 1994):

²⁷ Telefonische informatie L. De Handschutter, verantwoordelijk voor Mandatarissenwerking op het partijbureau van N-VA, 12 mei 2004.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ De Winter, ‘Belgium’, 25, 44. Hij deed deze constatering in 1988.

³⁰ De Winter, ‘Twintig jaar polls’, 565.

³¹ Wauters, ‘Leden en hun inspraak binnen politieke partijen’, 48-50.

“Today it is the central party executive, or eventually the leadership at the constituency level, which really decides... although changes might be made, it is the leadership which has the final word”.³²

³² Deschouwer, *op.cit.*, 96.

9. NEDERLAND

9.1 Kiesstelsel

Zoals in het voorwoord reeds is vermeld, kent Nederland sinds 1918 het stelsel van evenredige vertegenwoordiging. Na de afschaffing van het districtenstelsel werd het hele land feitelijk één groot kiesdistrict. De achttien kieskringen waarin Nederland destijds werd verdeeld (sinds Flevoland in 1986 een provincie werd zijn het er negentien) hebben uitsluitend in electoraal-administratief opzicht betekenis. De kiesdrempel is bijzonder laag: wanneer een partij de kiesdeler haalt (dat wil zeggen het quotiënt van het aantal geldig uitgebrachte stemmen gedeeld door de honderdvijftig kamerzetels), neemt zij zitting in de Tweede Kamer.

9.2 Partijstelsel

Het Nederlandse partijstelsel was ten tijde van de verzuiling zeer stabiel. De politieke partijen waren ingebed in het protestantse, katholieke, sociaal-democratische en in veel mindere mate het liberale netwerk van geestverwante organisaties en instellingen. Zij konden rekenen op een trouwe electorale achterban. In de jaren zestig begonnen de zuilen echter grote scheuren te vertonen. Stemgedrag werd in afnemende mate bepaald door religie of sociale achtergronden, waardoor de electorale wisselvalligheid toenam. Rond 1970 en aan het begin van de jaren negentig deden zich grote verschuivingen in de uitslagen van de Tweede-Kamerverkiezingen voor. Gevestigde partijen verloren terrein, dat werd ingenomen door nieuwkomers.

De Kamerverkiezingen van 2002 en 2003 getuigden opnieuw van grote electorale instabiliteit. De LPF kwam in 2002 uit het niets met 26 zetels in de Kamer, terwijl de PvdA zwaar verloor. Bij de volgende verkiezingen in 2003 waren de rollen min of meer omgedraaid (zie tabel 9.1). De VVD, die in 2002 sterk achteruit was gegaan, herstelde zich licht; de teruggang van D66 hield daarentegen aan. Het CDA bleef in al het electorale gewoel stabiel. Van de kleinere partijen deed de SP het goed: zij hield haar winst van het jaar daarvoor in 2003 vast. GroenLinks moest in beide verkiezingen enigszins inleveren, evenals de ChristenUnie en de SGP. In 2003 viel al weer het doek voor Leefbaar Nederland, dat bij de voorafgaande verkiezingen debuteerde.

9.3 Kandidaatstelling

In Nederland is geleidelijk aan de bemoeienis van de wetgever met de politieke partijen toegenomen. Vanaf het begin van de jaren zeventig kregen de partijen voor het eerst met regelgeving te maken als gevolg van de toegekende overheidssubsidies aan hun nevenorganisaties. Bij de wijziging van de Kieswet in 1989 werd de bepaling opgenomen dat het verzoek tot registratie van een partijnaam slechts kan geschieden door “een politieke groepering die een vereniging is met volledige rechtsbevoegdheid”. Door deze eis werd de partijorganisatie onderworpen aan de bepalingen van het in het Burgerlijk Wetboek vastgelegde verenigingsrecht, die een minimum aan interne democratie binnen verenigingen beogen. Vanwege deze indirecte, geleidelijke bemoeienis spreekt de politicoloog Koole van de ‘sluipende codificatie’ van politieke partijen, waardoor zij “steeds meer onderworpen zijn geraakt aan regelgeving van

overheidswege”.¹ Een nieuwe fase in dit proces was de invoering van de Wet Subsidiering politieke partijen in 1999.

Met de wijze waarop de partijen hun kandidaten voor vertegenwoordigende lichamen selecteren, heeft de overheid zich echter nooit ingelaten. Uiteraard wordt een aantal formele aspecten van deze kandidaatstellingsprocedure gereguleerd door de kieswet (zoals bijvoorbeeld het tijdstip waarop de kandidatenlijsten moeten worden ingeleverd), maar dat neemt niet weg dat de partijen een grote mate van vrijheid hebben om deze procedure naar eigen goeddunken in te richten. In dit hoofdstuk worden de kandidaatstellingsprocedures beschreven van de Nederlandse partijen, in volgorde van de grootte van hun zeteltal.²

Tabel 9.1. Zetelverdeling in de Tweede Kamer, 2003

	%	zetels
CDA	28,6	44
PvdA	27,3	42
VVD	17,9	28
SP	6,3	9
LPF	5,7	8
GroenLinks	5,1	8
D66	4,1	6
ChristenUnie	2,1	3
SGP	1,6	2
overige	1,3	0
totaal	100,0	150

Bron:

statline.cbs.nl/StatWeb/Table.asp?STB=G1&LA=nl&DM=SLNL&PA=70148ned&D1=a&D2=a&HDR=T, 28 mei 2004.

9.3.1 Christen-Democratisch Appèl

Na de afschaffing van het 'fusieprotocol' in 1984 is de kandidaatstellingswijze die het CDA hanteert lange tijd ongewijzigd gebleven. Sinds het midden van de jaren negentig gold de volgende procedure (zie bijlage 9.1.1).

kandidaatstellingsprocedure

De leiding van de werkzaamheden betreffende de aanwijzing van de kandidaten ligt bij het partijbestuur. De gemeentelijke afdelingen kunnen elk maximaal vijf partijleden als kandidaat voordragen, die bij voldoende steun samen met de zittende Tweede-Kamerleden en (eventuele) bewindspersonen alfabetisch worden geordend op de zo-

¹ Zie R. Koole, *De opkomst van de moderne kaderpartij. Veranderende partijorganisatie in Nederland 1960-1990*, Utrecht, 1992, 222-232; 231.

² Naar aanleiding van de tegenvallende verkiezingsresultaten van mei 2002 hebben ChristenUnie, D66, PvdA en VVD hun kandidaatstellingsprocedure herzien. Omdat de ChristenUnie en de VVD die aanpassing nog niet voltooid hebben, wordt hier in eerste instantie uitgegaan van de procedures van vóór mei 2002. De LPF beschikte bij het ter perse gaan van dit rapport nog niet over een kandidaatstellingsreglement.

geheten groslijst. Verder staan de partijleden die naar een kandidatuur hebben gesolliciteerd hierop vermeld. Een door het partijbestuur ingestelde vertrouwenscommissie brengt advies uit over de geschiktheid van de voorgedragen kandidaten en over de sollicitanten. Het partijbestuur – waarin onder meer de voorzitters van de provinciale afdelingen zitting hebben – stelt vervolgens mede op basis van dit advies een eerste versie van de advieslijst op. Na de provinciale voorzitters de mogelijkheid van rug-spraak met hun achterban te hebben geboden, wordt de lijst vervolgens besproken in het met extra vertegenwoordigers van de regio's (voorheen 'kamerkieskringen', nu 'provinciale afdelingen') 'versterkt' partijbestuur. Na raadpleging van de fractievoorzitter stelt dit versterkt partijbestuur de genummerde advieslijst vast. De zwaarte van de stemmen van de provinciale voorzitters wordt bepaald door het ledental van de provinciale afdelingen.³ Hierna stemmen de gemeentelijke afdelingen over de door hen gewenste volgorde van de kandidatenlijst, waaraan zij desgewenst nog namen van de groslijst kunnen toevoegen. Het partijsecretariaat telt de stemmen, waarvan het gewicht wordt bepaald door het ledental van de afdelingen. De aldus verkregen volgorde is definitief, zij het dat die door het partijcongres formeel dient te worden bekrachtigd. In 'zeer bijzondere omstandigheden' kan de partijraad (bestaande uit vertegenwoordigers van de provinciale afdelingen) – uitsluitend op voorstel van het partijbestuur – een voorstel bij het congres indienen om van de door de afdelingen bepaalde volgorde af te wijken. Het congres dient in dit geval met tweederde van de stemmen akkoord te gaan.

Voor de aanwijzing van de lijsttrekker geldt een speciale procedure. Op voorstel van het 'versterkt' partijbestuur stelt de partijraad de voordracht vast voor de verkiezing van de kandidaat-lijsttrekker door het congres. Minstens tien gemeentelijke afdelingen kunnen een tegenkandidaat voordragen; het congres kiest uiteindelijk de lijsttrekker.

evaluatie

In formele zin is de kandidaatstellingsprocedure van het CDA in belangrijke mate gedecentraliseerd. De in gemeentelijke afdelingen georganiseerde leden hebben (mede) het recht om kandidaten voor te dragen, en zij bepalen ook uiteindelijk de definitieve volgorde van de kandidatenlijst.⁴ Tegelijk heeft het (al dan niet 'versterkte') partijbestuur een belangrijke vinger in de pap; dit orgaan stelt immers de ontwerp-kandidatenlijst op. Gezien het lidmaatschap van de provinciale partijvoorzitters van het partijbestuur zal in het ontwerp in ieder geval een evenwichtige regionale spreiding van de kandidaten zijn nagestreefd.

Het partijbestuursvoorstel heeft een grote 'sturende kracht', zo meende Koole aan het begin van de jaren negentig. Ook bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 2002 en 2003 was dit het geval: slechts in beperkte mate hebben de afdelingen toen de volgorde op de ontwerp-lijst gewijzigd. In 2002 stegen drie kandidaten één plaats op de lijst, twee kandidaten twee plaatsen, en één kandidaat ging vijf plaatsen naar boven. Als gevolg daarvan zakte een aantal andere kandidaten op de lijst, die toen 56 of 57 kandidaten bevatte (afhankelijk van de kieskring; het CDA had toen regionaal verschillende staartlijsten). Bij de Kamerverkiezingen van 2003 stegen vijf kandidaten één plaats op de lijst en één kandidaat schoof drie plaatsen naar boven op. Als gevolg van

³ *Huishoudelijk reglement CDA*, z.pl., z.j. [1997], artikel 41.13.

⁴ Gezien het grote aantal afdelingen is de kans echter klein dat op zichzelf staand afwijkend stemgedrag resulteert in veranderingen in de lijstvolgorde (de effecten van voorgestelde wijzigingen zullen in de praktijk nogal eens tegen elkaar wegvallen).

deze wijzigingen zakte een aantal andere kandidaten op de lijst; het CDA nam toen in alle kieskringen met dezelfde 75 kandidaten aan de verkiezingen deel.⁵ Koole typeerde de christen-democratische selectieprocedure destijds als volgt: “het individuele CDA-lid werd in de gelegenheid gesteld rechtstreeks en beslissend te participeren in het kandidaatstellingsproces. Het partijbestuur behield het overzicht.”⁶ Formeel mag dit zo zijn, in de praktijk lijkt de positie van het partijlid zwakker en die van het partijbestuur sterker dan de reglementen aangeven.

recente aanpassingen kandidaatstellingsprocedure

Het CDA heeft de afgelopen jaren zijn partijstructuur ingrijpend hervormd. Deze vernieuwing was het gevolg van het electorale echec bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 1994. De partij verloor toen maar liefst twintig zetels en belandde vervolgens voor het eerst in haar bestaan in de oppositie. In het daaropvolgende debat binnen het CDA werd niet zonder succes gepleit voor versterking van de interne partijdemocratie.⁷ In de herfst van 2002 werd de partijvoorzitter in een ledenraadpleging aangewezen, waarbij de leden de keus hadden uit twee kandidaten. Een jaar later werd in de statuten vastgelegd dat de partijvoorzitter voortaan in een directe schriftelijke verkiezing door de leden op basis van een meervoudige voordracht gekozen diende te worden.⁸

Tegelijkertijd voerde het CDA het *one person, one vote*-systeem in, waarmee elk partijlid op het partijcongres stemrecht kreeg. Het getrapte systeem met gedelegeerden verdween hiermee overigens niet helemaal, aangezien (zo'n 250) afgevaardigden van de provinciale afdelingen ook stemrecht hebben en de jongeren- en vrouwenorganisatie elk tien afgevaardigden kunnen aanwijzen. Deze vertegenwoordigers dienen echter wel persoonlijk op het congres aanwezig te zijn om deze stem (naast hun individuele stem) uit te brengen; deze is niet overdraagbaar.⁹

In het nieuwe kandidaatstellingsreglement dat is vastgesteld door de partijraad in november 2003, is de procedure voor de aanwijzing van de kandidaten voor de Tweede-Kamerverkiezingen nagenoeg ongewijzigd gebleven (zie bijlage 9.1.2). Alleen de verkiezing van de lijsttrekker is op één onderdeel ingrijpend veranderd. Om de partijleden meer keus te geven, werd de nadrukkelijke bepaling opgenomen dat bij de aanwijzing van de lijstaanvoerder “wordt gestreefd naar een meervoudige voordracht”. Naast (minimaal tien) gemeentelijke afdelingen kunnen nu ook (minstens drie) provinciale afdelingen of (minstens) één procent van de leden tegenkandidaten voordragen. De op het partijcongres aanwezige leden kiezen vervolgens de lijsttrekker.

9.3.2. Partij van de Arbeid

Aanvankelijk kende de PvdA een kandidaatstellingsprocedure waarin de individuele leden in een referendum de definitieve volgorde van de kandidaten op de lijst vaststel-

⁵ E-mail M. Kip, medewerkster juridische zaken partijbureau CDA, 3 juni 2004.

⁶ Koole, *op.cit.*, 291.

⁷ Zie G. Voerman, ‘Christelijk en democratisch. De partijcultuur van het CDA’, in: J.L. Kleuters en Mechthild Ragg, red., *Christen-democratische posities in Nederland, de Bondsrepubliek Duitsland en Europa*, Nijmegen, 2003, 41-52; 46-48.

⁸ De nieuwe statuten en het nieuwe huishoudelijk reglement zijn door het CDA-congres van 1 november 2003 vastgesteld.

⁹ E-mail en telefonische informatie Kip, 1 december 2003 respectievelijk 25 mei 2004.

den. Omdat de deelname gering was en de uitkomsten ervan zelden tot wijzigingen van het advies van de partijtop leidden, werd het referendum in 1965 afgeschaft. In de jaren zeventig en tachtig namen de regio's ('gewesten') in het selectieproces een doorslaggevende positie in. Het regionale bestuur stelde een ontwerp-kandidatenlijst op, die door de regionale vergadering werd vastgesteld. In deze procedure was de invloed van het partijbestuur gering, met als gevolg dat de samenstelling van de Tweede-Kamerfractie lastig te coördineren viel. In 1992 werd de invloed van de regio's teruggedrongen: voortaan diende het partijbestuur aan het congres een ontwerp-kandidatenlijst voor te leggen.¹⁰ Hieronder volgt de weergave van de selectieprocedure vanaf 1992 (zie bijlage 9.2.1).

kandidaatstellingsprocedure

Aan het begin van de kandidaatstellingsprocedure voor de Tweede-Kamerverkiezingen stelt het partijbestuur zo mogelijk na overleg met de Tweede-Kamerfractie het advies op over de meest gewenste samenstelling van de fractie (zoals de na te streven gelijke vertegenwoordiging van mannen en vrouwen). Ook benoemt het partijbestuur de leden voor een adviescommissie, waarin tevens de partijvoorzitter met adviserende stem zitting heeft (de partijvoorzitter neemt gewoonlijk pas in de slotfase aan de beraadslagingen deel). Deze commissie kan leden benaderen met de vraag of zij zich kandidaat willen stellen. Daarnaast vraagt het partijbestuur aan zittende parlementsleden (en eventuele bewindspersonen) of zij voor een kandidatuur in aanmerking willen komen. Verder kunnen leden van de PvdA andere partijleden als kandidaat voordragen.

De adviescommissie stelt aan de hand van vooraf door het partijbestuur geformuleerde criteria een gemotiveerde advies-ontwerpkandidatenlijst voor de Tweede-Kamerverkiezingen op. Het partijbestuur stelt vervolgens de ontwerpkandidatenlijst vast. Deze wordt dan samen met de alfabetische lijst van niet-geplaatsten aan het congres (bestaande uit afgevaardigden van de afdelingen en de leden van het partijbestuur) voorgelegd, dat vervolgens de definitieve volgorde vaststelt.

evaluatie

In de kandidaatstellingsprocedure van de PvdA komen de partijleden er tamelijk bekaaid van af. Zij hebben geen mogelijkheden op directe wijze invloed uit te oefenen. Het partijbestuur neemt – met de adviescommissie – formeel een centrale plaats in binnen het sociaal-democratische selectieproces. Het bestuur stelt het profiel van de fractie op, het benoemt de adviescommissie (die in andere partijen vaak door het congres wordt aangewezen), en het stelt de ontwerpkandidatenlijst vast. Overigens is de adviescommissie veel invloedrijker dan uit de statuten blijkt, zo meent PvdA-voorzitter Koole. Van haar advies wijkt het partijbestuur doorgaans slechts in geringe mate af (hooguit twee kandidaten per verkiezing), en ook het partijcongres volgt het (door het partijbestuur vastgestelde) advies nagenoeg (bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 1998 en 2003 week het congres in geen enkel geval af van de voordracht;

¹⁰ Koole, *op.cit.*, 295-298; P. Lucardie, I. Noomen en G. Voerman, 'Kroniek 1992. Overzicht van de partijpolitieke gebeurtenissen van het jaar 1992', in: *Jaarboek 1992 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen, 1993, 13-52; 38-39.

in 2002 slechts één keer). De invloed van het partijbestuur op de kandidaatstelling is derhalve feitelijk minder groot dan vaak wordt gedacht.¹¹

Op het partijcongres dat de definitieve volgorde vaststelt, hebben uitsluitend de afdelingsafgevaardigden stemrecht en niet de leden – zij kunnen slechts in de afdelingsvergadering de congresafgevaardigden instrueren. “De gewone partijleden hebben geen rechtstreekse stem gekregen in het kandidaatstellingsproces voor de Tweede Kamer”, zo concludeerde de politicoloog Koole in 1992.¹² Wat betreft de aanwijzing van de lijsttrekker is daarin anderhalf jaar geleden evenwel verandering gekomen.

recente aanpassingen kandidaatstellingsprocedure

Na de zware nederlaag van de PvdA bij de Tweede-Kamerverkiezingen in mei 2002 wilde het partijbestuur de leden meer invloed toekennen bij de opvolging van partijleider Melkert (die als gevolg van het electorale debacle het veld ruimde). Volgens de statuten van 1992 (artikel 29) had het partijbestuur de mogelijkheid om een ledenraadpleging te houden. Op basis van dit artikel besloot het PvdA-bestuur de leden in een referendum in het najaar de nieuwe voorzitter van de Tweede-Kamerfractie (en daarmee een nieuwe partijleider) te laten kiezen uit de 23 Tweede-Kamerleden. Zij zouden hem of haar moeten aanwijzen met een absolute meerderheid en met een opkomst van tenminste 15% van het totale ledental. Na de val van het eerste kabinet-Balkenende werd de inzet van de ledenraadpleging niet meer de aanwijzing van de nieuwe fractievoorzitter, maar van de nieuwe lijsttrekker. In de herfst van 2002 werd Bos gekozen met een meerderheid van ruim 60% van de stemmen. Bijna 32.000 van de krap 60.000 leden (54%) hadden hun stem uitgebracht. Op 16 november bevestigde het partijcongres (bij acclamatie) de keuze van de leden.¹³

In december 2003 wijzigde het partijcongres de kandidaatstellingsprocedure met betrekking tot de aanwijzing van de lijsttrekker (zie bijlage 9.2.2). Voortaan zouden als regel de partijleden de lijsttrekker voor de verkiezingen van onder meer de Tweede Kamer in een ledenreferendum kiezen – wanneer zich althans minstens twee personen kandidaat hadden gesteld (hiermee werd in feite de ontstane praktijk statutair vastgelegd). Het partijcongres kan formeel met een tweederde meerderheid van de uitslag van de ledenraadpleging afwijken, maar het is moeilijk denkbaar dat het dat anders dan op procedurele gronden zal doen.¹⁴

Voor de aanwijzing van de kandidaten vanaf plaats twee veranderde er niets en gold dezelfde procedure als hierboven beschreven. De ontwerp-kandidatenlijst wordt vastgesteld door het partijcongres, dat – anders dan bij het CDA en de VVD, waar onder zekere voorwaarden alle partijleden stemrecht hebben – onveranderd bestaat uit afgevaardigden van de partijafdelingen. Het congres van december 2003 besloot evenwel tot het instellen van een commissie die voorstellen moet doen tot meer rechtstreekse invloed op het proces van kandidaatstelling en tot een gegarandeerde regionale

¹¹ E-mail R. Koole, partijvoorzitter PvdA, 14 juni 2004 (met dank aan M. Gunderman, medewerkster partijbureau PvdA).

¹² Koole, *op.cit.*, 299.

¹³ Soortgelijke ledenraadplegingen werden sindsdien ook gehouden voor het lijsttrekkerschap voor de verkiezingen voor de Eerste Kamer, het Europees Parlement en de Provinciale Staten. Een ledenraadpleging was tevens voorzien voor het partijvoorzitterschap, maar werd vanwege gebrek aan tegenkandidaten tegen de zittende voorzitter Koole niet gehouden.

¹⁴ E-mail Koole, 14 juni 2004.

spreiding. Eventuele voorstellen van die commissie komen aan de orde op het partijcongres in december 2004.

9.3.3 Volkspartij voor Vrijheid en Democratie

De kandidaatstellingsprocedure van de VVD vertoonde tot voor kort veel overeenstemming met die van de PvdA, zowel inhoudelijk als in de ontwikkeling die zij doormaakte. Net als bij de sociaal-democraten hadden in de jaren zeventig en tachtig de regio's ('kamercentrales') een sterke greep op de selectie, hetgeen ten koste ging van de invloed van de partijleiding. De door de regio's gedomineerde 'verkiezingsraad' bepaalde de lijstvolgorde. In 1990 werden de rollen van de centrale en regionale partijorganen omgedraaid en verwierf het hoofdbestuur zich een dominante positie. Voortaan werd de definitieve kandidatenlijst vastgesteld door de afdelingsafgevaardigden op de algemene vergadering.¹⁵ In 2000 zag deze selectieprocedure er als volgt uit (zie bijlage 9.3.1).

kandidaatstellingsprocedure

Bij het hoofdbestuur – dat verantwoordelijk is voor het uitvoeren van de kandidaatstellingsprocedure – kunnen partijafdelingen kandidaten voordragen (het bestuur kan dat ook zelf doen). Aan de zittende kamerleden en (eventuele) bewindspersonen wordt gevraagd of zij bereid zijn een voorlopige kandidatuur in overweging te nemen. Het hoofdbestuur benoemt de leden van een adviescommissie, die aan hem een gemotiveerd oordeel uitbrengt over de voorlopige kandidaten – na overigens ook het advies te hebben ingewonnen van de voorzitter van de Tweede-Kamerfractie.

Het hoofdbestuur stelt een alfabetische lijst van de kandidaten op (groslijst) en een concept-ontwerpkandidatenlijst, en bespreekt deze met de voorzitters van de kamercentrales (hun invloed is overigens relatief beperkt). Het hoofdbestuur stelt vervolgens de ontwerpkandidatenlijst op, die het naar de afdelingen stuurt. De ledenvergaderingen van de afdelingen kunnen wijzigingsvoorstellen inzake de volgorde van de kandidatenlijst indienen. Op de algemene vergadering bestaande uit afdelingsafgevaardigden wordt vervolgens de definitieve volgorde vastgesteld.

evaluatie

Het commentaar dat bij de kandidaatstellingsprocedure van de PvdA is vermeld, kan hier bijna letterlijk worden herhaald. In de VVD zijn de partijleden evenmin in de gelegenheid om op directe wijze invloed uit te oefenen. Het hoofdbestuur domineert bij de liberalen het selectieproces: het wijst de adviescommissie aan en het stelt de ontwerpkandidatenlijst op. De uit afdelingsafgevaardigden bestaande algemene vergadering van de VVD stelt de definitieve lijst vast. In het vernieuwingsproces dat na de Tweede-Kamerverkiezingen van mei 2002 in de VVD op gang kwam, kregen de partijleden echter meer zeggenschap.

recente aanpassingen kandidaatstellingsprocedure

¹⁵ Koole, *op.cit.*, 300-303.

Net als in andere verliezende partijen gingen ook in de VVD na de zware electorale nederlaag in mei 2002 stemmen op om te komen tot organisatorische vernieuwing. De leden dienden een grotere invloed te krijgen binnen de partijorganisatie. De partijvernieuwing binnen de VVD voltrok zich in een hoog tempo. Al in de herfst van 2003 werden nieuwe statuten en een nieuw huishoudelijk reglement aangenomen, waarin de zeggenschap van de leden sterk was uitgebreid. In plaats van het getrapte model van afgevaardiging kreeg elk lid op het partijcongres stemrecht.¹⁶ Ook werd besloten dat alle leden voortaan via een schriftelijke of elektronische stemming konden deelnemen aan de verkiezing van de lijsttrekker.¹⁷ De eerste keer dat dit gebeurde was in de nazomer van 2003, toen de ledenaanhang zich in een raadpleging kon uitspreken over de lijsttrekker van de VVD bij de Europese verkiezingen van juni 2004. Begin 2004 werden de leden in de gelegenheid gesteld om hun ‘voorkeursvolgorde’ van de aspirant-kandidaten (vanaf plaats twee) voor de Europese verkiezingen te laten registreren (zie bijlage 9.3.2).

Momenteel worden kandidaatstellingsreglementen door de partij aangepast; naar verwachting zullen de wijzigingen in de herfst van 2004 in behandeling worden genomen. De ervaring die de VVD inmiddels met de verkiezing van de lijsttrekker en de bepaling van de lijstvolgorde door de partijleden heeft opgedaan, is weinig bemoedigend. Aan de raadpleging over de lijsttrekker deed zo’n 17% van de leden mee; 13% van de leden was betrokken bij de vaststelling van de lijstvolgorde.¹⁸

9.3.4 Socialistische Partij

De kandidaatstellingsprocedure van de SP is geregeld in het huishoudelijk reglement van de SP (zie bijlage 9.4).

kandidaatstelling

Elk SP-lid kan zich als kandidaat aanmelden bij de kandidatencommissie, die is ingesteld door de partijraad (die bestaat uit de voorzitters van de afdelingsbesturen en de partijbestuursleden). De kandidatencommissie stelt een ontwerp-kandidatenlijst op, die wordt voorgelegd aan de afdelingen. Afdelingen kunnen na raadpleging van hun leden wijzigingsvoorstellen indienen, evenals minstens 25 individuele partijleden. Een bijzonder congres (dat bestaat uit afgevaardigden van afdelingen en de partijbestuursleden) buigt zich over deze amendementen, waarna het de definitieve kandidatenlijst vaststelt.

evaluatie

In de SP hebben de leden noch het partijbestuur in formeel opzicht directe zeggenschap over de opstelling van de kandidatenlijst. Op indirecte wijze houdt het partijbestuur wel voeling met de kandidatencommissie; in de praktijk fungeert de algemeen

¹⁶ Slechts in bijzondere gevallen (met name bij de besluitvorming over statuten en huishoudelijk reglement) wordt er gestemd in de ‘algemene vergadering van afgevaardigden’; dat wil zeggen dat in dat geval uitsluitend afgevaardigden van afdelingen stemgerechtigd zijn (VVD partijreglementen. *Beginselverklaring, statuten, huishoudelijk reglement*, Meppel, 2004 (tweede druk), artikel 19.6.c).

¹⁷ Het betreft hier een voorlopige voorziening.

¹⁸ E-mail H. Zilverentant, medewerker partijbureau VVD, 16 juni 2004.

secretaris als aanspreekpunt.¹⁹ De (meerderheid van de) leden van een afdeling kunnen via hun congresafgevaardigden hun oordeel kenbaar maken op het bijzonder congres dat zich over de kandidatenlijst vaststelt. Formeel gezien speelt dus vooral het middenkader van de SP een grote rol in het selectieproces.

Volgens een schatting van de partijsecretaris zijn zo'n 2.500 leden in de voorbereidende afdelingsvergaderingen betrokken bij de kandidaatstellingsprocedure. Dit komt neer op bijna 7% van het totale ledental.²⁰

9.3.5 Lijst Pim Fortuyn

kandidaatstelling

De LPF beschikt nog niet over een kandidaatstellingsreglement. Bij de opstelling van de kandidatenlijst ten behoeve van de Tweede-Kamerverkiezingen van 2002 gaf het oordeel van partijleider Pim Fortuyn de doorslag.²¹ Bij de voorbereiding van de Kamerverkiezingen van 2003 kon ieder partijlid zich kandidaat stellen. Daarnaast heeft het partijbestuur een aantal leden gevraagd zich te kandideren. Een selectiecommissie (bestaande uit drie prominente partijleden, aangevuld met een lid van het hoofdbestuur) bracht een eerste schifting aan in de groep kandidaten aan de hand van een door het partijbestuur opgesteld profiel. Na gesprekken te hebben gevoerd met de in haar ogen geschikte kandidaten en in overleg met het partijbestuur stelde de commissie een blokljst op, die werd voorgelegd aan het partijcongres (waarop alle leden stemrecht hebben). De aanwezige leden kregen voor de plaatsen 1 tot en met 10, 11-20, 21-30 enzovoort telkens tien namen voorgelegd, die zij via stemmingen konden ordenen.²² Aan dit voor alle (ongeveer 4.000) leden toegankelijke congres, dat op 7 december 2002 werd gehouden, namen circa 900 leden deel.²³

evaluatie

In de voorlopige kandidaatstellingsprocedure van de LPF spelen het partijbestuur en de leden een belangrijke rol; het middenkader is afwezig. De partijtop kan via de selectiecommissie (enige) invloed uitoefenen op de samenstelling van de advieskandidatenlijst. De leden hebben binnen het door de partijtop bepaalde aanbod de gelegenheid de kandidaten te ordenen. Deze mogelijkheid werd door velen benut: bijna 22% van de leden van de LPF bracht in december 2002 op het partijcongres een stem uit.

9.3.6 GroenLinks

¹⁹ Tijdens de selectieprocedure wordt in het partij- of dagelijks bestuur slechts in formele zin (met name over de voortgang) over de activiteiten van de kandidatencommissie gesproken; er is geen sprake van inhoudelijke bemoeienis – aldus partijsecretaris P. Jansen; e-mail 9 juni 2004.

²⁰ E-mail P. Jansen, 9 juni 2004.

²¹ Zie J. Chorus en M. de Galan, *In de ban van Fortuyn. Reconstructie van een politieke aardschok*, Amsterdam, 2002, 163-170.

²² Telefonische informatie A. de Jong, medewerker partijbureau LPF, 24 mei 2004. Voor het einde van 2004 zal naar verwachting het kandidaatstellingsreglement van de LPF gereed zijn.

²³ Telefonische informatie De Jong, 10 juni 2004.

De huidige selectieprocedure van GroenLinks (die ook bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 2002 en 2003 gold) is weinig gecompliceerd en kent veel invloed toe aan de partijleden (zie bijlage 9.5).

kandidaatstellingsprocedure

Ter voorbereiding van de samenstelling van de kandidatenlijst voor de Tweede Kamer kiest de partijraad (bestaande uit afdelingsafgevaardigden) op voorstel van het partijbestuur een onafhankelijke kandidatencommissie. Afdelingen, (categorale) werkgroepen, minstens vijftien leden gezamenlijk en het partijbestuur kunnen kandidaten bij deze commissie voordragen (die zelf overigens ook kandidaten mag voorstellen). Partijleden kunnen zich ook zelf aanmelden, waarna zij door de commissie als kandidaat dienen te worden aanvaard. De kandidatencommissie legt een gemotiveerde advieslijst voor aan het partijcongres aan de hand van door de partijraad (op voorstel van het partijbestuur) bepaalde criteria. Ook krijgt het congres de beschikking over de lijst van kandidaten die niet zijn voorgedragen op de advieslijst; desgewenst kan het personen van deze lijst op de definitieve kandidatenlijst kiezen. Het partijcongres, dat openstaat voor alle partijleden, stelt de definitieve lijstvolgorde vast. Leden zijn pas stemgerechtigd wanneer zij zich ten minste een maand voor het congres hebben aangemeld bij het partijbureau.

evaluatie

In het verleden kende GroenLinks de mogelijkheid van een lijsttrekkersreferendum. Met het oog op de aanwijzing van de lijsttrekker voor de Tweede-Kamerverkiezingen van 1994 organiseerde de partij een referendum waarin veel leden participeerden: in de eerste ronde 61%, in de tweede ronde 70%. GroenLinks was echter ontevreden over de uitkomsten van het referendum omdat het in electoraal opzicht niet de meest aantrekkelijke uitkomst had opgeleverd, en schafte het instrument af.²⁴ Desalniettemin hebben de GroenLinks-leden toch nog altijd relatief veel invloed op de kandidaatstelling. Mits zij zich tijdig hebben aangemeld (wat een formaliteit is), kunnen alle leden zich immers op het congres uitspreken over de volgorde. Zij hebben daarbij de mogelijkheid om niet-geplaatste kandidaten van de groslijst naar voren te schuiven (zoals gebeurde met Roel van Duijn in 2002). In 2002 en 2003 stelde het partijcongres de kandidatenlijst vast zonder veel aan het ontwerp te veranderen; de (bescheiden)

²⁴ De strijd ging destijds tussen twee lijsttrekkersduo's. Van het ene tweetal maakte de toen al zeer populaire Paul Rosenmöller deel uit. Voor vriend en vijand was hij de gedoodverfde favoriet, maar zijn duo verloor met 49% tegen 51% van het tweetal Ina Brouwer – voormalig leider van de CPN – en Mohammed Rabbae, een Marokkaanse immigrant. Brouwer werd lijsttrekker, maar onder haar leiding verloor GroenLinks in de Tweede-Kamerverkiezingen van 1994 één van haar zes zetels. Brouwer trok zich daarop terug, waarna Rosenmöller alsnog partijleider werd. In het evaluatierapport dat GroenLinks liet opstellen werd geconstateerd dat het lijsttrekkersreferendum faalde “in het verbinden van maximalisering van de interne partijdemocratie (het democratisch kiezen van de lijsttrekker) met vergroting van externe wervingskracht (het aantrekken van zoveel mogelijk kiezers)”. Zie *GroenLinks laat het niet zo! Evaluatierapport Tweede-Kamerverkiezingen*, Amsterdam, 1994, 19; zie verder G. Voerman, ‘De toetsing: partijvernieuwing in Nederland’, in: *Res publica. Tijdschrift voor politieke wetenschappen*, 45 (2004), no. 1, 201-213, 211.

wijzigingen betroffen niet de verkiesbare maar de zogeheten opvolgingsplaatsen. Op deze congressen was zo'n 4% van de leden aanwezig.²⁵

In de selectieprocedure van GroenLinks speelt het partijbestuur een opvallend bescheiden rol. Hoewel de partijvoorzitter ten tijde van het selectieproces door de kandidaatstellingscommissie zo nu en dan wordt geconsulteerd, is de invloed van het partijbestuur op de samenstelling van de advieslijst die aan het congres wordt voorgelegd uitermate klein.²⁶

9.3.7 Democraten '66

Van alle in de Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen heeft D66 (al vanaf haar oprichting in 1966) het meest democratische en open kandidaatstellingssysteem voor de Tweede-Kamerverkiezingen gekend. De zeggenschap ligt hier formeel geheel bij de leden; het partijbestuur staat reglementair gezien afzijdig (zie bijlage 9.6.1).

kandidaatstellingsprocedure

Het partijcongres, waarop alle partijleden spreek- en stemrecht hebben, stelt op voorstel van het landelijk bestuur het profiel vast van de te kiezen lijsttrekker en van de overige kandidaten, waarbij tevens wordt aangegeven over welke deskundigheid de Tweede-Kamerfractie in ieder geval dient te beschikken. Voor het lijsttrekkerschap kan elk lid zich kandideren. Een zogeheten stemadviescommissie, die desgewenst door het congres kan worden ingesteld op voordracht van het landelijk bestuur, spreekt na een onderhoud met de verschillende kandidaten in het licht van het vastgestelde profiel haar voorkeur voor een bepaalde lijsttrekker uit.²⁷ De lijsttrekker wordt gekozen door het congres.

Ook voor een plaats op de kandidatenlijst voor het Kamerlidmaatschap vanaf de tweede positie kan elk partijlid zich aanmelden. De (eventuele) stemadviescommissie beoordeelt ook hier de kandidaten aan de hand van het profiel en stelt vervolgens haar stemadvies vast. De kandidaten kunnen zich tijdens 'presentatievergaderingen' voorstellen aan de partijleden en eventueel zelf campagne voeren. Alle leden krijgen het kandidatenoverzicht en het stemadvies thuisgestuurd en kunnen door het invullen en opsturen van hun stembiljet hun voorkeur kenbaar maken. De volgorde van de kandidaten op de lijst wordt bepaald op basis van het aantal stemmen dat zij hebben gekregen.

evaluatie

De kandidaatstellingsprocedure binnen D66 is gebaseerd op het *one person, one vote*-principe. Het enige moment van mogelijke centrale beïnvloeding was gelegen in het advies van de (in principe onafhankelijke, door het congres verkozen) stemadvies-

²⁵ E-mail H. van der Putte, medewerkster partijbureau GroenLinks, 10 juni 2004.

²⁶ Ook GroenLinks overweegt de kandidaatstellingsprocedures aan te passen; in maart 2004 heeft het partijbestuur de Commissie verkiezingsprocedures ingesteld die hiernaar onderzoek moet doen.

²⁷ Naar alle waarschijnlijkheid heeft het congres nooit een stemadviescommissie voor de verkiezing van de lijsttrekker ingesteld; e-mail T. Veenstra, medewerkster partijbureau D66, 28 mei 2004.

commissie. Deze commissie was in 1978 formeel geïntroduceerd en werd in 1986 voor het eerst ingesteld met de bedoeling een evenwichtiger samengestelde fractie mogelijk te maken.²⁸ Sindsdien heeft de stemadviescommissie bij elke Kamerverkiezing haar oordeel kenbaar gemaakt. De aanbevelingen van deze commissie wogen voor de leden kennelijk zwaar: in 1986, 1989 en 1994 wist zich telkens hooguit maar één ‘tweederangs’-kandidaat tussen de eerste vijftien door de commissie aanbevolen kandidaten te manoeuvreren. Alleen in 1998 bleek de sturende werking wat minder en weken de leden wat meer van het advies af.²⁹ Bij de postverkiezingen voor het aanwijzen van de kandidaten voor de Tweede-Kamerverkiezingen van 2002 werd voor het eerst het advies van de stemadviescommissie als te verkiezen optie op het stembiljet opgenomen.

D66 mag dan haar leden volop de gelegenheid bieden te participeren, maar dat betekent vanzelfsprekend niet dat iedereen daarvan gebruik maakt. In de regel brengt gemiddeld eenderde van de leden zijn stem uit voor de aanwijzing van de kamerkandidaten. Op de partijcongressen – waar de partijlijn wordt bepaald – is door de bank genomen hooguit zo’n 10% van de leden aanwezig, zoals bijvoorbeeld op het congres in de herfst van 2002, toen de lijsttrekker voor de verkiezingen van januari 2003 verkozen moest worden en het verkiezingsprogramma vastgesteld. In bijzondere gevallen is de opkomst hoger, zoals op het congres in mei 2003 dat diende te bepalen of D66 moest toetreden tot het tweede kabinet-Balkenende (ruim 13%). Op congressen waar minder belangrijke onderwerpen geagendeerd staan, komen minder leden.

recente aanpassingen kandidaatstellingsprocedure

Na de zware nederlaag bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 2002 besloot D66 tot aanpassingen van haar organisatiestructuur. Ook herzag de partij haar kandidaatstellingsprocedure op een onderdeel, met als doel kiezers – enigszins – bij de selectie van de D66-kandidaten te betrekken (zie bijlage 9.6.2).

In de nieuwe procedure is de stemadviescommissie verdwenen. In plaats daarvan is een systeem ingevoerd waarbij de kamerkandidaten dienen deel te nemen aan voorverkiezingen in ten minste vijf ‘landsdelen’. Zij kunnen zich in elk landsdeel presenteren op een openbare vergadering, waarop in deze regio woonachtige leden maar ook niet-leden hun stem kunnen uitbrengen om zo de kandidaten te rangordenen. De totale uitslag van de voorverkiezingen (waarin het inwonertal van de verschillende landsdelen verdisconteerd is) vormt de landelijke voorlopige rangorde (en is in die zin op te vatten als een stemadvies) voor de leden, die vervolgens in een poststemming de definitieve volgorde van de kandidaten moeten bepalen.

De aanwijzing van de lijsttrekker door het partijcongres bleef ongewijzigd, zij het dat er nu ook in formeel opzicht geen advies meer aan het congres wordt uitgebracht.

9.3.8 ChristenUnie

In de aanloop naar de organisatorisch-juridische fusie van RPF en GPV tot ChristenUnie op 1 januari 2004 is nog geen gedetailleerd kandidaatstellingsreglement opgesteld; deze wordt voor de herfst van 2004 voorzien. Aan de Tweede-Kamerverkiezingen van 2002 en 2003 namen het GPV en de RPF als ChristenUnie deel. Ter voor-

²⁸ Koole, *op.cit.*, 292-294.

²⁹ G. Voerman, ‘De geleide interne democratie van D66’, in: *Democraat*, 34 (2001), 3 (sep.), 14.

bereiding van de gemeenschappelijke kandidatenlijst golden nog gedeeltelijk de oude reglementen van GPV en RPF, én de (wat betreft de kandidaatstelling globale) statuten van de ChristenUnie. Hieronder worden de verschillende selectieprocedures van GPV, RPF en ChristenUnie beschreven.

kandidaatstelling Gereformeerd Politiek Verbond (GPV)

De kandidaatstelling van het GPV is vastgelegd in het Verkiezingsreglement van het Verbond (zie bijlage 9.7.1). Het GPV-bestuur (Generale Verbondsraad; GVR), dat wordt verkozen door de Algemene Vergadering (bestaande uit vertegenwoordigers van de bij het Verbond aangesloten kiesverenigingen), roept de kiesverenigingen en Provinciale Contactraden (PCR) op om kandidaten voor te dragen. Deze namen worden op een groslijst geplaatst, waarna de GVR een beredeneerde advieslijst opstelt. Deze lijst wordt samen met een overzicht van de overgebleven kandidaten op de groslijst naar de kiesverenigingen gestuurd, die vervolgens de kandidaten kunnen ordenen. De GVR stelt daarop de definitieve kandidatenlijst vast, “waarbij de door stemming verkregen voorkeurslijst als uitgangspunt dient”. De Raad kan met tweederde van het aantal stemmen van de aangegeven volgorde afwijken, wanneer de spreiding naar regio’s of deskundigheid onvoldoende zou zijn.

kandidaatstelling Reformatorische Politieke Federatie (RPF)

De kandidaatstelling van de RPF is geregeld in het huishoudelijk reglement van de Federatie (zie bijlage 9.7.2). De kiesverenigingen van de RPF kunnen kandidaten aanbevelen bij het partijbestuur (Federatiebestuur), dat wordt verkozen door de Federatieraad (het partijcongres, bestaande uit vertegenwoordigers van de bij de Federatie aangesloten kiesverenigingen). Het partijbestuur stelt vervolgens een alfabetische groslijst op en stuurt deze lijst, eventueel vergezeld van een stemadvies betreffende de rangorde van de kandidaten, naar de bij de Federatie aangesloten kiesverenigingen. Het partijcongres stelt vervolgens de kandidatenlijst vast. De eerste vijf kandidaten worden bij meerderheid van stemmen gekozen, de overigen volgens een bepaald puntensysteem. Het congres kan in bijzondere omstandigheden het partijbestuur machtigen de aldus vastgestelde lijstvolgorde te wijzigen, “mits de betrokken kandidaten zijn gehoord en deze tot de wijziging hun toestemming hebben gegeven”.

kandidaatstelling ChristenUnie 2002 en 2003

De kandidaatstelling van de ChristenUnie is geregeld in het huishoudelijk reglement van de ChristenUnie (zie bijlage 9.7.3). Bij de voorbereidingen van de Tweede-Kamerverkiezingen van 2002 kwamen het GPV en de RPF overeen dat zij elk een groslijst van twintig namen voor de gezamenlijke kandidatenlijst zouden opstellen.³⁰ De kiesverenigingen van GPV en RPF konden hiervoor geschikte partijleden voordragen. Op basis hiervan stelden de beide partijbesturen elk een advieslijst op. Na deze beginfase werd de procedure voortgezet op basis van artikel 5 van de statuten van de ChristenUnie. Het Uniebestuur stelde een selectiecommissie in die op basis van beide lijsten een voordracht moest doen aan het bestuur voor de lijsttrekker en voor de lijstvolgorde. Het bestuur stelde vervolgens de kandidatenlijst voorlopig vast,

³⁰ Brief van de Centrale Verbondsraad van het GPV aan de bij het GPV aangesloten kiesverenigingen over de ‘kandidatenlijst van de ChristenUnie’, 28 januari 2000.

waarna het Uniecongres (bestaande uit vertegenwoordigers van de plaatselijke partijorganisaties) zijn goedkeuring aan de lijstvolgorde moest geven. Het congres kon aangeven of zij kandidaten hoger of lager op de lijst zou willen hebben. Ten slotte werd de kandidatenlijst definitief door het bestuur vastgesteld (overigens zonder er in 2002 en 2003 veranderingen in aan te brengen).³¹

evaluatie

De kandidaatstellingsprocedures van GPV en RPF hadden veel met elkaar gemeen. Het enige in het oog springende verschil is dat in het Verbond het partijbestuur standaard een advieslijst opstelde, terwijl binnen de Federatie het uitbrengen van een stemadvies niet verplicht was. In beide partijen hadden de kiesverenigingen – hetzij via stemmingen in het GPV, hetzij via het afgevaardigdencongres in de RPF – een belangrijke stem in de vaststelling van de lijstvolgorde. Formeel gezien hadden zij niet de laatste stem: in beide partijen kon het bestuur in bijzondere gevallen van de volgorde afwijken.

De beknopte kandidaatstellingsprocedure in de eerste statuten van de ChristenUnie lijkt veel op die van het GPV en de RPF. Nieuw is eigenlijk de selectiecommissie, die de voorlopers van de ChristenUnie formeel niet kenden. Overigens zal in het najaar van 2004 het Uniecongres een nieuw kandidaatstellingsreglement vaststellen.

9.3.9 Staatkundig Gereformeerde Partij

De kandidaatstelling bij de SGP is vastgelegd in het Algemeen reglement (zie bijlage 9.8).

kandidaatstelling

De verkiezing van de lijsttrekker en de aanwijzing van de kamerkandidaten zijn bij de SGP in aparte procedures vastgelegd, net als bij D66. Wat betreft de lijsttrekker kan het hoofdbestuur na de Raad van Advies (bestaande uit afgevaardigden van de provinciale verenigingen) te hebben geconsulteerd, een gemotiveerde aanbeveling aan de algemene vergadering doen. Dit orgaan, dat bestaat uit afgevaardigden van de plaatselijke kiesverenigingen, wijst in een vrije stemming de lijsttrekker aan.

Voor de overige kandidaten kunnen de ledenvergaderingen van de plaatselijke kiesverenigingen aan het hoofdbestuur namen doorgeven. Na consultatie van de Raad van Advies stelt het hoofdbestuur aan de hand van de kandidatenlijst van de vorige Tweede-Kamerverkiezingen en op basis van de binnengekomen namen een groslijst op. Deze lijst wordt met een preadvies van het hoofdbestuur ten aanzien van de eerste acht kandidaten (met een evenwichtige spreiding naar kerkelijke gezindte) naar de plaatselijke kiesverenigingen gestuurd.³² De ledenvergaderingen stellen vervolgens een lijst van ten minste vijftien namen in de gewenste volgorde op, die aan het hoofdbestuur wordt toegezonden. Op basis van deze rangordening door de kiesverenigingen maakt het hoofdbestuur een nieuwe lijst op. Na consultatie van de Raad van Advies stelt het hoofdbestuur vervolgens aan de hand van de groslijst de definitieve kandidatenlijst vast.

³¹ E-mail G. Dijkstra, medewerker partijbureau ChristenUnie, 17 juni 2004.

³² Telefonische informatie J. van der Bas, medewerker partijbureau SGP, 17 juni 2004.

evaluatie

In de aanwijzing van de lijsttrekker hebben de leden van de SGP zeggenschap – zij het indirect, via hun afgevaardigden. De vaststelling van de rest van de kandidatenlijst gaat in formeel opzicht echter aan hen voorbij; volgens de procedure wordt de definitieve volgorde uiteindelijk door het hoofdbestuur bepaald. In de praktijk volgt het hoofdbestuur evenwel in het algemeen de rangordening van de plaatselijke kiesverenigingen (die zelf de neiging hebben het acht namen tellende preadvies van het hoofdbestuur te volgen).³³

9.4 Conclusie

De politicoloog Koole heeft de veranderingen in de kandidaatstellingsprocedures van de grotere Nederlandse politieke partijen in de periode 1960-1990 uitgebreid geanalyseerd. Aan het begin van de jaren zestig namen de partijleidingen lang niet altijd formeel maar wel feitelijk een dominante positie in; er was sprake van een ‘sterke centrale sturing van de selectieprocessen’. De democratiseringsgeest beïnvloedde ook de partijen, zij het dat niet de leden maar de regionale partijorganisaties meer invloed kregen. “‘Decentralisatie’ en ‘democratisering’ werden ... min of meer elkaars synoniemen”, aldus Koole. Het regionale middenkader slaagde erin om de invloed van de centrale partijorganen te beteugelen, zonder dat daarbij de zeggenschap van het individuele partijlid werd vergroot. Aan het begin van de jaren negentig trad er een verandering op, toen de centrale partijorganen de invloed van de regio’s wisten terug te dringen. De invloed van het partijbestuur werd groter, terwijl in formeel opzicht de zeggenschap van de leden zou zijn toegenomen.³⁴

Koole’s analyse stopt in 1992. De ontwikkelingen in de jaren negentig tonen aan dat de macht van de centrale partijorganen – die nu niet meer gehinderd worden door de regio’s – niet alleen formeel maar ook in de praktijk sterk is uitgebreid, hetgeen ten koste is gegaan van de positie van de partijleden. In de interne discussies die binnen verschillende partijen losbraken na zware verkiezingsnederlagen (CDA in 1994, PvdA, VVD en D66 in 2002) werd duidelijk dat de achterban ontevreden was over deze dominante positie van de partijleiding.³⁵ Het gevolg was dat in al deze partijen de zeggenschap van de leden werd vergroot, zij het in verschillende mate. Democratisering en decentralisatie gingen nu hand in hand: grosso modo hebben de leden de mogelijkheid gekregen om te stemmen op congressen, om zich in ledenraadplegingen (partijreferenda) uit te spreken, of om de lijsttrekkers voor verkiezingen direct aan te wijzen.

De selectieprocedure waarin de leden directe participatiemogelijkheden hebben, wordt ook gebruikt door GroenLinks en de LPF, die beide het ledencongres kennen. In de SP, de ChristenUnie en de SGP is de ledeninvloed indirect. Afgezien van laatst-

³³ Telefonische informatie Van der Bas.

³⁴ Koole, *op.cit.*, 303-305.

³⁵ Zie Voerman, ‘De toetsing: partijvernieuwing in Nederland’, 203-209.

genoemde partij nemen overigens al deze partijen momenteel om uiteenlopende redenen hun kandidaatstellingsprocedures onder de loep

10. CONCLUSIE

Hoewel het onderzoek naar de kandidaatstellingsprocedures in landen met verschillende kiesstelsels op een aantal punten onvolledig moet blijven vanwege gebrek aan gegevens, kunnen nu toch – voorzichtig – enkele opvallende conclusies getrokken worden. Zelfs binnen het beperkte aantal onderzochte partijen in acht landen bleek de verscheidenheid groot. Om de veelheid aan gegevens overzichtelijk te maken zou men een aantal modellen of typen kunnen construeren, al zullen die in de praktijk niet in zuivere vorm voorkomen. Partijen combineren soms verschillende modellen. Met name in gemengde kiesstelsels worden districts kandidaten vaak volgens een ander model geselecteerd dan de kandidaten voor de lijsten.¹ Met dit voorbehoud kan men de volgende typen van kandidaatstelling onderscheiden:

- A: de partijtop (partijbestuur, voorzitter) stelt formeel (en waarschijnlijk ook materieel) de kandidatenlijst vast; voorstellen van onderop kunnen naar believen worden afgewezen of gewijzigd.
- B: regionale bestuurders – het middenkader van de partij – kunnen voorstellen van leden afwijzen of aanpassen, vaak in overleg met de partijtop.
- C: de gewone leden mogen kiezen, maar de partijtop kan hun keuze vooraf sterk beperken (door een lijst van goedgekeurde kandidaten op te stellen) of achteraf ongedaan maken.
- D: de gewone leden kiezen een (belangrijk) deel van de kandidaten, bijvoorbeeld die in de districten, maar niet de regionale lijsten; of een deel van de leden (afgevaardigden van lokale afdelingen op een congres) kiest alle kandidaten.
- E: de gewone leden kiezen alle kandidaten, zonder formele beperkingen, op een ledencongres of per post.

De participatie van leden lijkt bij type A minimaal en bij E maximaal. De participatie neemt echter niet zonder meer af bij elk volgend type B, C en D, maar verandert van vorm. Bij type B kunnen gewone leden geen directe, maar hooguit indirecte invloed uitoefenen. Bij C kunnen mogelijk alle leden participeren, maar wordt hun invloed door de partijtop beperkt. Bij D is de participatie van de leden niet per se groter; daarentegen wordt hun invloed niet door de partijtop beperkt maar door de procedure, bijvoorbeeld wanneer die hen dwingt zich te laten afvaardigen. In die zin wijkt C structureel af van zowel B als D. In de praktijk is het verschil tussen B en D zelfs niet altijd erg duidelijk, met name wanneer afgevaardigden van afdelingen tevens regionale bestuurders (kunnen) zijn.

Wanneer men nu tracht de hier onderzochte partijen aan de hand van de bovenstaande modellen in te delen, ontstaat het volgende beeld (zie tabel 10.1). Partijen van type A komen voor in Italië (Alleanza Nazionale en Forza Italia), Oostenrijk (FPÖ) en misschien ook in Nieuw-Zeeland (New Zealand First), en kunnen tot de conservatieve of liberaal-nationalistische stroming gerekend worden. Partijen van type B vindt men in meer dan de helft van de onderzochte landen. Zij behoren tot uiteenlopende politieke families: christen-democratisch/conservatief (ÖVP, CSU, National), sociaal-democratisch (SPÖ, SP.a, Labour in Nieuw-Zeeland), regionalistisch (Lega Nord, Spirit, N-VA en Vlaams Blok) en communistisch (PRC). Type C komt vooral in de Angel-

¹ In Nederland hanteren enkele partijen uiteenlopende procedures om de lijsttrekker en om de overige kandidaten aan te wijzen (zie hoofdstuk 8).

saksische landen Groot-Brittannië, Nieuw-Zeeland en Schotland voor, al zou men er de Vlaamse liberalen en christen-democraten (VLD en CD&V) ook toe kunnen rekenen. Type D lijkt kenmerkend voor de Bondsrepubliek – vooral ten gevolge van de kieswet – maar ook voor de PvdA en tot voor kort de VVD, evenals de Schotse Liberal Democrats. Duitse partijen laten tegenwoordig vaak districtskandidaten door alle leden in een district kiezen en regionale partijlijsten door afgevaardigden van afdelingen of gewesten vaststellen. Nederlandse partijen laten soms de lijsttrekker door gewone leden kiezen en de rest van de kandidaten niet – een onderscheid dat in andere landen zelden gemaakt wordt. Type E vindt men bij groene partijen – althans in Oostenrijk, Schotland, Nederland en delen van Duitsland –, bij de SSP en natuurlijk bij D66, maar sinds kort ook bij de VVD. De Oostenrijkse ÖVP en SPÖ experimenteerden in 1994 ook met dit model, maar keerden vervolgens terug naar type B.

Het participatiegehalte van de kandidaatstelling hangt dus niet alleen samen met het kiesstelsel maar vooral ook met de ideologie en politieke cultuur van de partij, zo moet de conclusie luiden. Daarnaast spelen nog andere factoren een rol, zoals de omvang en leeftijd van een partij – hoe kleiner en nieuwer, hoe meer geneigd tot mobilisatie van alle leden – en de politieke conjunctuur of het politieke klimaat van het moment. Dat klimaat kan vaak in een golfslag van oligarchisering naar democratisering en terug veranderen, zoals beschreven door de Nederlandse politicoloog Kroes en in een andere context door de Amerikaan Hirschman.² Het kiesstelsel heeft zoals reeds vermeld zeker ook invloed, vooral indien dit gepaard gaat met wetgeving betreffende de interne democratie van partijen, zoals die in Duitsland bestaat.

Kan men uit dit onderzoek afleiden wat de gevolgen van de invoering van een gemengd kiesstelsel voor de kandidaatstelling binnen Nederlandse partijen zullen zijn? Concrete voorspellingen zijn moeilijk te doen, maar wel kan men op grond van de onderzoeksuitkomsten twee of drie scenario's schetsen.

Het eerste scenario is vooral in Duitsland gerealiseerd. De partijbesturen laten de keuze van de districtskandidaten geheel over aan een ledenvergadering of (in afnemende mate) aan een vergadering van afdelingsafgevaardigden in het district. De partijlijsten worden vastgesteld door een congres, doorgaans bestaande uit afgevaardigden van gewesten, districten of afdelingen.

Het tweede scenario zou men de Angelsaksische weg kunnen noemen, toegepast door de meeste Schotse en Nieuw-Zeelandse partijen. Districtskandidaten worden weliswaar geselecteerd door gewone leden – die daartoe bijeenkomen op een vergadering van hun district of een stem per post uitbrengen –, maar partijbesturen beperken de keuze door van te voren een lijst van goedgekeurde kandidaten op te stellen en/of een veto uit te kunnen spreken over de kandidaat die uiteindelijk door de ledenvergadering gekozen wordt. De partijlijsten worden over het algemeen door het partijkader (nationale en regionale bestuurders of regionale afgevaardigden) vastgesteld.

Italië laat mogelijk een derde scenario zien, waar over het algemeen regionale partijbestuurders (het middenkader) zowel de partijlijsten als de districtskandidaten bepalen en de invloed en de participatie van gewone leden minimaal lijkt – al geldt hierbij het voorbehoud dat de informatie over de werkwijze van de Italiaanse partijen tamelijk onvolledig is.

² R. Kroes, *New Left, Nieuw Links, New Left*, Alphen aan de Rijn, 1975; A.O. Hirschman, *Shifting involvements: private interest and public action*, Oxford, 1982.

Gezien de huidige neiging van de meeste Nederlandse partijen om hun leden (veel) meer te laten participeren in besluitvorming, lijkt het eerste scenario het meest en het derde het minst waarschijnlijk. Het tweede scenario zou bij een verandering van de politieke conjunctuur – een zekere omslag van democratisering naar oligarchisering – echter een goede kans maken. Partijbesturen zouden dan meer invloed op de kandidaatstelling kunnen opeisen, met als argument bijvoorbeeld dat de door de gewone leden gekozen kandidaten te weinig bekwaam of te weinig representatief en onaantrekkelijk voor de kiezers waren, of dat de fracties te weinig evenwichtig (wat betreft deskundigheid of sekse) waren samengesteld.

Met het opstellen van zorgvuldige kandidaatstellingsprocedures zijn de partijen er nog niet. Bedacht moet worden dat het voortbestaan van de democratie in het algemeen en de partijdemocratie in het bijzonder niet alleen afhankelijk is van formele wetten en reglementen, maar zeker ook van de politieke cultuur en ideologische opvattingen. Dit rapport heeft (naar de auteurs hopen) de samenhang van deze factoren duidelijk gemaakt.

Tabel 10.1 Typen kandidaatstellingsprocedures en kiesstelsels

Type	FPTP	Gemengde stelsels				EV binnen districten	Pure EV	
	Groot-Brittannië	Duitsland	Italië	Nieuw Zeeland	Schotland	Oostenrijk	België	Nederland
A			AN FI	NZF		FPÖ		
B		CSU	LN PRC	Labour National		ÖVP SPÖ	SP.a Spirit NVA VB	
C	Labour Cons. Libdem SNP PC			ACT Green Party	Labour Cons. SNP		CD& V VLD	
D		CDU SPD Grünen* FDP PDS			Libdem			CDA PvdA SP CU SGP
E		Grünen*			Greens SSP	GA		GL D66 VVD LPF**

* Sommige (lands)delen van de partij behoren tot dit type, andere delen tot een ander.

** Vanwege de 'blokljst' past de LPF niet geheel in categorie E.

Toelichting:

- FPTP = *First Past The Post*, enkelvoudig districtenstelsel.
- Gemengde stelsels combineren districten met evenredige vertegenwoordiging via lijsten.
- EV binnen districten: evenredige vertegenwoordiging binnen (doorgaans vrij grote) districten.
- Pure EV: het hele land geldt in feite als één district waarbinnen zetels volgens evenredige vertegenwoordiging verdeeld worden

Literatuur

- Aimer, P., 'United Future', in: R. Miller, red., *New Zealand government and politics*, Auckland, 2003 (tweede editie), 293-301.
- Alimonte, R. D', 'Mixed electoral rules, partisan realignment and party system change in Italy', in: M.S. Shugart en M.P. Wattenberg, *Mixed-member electoral systems. The best of both worlds?*, Oxford, 2003, 323-350.
- Bale, T., 'The Greens', in: R. Miller, red., *New Zealand government and politics*, Auckland, 2003 (tweede editie), 283-292.
- Betz, H.-G. en S. Immerfall, red., *The new politics of the right; neo-populist parties and movements in established democracies*, New York, 1998.
- Bille, L., 'Democratizing a democratic procedure: myth or reality? Candidate selection in western european parties, 1960-1990', in: *Party politics*, 7 (2001), 3 (dec.), 363-380.
- Bochel, J. en D. Denver, 'Candidate selection in the Labour party: what the selectors seek', in: *British journal of political science*, 13 (1983), 1 (jan.), 45-69.
- Boston, J., S. Church en S. Levine, e.a., red., *New Zealand votes. The general election of 2002*, Wellington, 2003.
- Bradbury, J., D. Denver, J. Mitchell en L. Bennie, 'Devolution and party change: candidate selection for the 1999 Scottish parliament and Welsh Assembly elections', in: *The journal of legislative studies*, 6 (2000), no. 3, 51-72.
- Buchs, G., 'Kandidatenaufstellung und Wahlprüfung in Belgien', in: R. Wolfrum en G. Schuster, red., *Verfahren der Kandidatenaufstellung und der Wahlprüfung im europäischen Vergleich*, Baden Baden, 1994, 10-26.
- Budge, I., e.a., red., *Mapping policy preferences. Estimates for parties, electors, and governments, 1945-1998*, Oxford, 2001.
- Budge, I. en J. Bara, 'Finally! Comparative over-time mapping of party policy movement', in: I. Budge e.a., red., *Mapping policy preferences. Estimates for parties, electors, and governments, 1945-1998*, Oxford, 2001, 19-50.
- Budge, I. en J. Bara, 'Manifesto-based research: a critical review', in: I. Budge e.a., red., *Mapping policy preferences. Estimates for parties, electors, and governments, 1945-1998*, Oxford, 2001, 51-74.
- Burnside, R., S. Herbert en S. Curtis, 'Election 2003', *SPICe briefing 3/25*. www.scottish.parliament.uk/research/briefings-03/sb03-25.pdf, 18 mei 2004.
- Chorus, J., en M. de Galan, *In de ban van Fortuyn. Reconstructie van een politieke aardschok*, Amsterdam, 2002.
- Colarizi, S. *Storia dei partiti nell' Italia repubblicana*, Rome/Bari, 1997.
- Denmark, D., 'Choosing MMP in New Zealand: explaining the 1993 electoral reform', in: M.S. Shugart en M.P. Wattenberg, red., *Mixed-member electoral systems. The best of both worlds?* Oxford, 2003, 70-95.
- Denver, D., 'Britain: centralized parties with decentralized selection', in: M. Gallagher en M. Marsh, red., *Candidate selection in comparative perspective. The secret garden of politics*, Londen, 1988, 47-71.
- Deschouwer, K., 'The decline of consociationalism and the reluctant modernization of Belgian mass parties', in: R.S. Katz en P. Mair red., *How parties organize. Change and adaptation in party organizations in western democracies*, Londen, 1994, 80-108.
- Deweerdt, M., 'Overzicht van het Belgisch politiek gebeuren in 2001', in: *Res publica. Tijdschrift voor politieke wetenschappen*, 44 (2002), no. 2/3, 155-252.

- Elzinga, D.J., 'De toekomst van de vertegenwoordigende partijdemocratie', in: *De ontwikkeling en toekomst van de vertegenwoordigende democratie. Congresbundel Staatsrechtconferentie 2003*, Groningen, z.j. [2003],
- Faehrmann, C., 'The green campaign', in: J. Boston, S. Church en S. Levine, e.a., red., *New Zealand votes. The general election of 2002*, Wellington, 2003, 98-103.
- Fallend, F., 'Austria', in: *Political data Yearbook 2002*. Themanummer *European journal of political research*, 42 (2003), 7/8 (dec.), 887-899
- Fallend, F., 'Rejuvenation of an "old party"? Christian Democracy in Austria', in: S. van Hecke en E. Gerard, red., *Christian Democratic parties in Europe since the end of the Cold War*, Leuven, 2004, 79-104.
- Fisher, J., 'United Kingdom', in: *Political data yearbook 2001*. Themanummer *European journal of political research*, 41 (2002), 7/8 (dec.), 1101-1110.
- Gallagher, M. en M. Marsh, red., *Candidate selection in comparative perspective. The secret garden of politics*, Londen, 1988.
- Gallagher, M., 'The political impact of electoral system change in Japan and New Zealand, 1996', in: *Party politics*, 4 (1998), 2 (april), 203-228.
- Garnett, M., *Principles and politics in contemporary Britain*, Londen/New York, 1996.
- Gustafson, B., 'The National Party', in: R. Miller, *New Zealand politics in transition*, Oxford, 1997, 137-146.
- Hazan, R.Y., 'Candidate selection', in: L. LeDuc, R.G. Niemi en P. Norris, red., *Comparing democracies 2. New challenges in the study of elections and voting*, Londen, 2003, 108-126.
- Hecke, S. van en E. Gerard, red., *Christian Democratic parties in Europe since the end of the Cold War*, Leuven, 2004.
- Hirschman, A.O., *Shifting involvements: private interest and public action*, Oxford, 1982.
- Hoffmann-Höpel, J., 'Konturen innerparteilichen Demokratie – Kandidatenaufstellung und Grundgesetz' in: *Zeitschrift für Parlamentsfragen*, 25 (1994), no. 3, 369-390.
- Hoffmann, R., *Geschichte der deutschen Parteien: von der Kaiserzeit bis zur Gegenwart*, München, 1993.
- Hopkin, J., 'Bringing the members back in. Democratizing candidate selection in Britain and Spain', in: *Party politics*, 7 (2001), 3 (mei), 343-361.
- Ignazi, P. 'Italy', in: *Political data Yearbook 2002*. Themanummer *European journal of political research*, 41 (2002), 7/8 (dec.), 992-2002.
- Ipsen, J., 'Kandidatenaufstellung, innerparteiliche Demokratie und Wahlprüfungsrecht. Anmerkung zum Urteil des Hamburgischen Verfassungsgerichts vom 4. Mai 1993', in: *Zeitschrift für Parlamentsfragen*, 25 (1994), no. 1, 235-240.
- Ismayr, W., *Der Deutsche Bundestag. Funktionen – Willensbildung – Reformansätze*, Oplanden, 1992.
- James, C., 'The policy revolution', in: R. Miller, *New Zealand politics in transition*, Oxford, 1997, 13-24.
- Kaase, M., 'Is there personalization in politics? Candidates and voting behaviour in Germany', in: *International political science review*, 15 (1994), 3 (juli), 211-230.
- Katz, R.S. en P. Mair red., *How parties organize. Change and adaptation in party organizations in western democracies*, Londen, 1994.

- Katz, R.S. en P. Mair red., *Party organisations. A data handbook on party organisations in western democracies, 1960-1990*, Londen, 1992.
- Katz, R.S., 'Reformig the Italian electoral law, 1993', in: M.S. Shugart en M.P. Wattenberg red., *Mixed-member electoral systems. The best of both worlds?*, Oxford, 2003, 96-122.
- Katz, R.S., 'The problem of candidate selection and models of party democracy', in: *Party politics*, 7 (2001), 3 (mei), 277-296.
- Kolinsky, E., 'Das Parteiensystem der Bundesrepublik. Forschungsthemen und Entwicklungslinien', in: O. Niedermayer en R. Stöss, red., *Stand und Perspektiven der Parteienforschung in Deutschland*, Opladen, 1993.
- Koole, R.A. en M. Leijenaar, 'The Netherlands: the predominance of regionalism', in: M. Gallagher en M. Marsh, red., *Candidate selection in comparative perspective. The secret garden of politics*, Londen, 1988, 190-209.
- Koole, R.A., 'Die Bedeutung von "Vorwahlen" im politischen Leben der Niederlande', in: H. Neisser en F. Plasser, red., *Vorwahlen und Kandidatennominierung im internationalen Vergleich*, Wenen, 1992, 41-51.
- Koole, R.A., *De opkomst van de moderne kaderpartij. Veranderende partijorganisatie in Nederland 1960-1990*, Utrecht, 1992.
- Kroes, R., *New Left, Nieuw Links, New Left*, Alphen aan de Rijn, 1975.
- Krouwel, A., *The selection of parliamentary candidates in western Europe. The paradox of democracy*, Mannheim, 1999.
- Kuhl, T. en P. Unruh, 'Materielles Wahlprüfungsrecht und Kandidatenaufstellung', in: *Deutsches Verwaltungsblatt*, 109 (1994), 24 (dec.), 1391-1398.
- Kühner, H. 'Kandidatenaufstellung und Wahlprüfung in Österreich', in: R. Wolfrum en G. Schuster, red., *Verfahren der Kandidatenaufstellung und der Wahlprüfung im europäischen Vergleich*, Baden Baden, 1994, 173-184.
- Leijenaar, M. en K. Niemöller, 'The Netherlands', in: P. Norris, red., *Passages to power. Legislative recruitment in advanced democracies*, Cambridge, 1997, 114-136.
- Levine, S. en N.S. Roberts, 'New Zealand votes: an overview' in: J. Boston, S. Church en S. Levine, e.a., red., *New Zealand votes. The general election of 2002*, Wellington, 2003, 15-27.
- Lucardie, P., I. Noomen en G. Voerman, 'Kroniek 1992. Overzicht van de partijpolitieke gebeurtenissen van het jaar 1992', in: *Jaarboek 1992 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen, 1993, 13-52.
- Lundell, K., 'Determinants of candidate selection. The degree of centralization in comparative perspective', in: *Party politics*, 10 (2004), 1 (jan.), 25-48.
- Lynch, P., 'The impact of the 2003 election on the Scottish party system', in: *SPICe briefing 3/25*. www.scottish.parliament.uk/research/briefings-03/sb03-25.pdf, 18 mei 2004.
- Lynch, P., *Scottish government and politics: an introduction*, Edinburgh, 2001.
- Mackie, J.D., *A history of Scotland*, Londen, 1978 (tweede druk).
- Mager, U., 'Die Kontrolle der innerparteilichen Kandidatenaufstellung im Wahlprüfungsverfahren', in: *Die öffentliche Verwaltung: Zeitschrift für Verwaltungsrecht und Verwaltungspolitik*, 48 (1995), 1 (jan.), 9-15.
- Mair, P., 'De toekomstmogelijkheden van politieke partijen, links en de democratie', in: *Socialisme en democratie*, 57/58 (2000/2001), 12/1 (dec./jan.), 554-564.
- Mair, P., 'Political parties, popular legitimacy and public privilege', in: *West European Politics*, 18 (1995), 3 (juli), 40-57.

- Mattina, L., 'I candidati', in: *Rivista italiana di scienza politica*, 24 (1994), 3 (dec.), 549-586.
- Mattina, L. en A. Tonarelli, 'I candidati. Visioni politiche e carriere', in: *Rivista italiana di scienza politica*, 26 (1996), 3 (dec.), 483-518.
- McLeay, E. en J. Vowles, 'Is a mixed member parliament really the "best of both worlds"? An analysis of the linkages between MPs and voters in New Zealand, 1993-2000', in: *Bundel 'buitenlandse voorbeelden van staatkundige vernieuwing'*, z.pl. [Den Haag], z.j. [2003]
- McLeay, E., 'Representation, selection, election: the 2002 parliament', in: J. Boston, S. Church en S. Levine, e.a., red., *New Zealand votes. The general election of 2002*, Wellington, 2003, 283-308.
- Miller, R., 'Labour', in: R. Miller, red., *New Zealand government and politics*, Auckland, 2003, 235-250.
- Miller, R., 'New Zealand First', in: R. Miller, red., *New Zealand government and politics*, Auckland, 2003 (tweede editie), 261-273.
- Miller, R., 'Preparing for MMP: 1993-1996', in: R. Miller, red., *New Zealand politics in transition*, Auckland, 1997, 37-48.
- Miller, R., red., *New Zealand government and politics*, Auckland, 2001.
- Miller, R., red., *New Zealand government and politics*, Auckland, 2003 (tweede editie).
- Miller, R., red., *New Zealand politics in transition*, Auckland, 1997.
- Müller, W.C., 'Austria (1945-1990)', in: R.S. Katz en P. Mair red., *Party organisations. A data handbook on party organisations in western democracies, 1960-1990*, Londen, 1992, 21-120.
- Müller, W.C., 'Politische Konsequenzen von innerparteilichen Vorwahlen: Theoretische Modelle und Überlegungen zur österreichischen Praxis', in: H. Neisser en F. Plasser, red., *Vorwahlen und Kandidatennominierung im internationalen Vergleich*, Wenen, 1992, 105-119.
- Müller, W.C., 'The development of Austrian party organisations in the post-war period', in: R.S. Katz en P. Mair red., *How parties organize. Change and adaptation in party organizations in western democracies*, Londen, 1994, 51-79.
- Müller, W.C., F. Plasser en P.A. Ulram, *Wählerverhalten und Parteienwettbewerb. Analysen zur Nationalratswahl 1994*, Wenen, 1995.
- *Naar een sterker parlement. Hoofdlijnennotitie nieuw kiesstelsel*, z.pl. [Den Haag], z.j. [2003].
- Narud, H.M., M.N. Pedersen en H. Valen, red., *Party sovereignty and citizen control. Selecting candidates for parliamentary elections in Denmark, Finland, Iceland and Norway*, Odense, 2002.
- Neisser, H. en F. Plasser, red., *Vorwahlen und Kandidatennominierung im internationalen Vergleich*, Wenen, 1992.
- Newell, J.L. en M.J. Bull, 'Italian politics after the 2001 general elections: plus ça change, plus c'est la même chose?', in: *Parliamentary affairs*, 55 (2002), no. 4, 626-642.
- Newell, J.L., *Parties and democracy in Italy*, Aldershot, 2000.
- Nick, R., 'Die Wahl vor der Wahl: Kandidatennominierung und Vorwahlen', in: W.C. Müller, F. Plasser en P.A. Ulram, *Wählerverhalten und Parteienwettbewerb. Analysen zur Nationalratswahl 1994*, Wenen, 1995, 67-117.
- Nick, R., 'Vorwahlen in Österreich und in der Bundesrepublik Deutschland: Erfahrungen zur Kandidatennominierung aus mehr als zwei Jahrzehnten', in: H.

- Neisser en F. Plasser, red., *Vorwahlen und Kandidatennominierung im internationalen Vergleich*, Wenen, 1992, 75-103.
- Niedermayer, O., 'Innerparteiliche Demokratie', in: O. Niedermayer en R. Stöss, red., *Stand und Perspektiven der Parteienforschung in Deutschland*, Opladen, 1993, 230-250.
 - Niedermayer, O. en R. Stöss, red., *Stand und Perspektiven der Parteienforschung in Deutschland*, Opladen, 1993.
 - *Nieuw kiesstelsel. Verslag van de discussiebijeenkomst over de hoofdlijnennotitie 'Naar een sterker parlement'*, Den Haag, 2004.
 - Noortwijk-Sommer, N. van, 'Kandidatenaufstellung und Wahlprüfung in den Niederlanden', in: R. Wolfrum en G. Schuster, red., *Verfahren der Kandidatenaufstellung und der Wahlprüfung im europäischen Vergleich*, Baden Baden, 1994, 147-160.
 - Norris, P. en J. Lovenduski, 'If only more candidates came forward': supply-side explanations of candidate selection in Britain', in: *British journal of political science*, 23 (1993), 3 (juli), 373-408.
 - Norris, P. en J. Lovenduski, *Political recruitment. Gender, race and class in the British parliament*, Cambridge, 1995.
 - Norris, P., red., *Passages to power. Legislative recruitment in advanced democracies*, Cambridge, 1997.
 - Oellers-Frahm, K. 'Kandidatenaufstellung und Wahlprüfung in Italien', in: R. Wolfrum en G. Schuster, red., *Verfahren der Kandidatenaufstellung und der Wahlprüfung im europäischen Vergleich*, Baden Baden, 1994, 128-146.
 - Palmer, G. en M. Palmer, *Bridled power: New Zealand government under MMP*, Auckland, 1997.
 - Panneels, Y., *Verkiezingszakboekje. Politiek zakboekje 1999*, Diegem, 1999.
 - Paolucci, C., 'Forza Italia a livello locale: un marchio in franchising?', in: *Rivista italiana di scienza politica*, 29 (1999), 3 (dec.), 481-516.
 - Pelinka, A., *Austria: out of the shadow of the past*, Boulder, 1998.
 - Penning, P. en R.Y. Hazan, 'Democratizing candidate selection. Causes and consequences', in: *Party politics*, 7 (2001), 3 (mei), 267-275.
 - Pumm, G., *Kandidatenauswahl und innerparteiliche Demokratie in der Hamburger SPD*, Frankfurt, 1977.
 - Reid, N., 'ACT', in: R. Miller, red., *New Zealand government and politics*, Auckland, 2003 (tweede editie), 274-282.
 - Reynebeau, M., 'De Vlaamse beweging, een geschiedenis', in: M. Swyngedouw en M. Martiniello, red., *Belgische toestanden. De lotgevallen van een kleine bi-culturele democratie*, Antwerpen, 1998, 27-36.
 - Riedlsperger, M., 'The Freedom Party of Austria: from protest to radical right populism', in: H.-G. Betz en S. Immerfall, red., *The new politics of the right; neo-populist parties and movements in established democracies*, New York, 1998, 27-44.
 - Roberts, G., 'The German federal republic: the two-lane route to Bonn', in: M. Gallagher en M. Marsh, red., *Candidate selection in comparative perspective. The secret garden of politics*, Londen, 1988, 94-118.
 - Rudzio, W., *Das politische system der Bundesrepublik Deutschland*, Opladen, 2000 (vijfde druk).

- Salmond, R., 'Choosing candidates: Labour and National in 2002', in: J. Boston, S. Church en S. Levine, e.a., red., *New Zealand votes. The general election of 2002*, Wellington, 2003, 192-206.
- Sartori, G., *Parties and party systems*, Cambridge, 1976.
- Scarrow, S., 'Germany. The mixed-member system as a political compromise', in: M.S. Shugart en M.P. Wattenberg red., *Mixed-member electoral systems. The best of both worlds?*, Oxford, 2003, 55-69.
- Schuster, G., 'Kandidatenaufstellung und Wahlprüfung in Großbritannien und Nordirland', in: R. Wolfrum en G. Schuster, red., *Verfahren der Kandidatenaufstellung und der Wahlprüfung im europäischen Vergleich*, Baden Baden, 1994, 90-115.
- Schüttemeyer, S.S., 'Wer wählt wen wie aus? Pfade in das unerschlossene Terrain der Kandidatenaufstellung', in: *Gesellschaft, Wirtschaft, Politik. Sozialwissenschaften für politische Bildung*, 51 (2002), no. 2, 145-159.
- Seiler, D.L., *Les partis politiques*, Parijs, 1993.
- Shugart, M.S. en M.P. Wattenberg red., *Mixed-member electoral systems. The best of both worlds?*, Oxford, 2003.
- Shugart, M.S. en M.P. Wattenberg, 'Mixed-member electoral systems: a definition and typology', in: M.S. Shugart en M.P. Wattenberg, red., *Mixed-member electoral systems. The best of both worlds?*, Oxford, 2003, 9-24.
- Siefken, S.T., 'Dokumentation und Kurzanalysen: Vorwahlen in Deutschland? Folgen der Kandidatenauswahl nach U.S.-Vorbild', in: *Zeitschrift für Parlamentsfragen*, 33 (2002), no. 3, 531-550.
- Stevenson, J., *Third party politics since 1945. Liberals, Alliance and Liberal Democrats*, Oxford, 1993.
- Sully, M.A., 'Verfahrensweise für die Aufstellung von Parlamentsabgeordneten: Fallstudie zur britischen Konservativen Partei', in: H. Neisser en F. Plasser, red., *Vorwahlen und Kandidatennominierung im internationalen Vergleich*, Wenen, 1992, 53-63.
- Swyngedouw, M. en M. Martiniello, red., *Belgische toestanden. De lotgevallen van een kleine bi-culturele democratie*, Antwerpen, 1998.
- Swyngedouw, M., 'Politieke machtsverhoudingen in België', in: M. Swyngedouw en M. Martiniello, red., *Belgische toestanden. De lotgevallen van een kleine bi-culturele democratie*, Antwerpen, 1998, 70-79.
- *Taschenbuch des öffentlichen Lebens Deutschland 2004*, Bonn, 2003.
- Trotter, Chr., 'Alliance', in: R. Miller, red., *New Zealand government and politics*, Auckland, 2001, 252-261.
- Ucakar, K., 'Wahlrecht und politische Legitimation: Nationalrats-Wahlordnung 1992', in: W.C. Müller, F. Plasser en P.A. Ulram, *Wählerverhalten und Parteienwettbewerb. Analysen zur Nationalratswahl 1994*, Wenen, 1995, 41-65.
- Ulram, P.A., 'Politikbild und Parlamentsverständnis der Österreicher. Anmerkungen zu den politisch-kulturellen Rahmenbedingungen einer Wahlrechtsreform in Österreich', in: H. Neisser en F. Plasser, red., *Vorwahlen und Kandidatennominierung im internationalen Vergleich*, Wenen, 1992, 121-147.
- Virgilio, A. Di, 'Dai partiti ai poli. La politica delle alleanze', in: *Rivista italiana di scienza politica*, 24 (1994), 3 (dec.), 493-547.
- Voerman, G., 'Christelijk en democratisch. De partijcultuur van het CDA', in: J.L. Kleuters en Mechthild Ragg, red., *Christen-democratische posities in Nederland, de Bondsrepubliek Duitsland en Europa*, Nijmegen, 2003, 41-52

- Voerman, G., 'De geleide interne democratie van D66', in: *Democraat*, 34 (2001), 3 (sep.), 14.
- Voerman, G., 'De gevolgen van het nieuwe kiesstelsel voor de politieke partijen', in: *Nieuw kiesstelsel. Verslag van de discussiebijeenkomst over de hoofdlijnen-notitie 'Naar een sterker parlement'*, Den Haag, 2004, 27-37.
- Voerman, G., 'De toetsing: partijvernieuwing in Nederland', in: *Res publica. Tijdschrift voor politieke wetenschappen*, 45 (2004), no. 1, 201-213.
- Wovles, J., 'New Zealand', in: *Political data yearbook 1994. Themanummer European journal of political research*, 26 (1994), 3/4 (dec.), 375-387.
- Wachter, W. De, 'Enkele beschouwingen over de geldigheid van de Belgische kiesstelsels', in: *Mededelingen van de koninklijke academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België*, 50 (1988), no. 1.
- Wauters, B., 'Het gebruik van voorkeurstemmen bij de federale parlementsverkiezingen van 18 mei 2003', in: *Res publica. Tijdschrift voor politieke wetenschappen*, 45 (2003), no. 2-3, 401-428.
- Wertman, D.E., 'Italy: local involvement, central control', in: M. Gallagher en M. Marsh, red., *Candidate selection in comparative perspective. The secret garden of politics*, Londen, 1988, 145-168.
- Weyden, P. Vander, 'Het Belgische kiessysteem: de klassieke en alternatieve methode D'Hondt', in: *Res publica. Tijdschrift voor politieke wetenschappen*, 43 (2001), no. 4, 593-616.
- Winter, L. De, 'Belgium: democracy or oligarchy?', in: M. Gallagher en M. Marsh, red., *Candidate selection in comparative perspective. The secret garden of politics*, Londen, 1988, 20-46.
- Winter, L. De, 'Twintig jaar polls, of de teloorgang van een vorm van interne partijdemocratie', in: *Res publica. Tijdschrift voor politieke wetenschappen*, 22 (1980), no. 4, 563-585.
- Winter, L. De, 'De selectie van parlements kandidaten door Vlaamse politieke partijen: determinanten en consequenties', in: *Namens. Tijdschrift over vertegenwoordiging en democratische bestuur*, 1 (1986), 2 (feb.), 68-71.
- Wolfrum, R. en G. Schuster, red., *Verfahren der Kandidatenaufstellung und der Wahlprüfung im europäischen Vergleich*, Baden Baden, 1994.
- Wood, A., 'National', in: R. Miller, red., *New Zealand government and politics*, Auckland, 2003 (tweede editie), 251-260.
- Yanai, N., 'Why do political parties survive? An analytical discussion', in: *Party politics*, 5 (1999), 1 (jan.), 5-17.
- Ysebaert, C., *Politiek zakboekje. Structuren 2004*, Mechelen, 2003.

Bronnen

België

- *De VLD statuten*, z.pl., z.j. [2002]. (www.vld.be/uploads/Statuten.pdf, 12 april 2004).
- *Nota Spirit betreffende procedure lijstvorming Vlaamse en Europese verkiezingen 2004*, z.pl., 2004.
- *Poll-reglement CD&V voor de parlementsverkiezingen van 2003*, z.pl., z.j. [2002].
- *Statuten SP.a*, z.pl., z.j. [2002].
- *Statuten van de Nieuw-Vlaamse Alliantie*, z.pl., z.j. [2002]. (www.n-va.be/assets/docs/statut02.doc, 10 mei 2004).

Duitsland

- *Bundessatzung der Freien Demokratischen Partei*, z.pl., z.j. [2003]. (www.fdp-bundesverband.de/pdf/Bundessatzung_03.pdf, 21 april 2004).
- *Bundestagswahl 2002, Leitfaden Bündnis 90/Die Grünen für die Aufstellung von Kreiswahlvorschlägen (DirektkandidatInnen)*, Berlijn, 2001.
- *Bundeswahlgesetz*, z.pl., z.j. [2003]. (www.bundeswahlleiter.de/wahlen/download/bundeswg.pdf, 13 mei 2004).
- *Das Statut der PDS*, z.pl., z.j. [2000]. (sozialisten.de/partei/grundsatzdokumente/statut/index.htm, 21 april 2004).
- *Grüne Regeln. Satzung des Bundesverbandes Bündnis 90/Die Grünen*, z.pl., 2003. (www.gruene-partei.de/rsvgn/rs_datei/0''2166,00.pdf, 24 april 2004).
- *Handreichungen zur Bundestagswahl 2002 für den Landesverband NRW: SPD-NRW*, z.pl., z.j. [2002].
- *Organisationsstatut der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands*, Berlijn, 2004. (www.spd.de/servlet/PB/show/1034158/2004-04-16-Statut.pdf, 16 april 2004).
- *Rahmensatzung für Kreisverbände im FDP-Landesverband Nordrhein-Westfalen*, Düsseldorf, 1992. (admin.fdp-nrw.de/uploads/479/KV-Satzung.pdf, 14 mei 2004).
- *Satzung Bündnis 90/Die Grünen Baden-Württemberg*, z.pl., z.j. [2003]. (www.ba-wue.gruene.de/cms.asp?Plugin=&Bereich=Satzung&Hauptbereich=Daten+%26+Fakten, 18 mei 2004).
- *Satzung Bündnis 90/Die Grünen Hessen*, z.pl., z.j. (www.hessen.gruene-partei.de/rsvgn/rs_rubrik/0,,2124,00.htm, 14 mei 2004).
- *Satzung Christlich-Soziale Union in Bayern*, München, 2002. (www.csu.de/home/Display/Partei/Satzung/Satzung, 12 april 2004).
- *Satzung der CDU Nordrhein-Westfalen*, z.pl., 2004.
- *Satzung des FDP-Landesverbandes Nordrhein-Westfalen*, Düsseldorf, 2002. (admin.fdp-nrw.de/uploads/479/lv-Satzu.pdf, 14 mei 2004).
- *Satzung und Finanzordnung des SPD-Landesverbandes Nordrhein-Westfalen*, z.pl., 2004. (www.nrwspd.de/db/docs/doc_148_200441517554.pdf, 23 mei 2004).
- *Statut der CDU Deutschlands*, z.pl., 2003. (www.cdu.de/politik-a-z/satzung/statut-010303.pdf, 12 april 2004).
- *Zukunft menschlich: Statut CDU-Rheinland Pfalz*, Mainz, 2002.

Engeland

- *Constitution and standing orders Plaid Cymru*, z.pl, z.j. [2003]. (www.plaidcymru.org/conandsorders.pdf.html, 21 april 2004).
- *Constitution of the Conservative Party*, Londen, 2002.

- *Labour's future: NEC guidelines for selection of parliamentary candidates 2003*, Londen, 2003.
- *'Release our potential.'* *The Scottish National Party Constitution and Rules*, z.pl., z.j. [2003].
- *The constitutions of the Liberal Democrats: the Federal Party*, z.pl., 2004. (www.libdems.org.uk/documents/const04ap.pdf, 27 april 2004).
- *The constitutions of the Liberal Democrats: the Liberal Democrats in England*, z.pl., 2004. (www.libdems.org.uk/documents/const04ap.pdf, 27 april 2004).
- *The Labour Party rule book 2003*, Londen, 2003.

Italië

- *Disposizioni attuative dello statuto dei C.D.U.*, z.pl., 2000. (www.cdu.it/dispmainstatuto.htm, 17 mei 2004).
- *Statuto Alleanza Nazionale*, z.pl. [Rome], z.j. [1997].
- *Statuto della Lega Nord per l'indipendenza della Padania*, z.pl., 2002. (www.leganord.org/a_2_entrainl_statuto.htm, 23 maart 2004).
- *Statuto di Forza Italia*, Milaan, z.j. [1997]. ([www.forza-italia.it/speciali/statuto-forzaitalia\[1\].pdf](http://www.forza-italia.it/speciali/statuto-forzaitalia[1].pdf), 23 maart 2004).
- *Statuto Federale Democrazia è Libertà – La Margherita*, z.pl., z.j. [2004]. (www.margheritaonline.it/margherita/attachments/copy_2_la_margherita__statuto_aggiornato_al_1.4.2004.doc, 17 mei 2004).
- *Statuto Partito della Rifondazione Comunista*, z.pl., 2002. (www.rifondazione.it/v/doc/statuto_definitivo.html, 18 mei 2004).
- *Statuto Regionale Tipo Democrazia è Libertà – La Margherita*, z.pl., z.j. [2002]. (www.margheritaonline.it/margherita/attachments/copy_2_la_margherita__statuto_aggiornato_al_1.4.2004.doc, 17 mei 2004).
- *Testo del nuevo statuto dei Democratici di Sinistra*, z.pl., 2001. (www.dsonline.it/partito/statuto.asp, 24 maart 2004).

Nederland

- *Algemeen reglement van de Staatkundig Gereformeerde Partij*, z.pl., 2002. (www.sgp.nl/Media/download/6456/ALGREG.pdf, 13 mei 2004).
- *D66 statuten en huishoudelijk reglement*, z.pl., 2001.
- *D66 statuten en huishoudelijk reglement*, z.pl., 2004.
- *GPV-Informatieklapper*, z.pl. [Amersfoort], 1996.
- *Huishoudelijk reglement CDA*, z.pl., z.j. [1997].
- *Huishoudelijk reglement van de SP*, z.pl., z.j. (www.sp.nl/partij/theorie/statuten/huishoudelijkreglement.stm, 18 mei 2004).
- *Huishoudelijke reglementen Partij van de Arbeid*, z.pl., z.j. [1992]. (arch.ub.rug.nl/archief/content/pvda/20010412/www.pvda.nl/, 19 mei 2004).
- *Kandidaatstellingsreglementen VVD*, z.pl., 2000 (tweede druk). (www.vvd.nl/privatedata/DocUpload/279/Regl%20kandidaatstelling%20boekje%20versie%202000.doc, 2 mei 2004).
- *Reglement voor de voorbereiding van de kandidaatstelling voor de verkiezing der leden van de Eerste Kamer, de Tweede Kamer en het Europees Parlement – CDA*, z.pl., 2003.
- *Reglement voor de voorbereiding van de kandidaatstelling voor de verkiezing der leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal – CDA*, z.pl., z.j. [medio jaren negentig].

- *Statuten en huishoudelijk reglement GroenLinks*, z.pl., 2004.
- *Statuten en huishoudelijk reglement RPF*, z.pl., z.j. [1992].
- *Statuten en huishoudelijke reglementen PvdA*, z.pl., 2003. (pvd.nl/renderer.do/menuId/37266/returnPage/37266/itemId/3676/pageId/37213/instanceId/37394/, 12 mei 2004).
- *Statuten en reglementen ChristenUnie*, z.pl., 2000.
- *Tijdelijk Reglement op de kandidaatstelling voor de VVD-leden in het Europese Parlement (EP)*, z.pl., z.j.
- *VVD partijreglementen. Beginselverklaring, statuten, huishoudelijk reglement*, Meppel, 2004 (tweede druk).

Nieuw-Zeeland

- *Constitution and rules of ACT New Zealand*, z.pl., z.j. [2002]. (www.act.org.nz/action/archive/constitution.pdf, 15 mei 2004).
- *Constitution and rules of the Greens, the Green Party of Aotearoa/New Zealand Incorporated*, z.pl., z.j. (www.greens.org.nz/about/constitution.htm, 22 maart 2004).
- *Constitution and rules of the New Zealand National Party*, z.pl., 2003 (20ste editie).
- *Green Party candidate selection and list ranking process*, z.pl., 2004.
- *New Zealand First constitution*, z.pl., z.j. [2001].
- *New Zealand Labour Party constitution and rules*, Wellington, 2003.

Oostenrijk

- *Bundesorganisationsstatut: Satzungen der Freiheitlichen Partei Österreichs (FPÖ)*, z.pl., z.j. [2000].
- *Das Bündespartei-Organisationsstatut der Österreichischen Volkspartei*, z.pl., 1999.
- *Das Organisationsstatut der Sozialdemokratischen Partei Österreichs*, z.pl. [Wenen], z.j. [2002]. (www.spoe.or.at/bilder/statut.pdf, 31 maart 2004).
- *Die Statuten der Grünen – Die Grüne Alternative (Grüne)*, z.pl., z.j. (www.gruene.at/docs/Statut02.doc, 31 maart 2004).
- *Landesorganisationsstatut. Satzungen der Freiheitlichen Partei Niederösterreichs*, St. Polten, 2002. (www.fpoe-noe.at/, 19 mei 2004).
- *Vorwahlregulativ Volkspartei Niederösterreich für die Regionalwahlkreise bei den Nationalratswahlen 1999*, z.pl., 1998.

Schotland

- *Constitution Scottish Senior Citizens Unity Party*, z.pl., z.j. (www.sscup.org/theparty.htm, 21 mei 2004).
- *Guidelines on procedure in Scotland for the selection and adoption of Conservative candidates for the Scottish and Westminster (UK) Parliaments*, z.pl., 2001.
- *'Release our potential.' The Scottish National Party constitution and rules*, z.pl., z.j. [2003].
- *Scottish Socialist Party constitution*, z.pl., z.j. [2003]. (www.scottishsocialistparty.org/pages/constitution.html, 26 maart 2004).
- *The constitutions of the Liberal Democrats: the Scottish Liberal Democrats*, z.pl., 2002. (www.scotlibdems.org.uk/docs/scontext.htm, 23 april 2004).

- *The Labour Party rule book 2003*, Londen, 2003.
- *The principles of the Scottish Green Party*, z.pl, z.j.
(www.scottishgreens.org.uk/policies/prinengl.htm, 24 mei 2004).